

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1985 2

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

A pszichoterápiás nagycsoporthmunka a szakirodalomban*

A büntetésvégrehajtásban a pszichoterápiás nagycsoporthmunka újdonság. A gyakorlat és a tapasztalat hiánya miatt a szükséges feltételek biztosítása végett a várható gondokra, nehézségekre való felkészülés érdekében szükség van a nagycsoporthmunkával, a pszichoterápiás légkör, közösség problémáival foglalkozó legújabb szakirodalom ismeretére.

A szakirodalom áttekintése segítségünkre volt a csoportjelenségek megértésében és értelmezésében, valamint a csoportdinamikai változások nyomkövetésében, a csoport terápiai szintjeinek megítélésében. A pszichológiai hatásmechanizmusok összefüggéseinek megismerésével pedig lehetővé vált számunkra a folyamatok, történések tudatos szabályozása, vezetői munkánk korrekciója.

A gyógyító intézetekben folyó pszichoterápiás nagycsoporthmunka jellegzetességeinek megismerése lehetővé tette számunkra, hogy felismerjük azokat a sajátosságokat, melyek a büntetésvégrehajtás körülményei között jelentkeznek. Gondolunk például az antiszociális¹ típusú betegekre, az antiszociális subgroupok² kialakulására, a csendnek, mint a pszichikai ellenállás egyik megnyilvánulásának a hiányára, továbbá a pszichodinamika fejlődésének lassúságára.

Reméljük, hogy a most ismertetésre kerülő szakirodalmi feldolgozás hasznára válik a gyógyító-nevelő csoportokban dolgozóknak.

A nagycsoporthmunka cél- és feladatrendszere

A nagycsoporthmunka terjedőben lévő pszichoterápiás módszer, melyben egy egész intézeti egység, a betegetől a kisegítő személyzetten keresztül az orvosokig, mindenki részt vesz. A csoportokat létszámuk és jellegük szerint kategorizálhatjuk. A mennyiségi növekedés minőségi változást hoz létre, megváltoztatja a csoporttagok közötti tudattalan folyamatok jellegét.

A szélesebb körben ismert kiscsoport 6–15 betegből áll. Itt a csoport tagjai könnyen megismerhetik egymást, a lélektani folyamatok azonosíthatók és követhetők. Ha a létszámot mintegy 30 föig növeljük, csak a vezetők és csoporttagok megterhelése növekszik, de tulajdonképpen minden elméleti lehetőség többé-kevésbé megvalósulhat. A kiscsoportot a rokonszenvi vagy ellenszenvi kapcsolatok jellemzik.

* A szerző a Szegedi Fegyház és Börtön gyógyító-nevelő csoportjában, 1982–83-ban folyó nagycsoporthmunka vizsgálatáról A pszichoterápiás nagycsoporth fejlesztő hatása címmel egyetemi doktori disszertációt írt. Ennek egy fejezetét közli most rövidítve kiadványunk. (A szerk.)

¹ Antiszociális: a társadalom törvényeivel szembehelyezkedő.

² Subgrup: alcsoport, itt a nagycsoporthon belül annak kialakult értékrendjével, szokásaival, szabályaival szembehelyezkedő néhány fős csoport.

A 30 fő feletti csoportokban a társak azonosítása lassan megy végbe, a közbősök száma nő a rokonszenvi, ellenszenvi kapcsolatok rovására. A megismeréshez több ülésen keresztül összpontosítani kell a figyelmet és az emlékezetet. A 80 fő körül mozgó csoportot nevezünk nagycsoportnak. Ez az optimális létszám, noha például a pszichoterápiás hétvégeken előfordul, hogy 100—230 főből áll a csoport.

A 80—300 fős létszám esetén újabb minőségi változást tapasztalunk, melyben a csoporttagok felhagynak azonosulási törekvésekkel és megelégszenek az-
zal, hogy csupán a csoportnak egy részét képezik. E csoportforma a legkevésbé kimunkált és Anzieu nyomán általános nagycsoport néven fut. Háromszáz fő felett tömegről beszélhetünk. A tömegre az érzelmek ragályossága, szélsőséges hullámzása, végteléken történő kifejezése, a realitásérzet gyengülése, az egy vezetőtől való függőség stb. jellemző. E jelenségek az általános nagycsoportban sem ismeretlenek. A továbbiakban a 30—80 fős nagycsoportról („large group”) beszélünk, melynek Anzieu a „kibővített nagycsoport” elnevezést adta.

A terápiás közösség, a terápiás kultúra és a nagycsoport

A pszichoterápiás technikák közül legkipróbáltabb a kétszemélyes, ehhez képest nagyon keveset tudunk a többszemélyes helyzetek, nevezetesen a kiscsoportok pszichológiájáról és még kevesebbet a nagycsoportokról.

Az utóbbi évtizedben növekvő érdeklődés tárgya lett a nagycsoport, mind a pszichoterápiában, mind a képzésben és a kutatásban. Kifejlődött az igény a pszichoterápiás miliő kialakítására, elsősorban azért, mert a hagyományos pszichiátriai³ munkarend nagy frusztrációs⁴ forrás a páciensek számára és ez csökkenti a terápiás hatékonyságot. A mereven szabályozott hierarchikus rezsim elfedi a formális viszonyok⁵ mögötti informális kapcsolatrendszert.⁶ Így a csoportdinamikai folyamatok tanulmányozása, a visszacsatolás nehézségekbe ütközik, szinte lehetetlen.

Olyan szervezési formát kellett tehát létrehozni, melyben a szabályozás nem fedi el a formális viszony mögötti informális hálózatot. A nyílt, spontán kommunikáció révén pedig megismerhetővé válik a valós, eleven csoportdinamikai folyamat. A kölcsönösség lehetővé teszi a visszacsatolást, megengedi, hogy kialakuljanak és megfigyelhetővé váljanak olyan lélektani és csoportdinamikai folyamatok, melyek átélése és kognitív⁷ feldolgozása lényegesen hatékonyabbá teszi az interperszonális⁸ tanulást.

Az első ilyen szervezési formát 1952-ben M. Jones hozta létre Londonban. Mintájára Nagy-Britanniában, majd az 1960-as években Európában és az Amerikai Egyesült Államokban sorra alakultak a gyógyító terápiás közösségek. Magyarországon Kun Miklós nevéhez fűződik megvalósítása.

A terápiás közösség terápiás szövetségben egyesíti a kezelő, kiszolgáló személyzetet és a betegek vegyes tömegét. E szövetségben megnyilvánulhatnak a kóros magatartásmódok, a közösség igyekszik ezt megérteni, okait feltárni. Korrek-

³ Pszichiátriai: elmeorvosi.

⁴ Frusztráció: kudarcélmény, valamilyen törekvés akadályoztatásának átélése, amely pszichikus feszültséget kelt, s gyakran erőszakot vált ki.

⁵ Formális viszony: a kapcsolatok felülről szervezett rendszere, pl. a hivatalos alá-fölrendeltségi viszony.

⁶ Informális kapcsolat: a formális viszonyokon kívüli kapcsolatrendszer, tulajdonképpen valós társadalmi kapcsolatok.

⁷ Kognitív: megismerő.

⁸ Interperszonális: személyek közötti.

tív⁹ tapasztalatokat nyújt, és méltányolja a beteg személyiség ép részét, megfelelő szerepekkel segítve annak fejlődését. Ebben az értelemben a pszichoterápia és az annak hatását felerősítő terápiás közösség célja azonos a nevelés céljával, hiszen eltérő módszerekkel ugyan, de mindkettő a személyiség pozitív irányú megváltoztatását célozza.

Azokat a hatóerőket, amelyek a terápiás közösség légkörét, szemléletét, gyógykezelési elveit, normáit, módszereit stb. hordozzák, együttesen terápiás kultúrának nevezzük. Ez egyszerre lehet integratív¹⁰ és interaktív.¹¹ Hisz egyesíti a betegeket és a kezelő személyzetet, szabályozza a csoporttagok viselkedését, ugyanakkor támpontokat és mércét is nyújt. Értékeket közvetít, ezáltal támogatja a problémák megoldását, s állandó kontaktust¹² teremt az intézmény egyes részei, szervei, tagjai között.

Günter, Fonyó Ilona és szerzőtársai megegyeznek abban, hogy a terápiás kultúra célja olyan „pszichológiai gyakorlóterep” létrehozása, ahol nyilvánvalóvá és értelmezhetővé válnak a betegek hibás interakciós mintái, kommunikatív zavarai, és ezek a megfelelő gyógyító kapcsolatrendszer kialakításával javíthatók, kiigazíthatók.

A nagycsoport mint terápiás forma a terápiás közösség szülötte, a terápiás alapelvek érvényesítője, hatóerejének, terápiás kultúrájának intézményesített hordozója.

Anzieu véleménye szerint a nagycsoportok vizsgálatának három fő területe van. Elemezhetők az alapkutatásokban, mert egyes pszichés folyamatok erősebb hangsúlyt kapnak a kiscsoportban tapasztalhatóknál, működésük, szerepük jobban nyomon követhető. Elemezhetők az alkalmazott kutatásokban, mert az intézményes életben sokkal gyakoribb a 30–80 fős nagycsoport, és a csoporttagok tudattalan életének megismerésére jobb lehetőségeket kínál. Vizsgálható a nagycsoport a képzésben, pontosabban a pszichoanalitikusok¹³ és pszichoterapeuták¹⁴ képzésében is, mert a nagycsoportban nagyobb hangsúly esik a regresszióra,¹⁵ mint az egyéni vagy kiscsoportos terápiákban. Az itt szerzett tapasztalatokat fel lehet használni a pszichoterápiás munkában.

A nagycsoport a terápiás alkalmazás során Balázs-Piri Tamás és Fonyó Ilona ismervei szerint — a következő feladatokra összpontosít:

● Az interakción¹⁶ legyen a nyomaték. Ugyanis a betegség a nem kívánt magatartás patogén¹⁷ kölcsönhatásában alakul ki, ezért terápiás interakcióval gyógyítható.

● Jellemezze problémaközpontúság. A pszichés zavart a nagycsoport ne misztikus sorscsapásként, erkölcsi hibaként, hanem az egyén élettörténetéből levezethető és megérthető problémaként értelmezze.

● A kommunikáció¹⁸ legyen nyílt és kölcsönös. A személyzet ne fojtsa el a kritikát, ne sértődjön meg — mérlegeljen, tájékoztasson! Ne titkolózzon, ossza meg gondjait a betegekkel, törekedjen őszinte együttműködésre.

⁹ Korrektív: valamilyen hibát kiigazító, kijavító; itt a lehetőség értelmében.

¹⁰ Integratív: egyesítő erejű.

¹¹ Interaktív: kölcsönös ráhatású.

¹² Kontaktus: érintkezés, kapcsolat.

¹³ Pszichoanalitikus: lélekelemző, pszichoanalízissel foglalkozó ideggógyász; a pszichoanalízis pedig mélylélektani vizsgálati és gyógyászati módszer, amely a lelki zavarokat az ún. tudatalatti okok feltárásával igyekszik gyógyítani.

¹⁴ Pszichoterapeuták: pszichikus zavarok gyógyításával foglalkozó szakemberek.

¹⁵ Regresszió: visszaesés a fejlődés alacsonyabb fokára.

¹⁶ Interakció: két személy között kialakuló kölcsönös viszony, kölcsönös ráhatás, együttműködés.

¹⁷ Patogén: kórokozó.

¹⁸ Kommunikáció: szűkebb értelemben az információk szóbeli közlése, tágabb értelemben minden képi, gondolati, érzelmi jelentés közvetítése.

● A részvétel a beteg oldaláról is aktív legyen. A személyzet törekedjen arra, hogy a beteg cselekvően és felelősen vegyen részt önmaga és társai gyógykezelésében.

● A nagycsoport figyelje meg, elemezze és értelmezze az előtte lejátszódó nem kívánatos, kóros viselkedési modelleket és javasoljon helyette más, célszerűbbet. Ezt a beteg a védett csoporthelyzetben kipróbálhatja, gyakorolhatja.

● A csoport legyen toleráns¹⁹ a rendbontókkal szemben, tegye lehetővé a zavarkeltő viselkedés megbeszélését, értelmezését. A fegyelmezetleneket pedig ne a személyzet büntesse meg, hanem a közösség dolgozzon ki egy kontrollrendszert.²⁰

● A terápia során fel kell használni a visszajelzéseket. A csoporttagok szembekerülnek vélemények, értékelések, választások sokaságával. Így a beteg valós képet nyerhet önmagáról, megismerheti másokra gyakorolt hatását. Visszacsatolási nyerve kedvező irányban korrigálhatja²¹ saját viselkedését.

● A krízishelyzet²² súlyosbítja a betegek tüneteit. Ugyanis a konfrontáció²³ veszélyezteti a beteg elhárításon alapuló védekező önképét, hisz ha szembekerül tudattalan konfliktusaival, megbomlik az a kényes, labilis²⁴ egyensúly, ami a betegség folyamán kialakult. Ezért vigyázni kell, hogy a konfrontáció és a tűrőképesség egyensúlyban maradjon. A konfrontációt mindig követnie kell egy támogató, átsegítő fázisnak, hogy a beteg a tapasztalatokat fel tudja dolgozni és új, magasabb szintű egyensúlyt tudjon alakítani. Így halad előre a terápia.

A nagycsoport szokásai, szabályai, témakörei

A nagycsoport szabályrendszere mindig ahhoz az intézményes kerethez igazodik, amelyben működik. Ilyen keret lehet például egy kórház vagy egy kórházi osztály, börtönben a gyógyító-nevelő csoport vagy például egy tudományos rendezvény, egy pszichoterápiás hétvége.

A szakirodalom az intézményes kerethez igazodó szabályokat illetően a legtöbb kérdésben megegyezik. Így a kezelés meghatározott időpontjához való ragaszkodásban, az időtartam állandóságában (a terápiás jellegű nagycsoportokban ez az idő 50—90 perc, a tudományos nagycsoportokban pedig 1,5—2,5 óra), valamint a zárt lélektani tér kialakításában. Ez utóbbival kapcsolatosan találunk olyan kísérleti leírást, mely nem határozza meg a lélektani tér struktúráját,²⁵ nem ad utasítást annak alakjára. A kör, ellipszis, háromszög stb. alakban történő elhelyezkedést teljesen a csoporttagokra bizzák.

Azt viszont félreérthetetlenül ajánlják, hogy az összes beteg és szolgálatban lévő személyzet részt vegyen a kísérletben (természetesen egyéb érdeklődők is jelen lehetnek). A kommunikáció módja a beszéd legyen, és a kommunikálni akaróknak ne kelljen szót kérniük. Végetetül ugyanúgy, ahogy a kiscsoportban, amiről a terápián szó esik, arról máshol, máskor nem tanácsos beszélni.

A csoportlétszám meghatározása az irodalomban bizonytalan. Anzieu 30—80 fős, mások 50—100 fős létszámot tartanak kedvezőnek. A kórházi tapasz-

¹⁹ Toleráns: elnéző, türelmes.

²⁰ Kontrollrendszer: ellenőrző rendszer.

²¹ Korrigálás: javítás, helyesbítés.

²² Krízishelyzet: válsághelyzet, fordulópont, egy fejlődési folyamatnak az a szakasza, amely a további alakulása szempontjából döntő.

²³ Konfrontáció: szembesítés, szembeállítás, az álláspontok éles egybevetése.

²⁴ Labilis: ingatag, bizonytalan.

²⁵ Struktúra: szerkezet, belső forma, egymást kölcsönösen meghatározó alkotóelemek rendszert alkotó, összefüggő egysége.

talatok szerint 100 főnél kevesebb az optimális létszám, de ha ez 40 fő alá süllyed, a nagycsoport dinamikája sínyle meg. A mi tapasztalataink alapján az 50–70 fős nagycsoportok a legjobbak. Mindenesetre létszámszabályozó feltétel az áttekinthetőség kívánalma.

Ülésrend kérdésében az irodalom egyöntetűen a kötetlenség mellett foglal állást. A szerzők egyetértenek abban, hogy a létszámtól és a helyiség adottságaitól függően egy vagy több koncentrikus sorban helyezkedjenek el a csoporttagjai. A vezetők elhelyezkedése rendező jellegű hatást gyakorol a csoporttagok társas alakzatára. Megfigyelhető, hogy a magukat kívülállónak tekintők a csoportvezető háta mögé tömörülnek. A bennfentesek a belső körben helyezkednek el. A regresszióban lévők szívesen állnak a vezető mellé. Ez a pozíció táplálja a védettség érzését és a megszólalást, a csoportfolyamatban való részvételt. Az ülésrend kifejezhet összetartozást, de szembenállást is.

A vezetés stílusa, módszere kétféle lehet: direktív²⁶ és non-direktív.²⁷ A szakirodalom általában a non-direktív módszert tekinti hatékonyabbnak. A vezetés stílusa széles skálán mozog: a teljesen passzívtól a konfrontáló, interveniáló,²⁸ személyesen vitázó stílusig. Rendkívül nagy teher hárul egy vezetőre, mert az egyéni indulatáttetelek sokasága meghaladja egyetlen személy hatékony irányító munkájának lehetőségét. Ha a vezető coterapeutái²⁹ csak megfigyelőként működnek közre, akkor ők is könnyen hordozóivá válhatnak a kialakuló negatív indulatátteletnek.³⁰ Jobb, ha a nagycsoportot ketten vezetik. Még jobb, ha hárman-négyen. Anzieu szerint nagycsoporthelyzetben a szorongás gyakoribb és ezt több interpretáló jobban tudja tolerálni.

A nagycsoportok vezetőinek aktívabbnak kell lenniük, mint a kiscsoportok irányítóinak. Még akkor is közbe kell szólniuk, ha nincs fontos mondanivalójuk, ha nincs mit értelmezniük. A vezetők interaktív beavatkozása a történések továbbblendítését, a feszültségek szabályozását egyaránt szolgálja. A nagycsoport vezetésében a viszonyítási keretet nem egy ember képviseli, hanem az egész munkacsoport. Ezért egyesek a váltott vezetéset, mások a többszemélyes vezetéset részesítik előnyben.

Mindkét formánál fontos szempont a vezetők együttműködésének összehangolása a csoportfolyamatok eredményességének maximális elősegítése érdekében. Mi ezt az összehangoló tevékenységet az üléseket követő személyzeti megbeszéléseken, illetve az ülések előtti taktikai tárgyalásokon végezzük.

A kezelőszemélyzet munkacsoport, amelynek céljai, feladatai vannak. De a csoport pszichológiai értelmezésének is megvannak a normái, hagyományai, feszültségei, konfliktusai. A munkacsoportban folyó megbeszélések bipolárisak,³¹ nemcsak a betegekkel foglalkoznak, hanem önmagukkal is, hogy saját pszichés közérzetüket karbantartsák. A nagycsoportban felvetődő témák széles körűek, de mindig a konkrét intézményi háttérhez kötődnek. A különböző szerzők az alábbi módon csoportosítják a témákat:

- az együttélés problémái, szerepviszonyok,
- a feszültségek, konfliktusok,
- a személyzet munkája és munkakörülményei.

A mi tapasztalataink is igazolják ezt a témaválasztást.

²⁶ Direktív: közvetlenül, egyenesen, irányítottan.

²⁷ Nondirektív: közvetetten, áttételesen, irányítás nélkül.

²⁸ Intervenáló: közvetítő, közbelépő, beavatkozó.

²⁹ Terapeuta: a pszichikus zavarok gyógyításával foglalkozó orvos, pszichológus szakember; coterapeuta: a fentiek társa.

³⁰ Indulatáttelet: a pszichoterapeuta és betege között kialakult érzelmi kapcsolat tükröződése, kivetítődése; a terápia egyik mozgató ereje.

³¹ Bipoláris: kétsarkú, kétpólusú, kéttényezős.

A nagycsoport fejlődésének dinamikája

A nagycsoportmunka során sajátos, mondhatni tipikus fejlődési menet bontakozik ki. Fonyó Ilona és munkatársai szerint három jól megkülönböztethető szintet figyelhetünk meg.

A kezdő csoport: fokozott törődést vár a vezetőtől, mely igény dependenciát,³² regressziót és vezetőcentrikusságot takar. Kifejeződik többek között az osztály tárgyi felszerelésében mutatkozó hiányosságok vég nélküli tárgyalásában, a szülő-gyermek viszonyt idéző kommunikációs formában.

A haladó csoport központi témája a csoport maga, mely megegyezéseket köt, szabályokat hoz; házirendet változtat, tervez, szervez, létrehozza például a Beteg Öntevékeny Vezetők csoportját. Itt nyiltabban merülnek föl az érzelmileg-indulatilag hiteles témák. A csoport egyenrangúságra törekszik. A szülő-gyermek viszony helyett itt az idősebb-fiatalabb emberek közötti kapcsolat, a jobb-rosszabb állapotú beteg felnőttek közötti viszony jellemzi a közösséget.

Az érett csoport igyekszik a magatartási zavarokat és tüneteket megérteni és feldolgozni. Exploratív-toleráns-empátiás³³ légkörben minden magatartásmód és viszonyulási forma elemzésre kerül. Először a normasértő viselkedések, majd a meghúzódo, hallgatagok problémáit beszélnek meg. A csoport intimitása mélyül, egyenrangú partnerkapcsolatok alakulnak ki. A tapasztalatok azt mutatják, hogy e csoportszintek hullámoznak, a csoport tartósan nem képes az érett csoport szintjén működni. Az említett szintek viszonylagosak, az átmenetek néha alig érzékelhetők. Előfordul stagnálás, sőt visszaesés is.

Bár ritkán említődik, a nagycsoportnak ugyanúgy feladata a külső realitás, mint az elfogadó empátiás attitűd³⁴ közvetítése. A nagycsoportot nem lehet az intézmény szociális struktúrájától elkülönült terápiás formaként kezelni, csak intézményes háttérben működhet. Már Jones is hangsúlyozta, hogy a terápiás közösséget a beteganyagtól, a gyógyító teamtől és környezettől, valamint a társadalmi rendszertől függően kell kialakítani. A kórházak, a börtönök általában a hagyományos hierarchikus felépítésű rendszerek mintája szerint működnek és sok esetben eltérnek a terápiás közösség, illetőleg nagycsoport értékrendjétől, normáitól, szokásaitól.

A nagycsoport pusztá létével veszélyezteti az intézmény kereteit, mivel ezek formális megkötöttségei gyakran ütköznek a pszichoterápiás követelményekkel. Minél inkább eltér egymástól a két struktúra, annál nehezebb terápiás közösséget kialakítani.

A nagycsoportmunka lehetőségei a büntetésvégrehajtásban

Az alkoholisták és a személyiségzavarban szenvedők gyógyító-nevelésére létrehozott ún. gyógyító-nevelő csoportok azok a potenciális lehetőségek a büntetésvégrehajtás keretein belül, amelyek szívós kitartással terápiás közösséggé átalakíthatók. Amíg a kórházi körülmények között a nagycsoport a terápiás közösség terápiás kultúrájának intézményesített hordozója, addig a büntetésvégrehajtásban az a feladata, hogy egyáltalán megteremtse a terápiás közösséget, a terápiás kultúrát. A kórházak hagyományos hierarchikus felépítésében dolgoznak, céljuk a betegek gyógyítása. A büntetésvégrehajtás katonai jellegű, fegyveres terület, ezáltal hierarchikus rendszere is keményebb, merevebb, célrendszere sokoldalúbb (neve-

³² Dependencia: függőség, alárendeltség.

³³ Exploratív-toleráns-empátiás: feltáró jellegű — eltűrő, elfogadó — a másik helyzetébe beleélni törekvő.

³⁴ Attitűd: beállítódás, irányulás, viselkedési készség.

lés-átnevelés-visszatartó hatás). Közvetített hatásai ellentmondásosak (nevelés-börtönártalom). A totalitása³⁵ erőteljesebb más, pszichoterápiát alkalmazó intézménynél.

A pszichoterápiás munkát, a nagycsoport működését a személyi állomány többsége gyanakodva fogadja. Mint életidegen, az általános fegyelmet, rendet, sőt biztonságot veszélyeztető jelenséget élik meg. Sajnos e szemlélet jellemzi a nevelési szolgálat beosztottjainak egy részét, illetőleg egyes vezető beosztásban dolgozó munkatársakat is. A pszichoterápiás munkát végzők toleránsabb, elfogadóbb, demokratikusabb attitűdjeit, mint a realitástól való elrugaszkodás megnyilvánulásait tekintik.

Így a munkacsoport tagjainak nemcsak a betegállomány kedvező irányú állapotváltozásának, személyiségformálásának elősegítése a feladata, hanem sokkal több energiát igénylően az intézményes háttér kedvező irányú befolyásolása, a vezetők és beosztottak szemléletének megváltoztatása is.

Az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó személyi állomány tagjainak speciális képzése is a nagycsoport feladata lehetne.

A magyar büntetés-végrehajtási intézetekben működő gyógyító-nevelő csoportok módszertani munkáját elősegítő útmutató ajánlja a nagycsoportok létrehozását és meghatározza azok célját. E fontos dokumentum figyelembe veszi mind a munka színterét, mint a kompetens szakemberek hiányát. Dicséretes a sorok mögül kiérződő optimizmus, mely bízik abban, hogy a munkacsoport tagjai tanulva tanulnak meg tanítani. Az útmutató szerint a nagycsoport célja — az ön-szabályozás kialakítása — az agresszív késztetések csökkentése. Ennek érdekében a következő módszertani szempontokat veti fel:

- nem szabad, hogy bármilyen kényes témának minősüljön a „nagycsoportos beszélgetés”,
- az itt felvetett problémákért senkit sem szabad megbüntetni,
- hagyni kell az agresszió szóbeli megnyilvánulását,
- engedni kell a konfliktushelyzetek — akár indulat — elmondását,
- bizonyos kérdésekben (pl.: zárkába helyezés, büntetésre-jutalomra javasolás) döntési jogot kell adni a csoport tagjainak.

Az útmutató a nagycsoportos foglalkozások számára egy órát javasol és az ülések gyakoriságát 1-2 hétben határozza meg. Volt időszak (1981 utolsó hónapjai) a Szegedi Fegyház és Börtönben, amikor a nagycsoportüléseket a rendkívüli események (zendülés, tömegverekedés stb.) potenciális veszélye miatt nem engedélyezték. A nagycsoport-foglalkozások kellő elővigyázatossága mellett havi egy alkalommal 1982 januárjában indultak meg. Ebben szerepe volt Menning Éva és Raffai Jenő kedvező tapasztalatainak.

Raffai Jenő a nagycsoport funkcióját két oldalról is körülírta. A betegek oldaláról nézve a nagycsoport rendeltetése a terápiás légkör fenntartása és erősítése, a közösség hatásainak biztosítása, a frusztrációk, feszültségek levezetésére ún. szereplehetőség garantálása, az alkalmazkodóképesség folyamatos gyakorlása, fejlesztésére szociális tér kialakítása. A munkacsoport számára viszont a nagycsoport az információszerzés, a folyamatos kontroll eszköze.

Raffai fontosnak tartja a nagycsoportot, mert az itt fellépő konfliktusokat párhuzamba lehet állítani a társadalmi élet egyéb konfliktusaival, s ez az összehasonlítás a társas tapasztalatok kiszélesedését eredményezheti. Ugyanakkor arra is alkalmas, hogy a résztvevők a kics csoportban szerzett korrektív tapasztalataikat itt ellenőrizzék.

Csetneki kevésbé derűlátóan ítéli meg a büntetés-végrehajtási intézet körülményei között a pszichoterápiát, illetve ezen belül a nagycsoportmunkát. Raffai-

³⁵ Totalitás: teljes, mindenre kiterjedő hatású.

val ellentétben feladatát az intézetbe való beilleszkedés elősegítésére és az elfogadható magatartás kialakítására korlátozza.

A viszonylag kevés számú, hozzáférhető külföldi irodalom a hazainál biza-
kodóbb, kedvezőbb képet ad a témáról. Didató például fiatalok bűnözők köré-
ben végzett pszichoterápiás munkát nagycsoportnak megfelelő formációban, s e
munka során a következő célokat tűzte ki:

— olyan képességek kialakítása a csoporttagokban, melyek segítségével el
tudják viselni a hatalmi impulzusokat³⁶ és fizikális „lereagálás” nélkül fel tudják
azokat dolgozni,

— az empátia iránti fogékonyság kialakítása,

— a terapeutával való identifikáció³⁷ erősítése,

— olyan magatartásmintákra történő ösztönzés, amelynek révén a csoport-
konfliktusokat verbális³⁸ eszközökkel tudják megoldani.

Valamennyi szerző megegyezik abban, hogy a terápiás milió kialakítása el-
sődleges feladat, és abban is valamennyien egyetértenek, hogy a terápiás milió
megóvása érdekében börtönkörülmények között ki kell építeni annak határait is.
A terápiás milió kialakításában pedig primér³⁹ szerepe van a nagycsoportnak.

A nagycsoport munkájában az útmutató szerint kifejezetten részt kell vegye-
nek a csoport nevelői, a csoport pszichológusa, pszichiáttere, az általános orvos,
az őri és munkáltató felügyelet érintett tagjai. Külföldön e felállás még szocioló-
gussal, nemritkán gyógypedagógussal is kibővíül.

A kutatók és a gyakorlati szakemberek egyaránt úgy látják, hogy a terápiás
milió határait a börtönkörülmények között csak úgy sikerül megvédeni, ha a bört-
tönszemélyzet szemléletének megváltoztatása mellett a nagycsoport térben is izo-
lálja magát, azaz önálló körletreszen, önálló intézetben nyer elhelyezést.

Kísérletünk bebizonyította, hogy a büntetésvégrehajtás speciális körülmé-
nyei között is adva vannak azok a pszichológiai előfeltételek, amelyek lehetővé
teszik a pszichoterápiás nagycsoport működését. A tudatos és eredményes mun-
kavégzéshez azonban alapos előkészítő tevékenységre, pszichológiai helyzetfel-
mérésre van szükség. Figyelembe kell venni a szükséges feltételeket és adottságo-
kat, a pszichológiai légkört, a csoport jellemzőit, strukturálódását, az intézményi
háttérrel és annak elvárásait. A várható eredmény tervezésénél számolni kell, töb-
bek között, az időtényezővel és a nagycsoport korlátaival is.

A bv. keretein belül a nagycsoport fejlődése lassúbb, mint a polgári körü-
lmények között. Hisz időigényesebb a csoport bizalmának megnyerése, együttmű-
ködésének megszervezése. A nagycsoportmunka célkitűzésénél az elérni kívánt
terápiás szint mélységét csak a külső és belső feltételek által meghatározott korlá-
tok ismeretében lehet megszabni.

A nagycsoportmunka, más módszerekkel együtt, alkalmas a befeléfordulás,
az érzelmi elszárvosodás, a közömbösség, a beszűkültség, a konformizmus és a
dependencia oldására, a hosszú szabadságvesztés személyiségkárosító hatásai-
nak ellensúlyozására. Fejleszti az alkalmazkodási képességet, melynek egyik mu-
tatója a fegyelmi helyzet alakulása. A nagycsoportmunka folyamán bővíül a cso-
porttagok önismerete, empátiás érzékenysége, problémamegoldó képessége, nő
a résztvevők egymás iránti érdeklődése és felelősségérzete.

³⁶ Impulzus: hirtelen rövid hatás, lökés, cselekvésre irányuló hirtelen elhatározás.

³⁷ Identifikáció: azonosulás, egyé válás valakivel, valamivel.

³⁸ Verbális: szóbeli.

³⁹ Primér: elsődleges.

Véleményünk szerint a nagycsoportmunka alkalmas nemcsak a betegek, de valamennyi elitelt személyiségformálására, sőt a börtönsemélyzet szemléletének, pszichikai teherbíró képességének a kívánt irányba való fejlesztésére is!

A nagycsoportmunka más módszerekkel együtt alkalmas a terápiás közösség kialakításán és formálásán túlmenően az ún. pedagógiai közösség előkészítésére, a kollektív felelősségtudat kialakítására, a közösség céljainak, érdekeinek elismertetésére, mások személyiségének és tevékenységének tiszteletben tartására stb. Mindez növeli a társadalomba való beilleszkedés esélyének realitását, tehát megalapozhatja a reszocializációt.⁴⁰

Dr. Majzik Mátyás

HIVATKOZÁSOK

Anzieu, D.: A csoport és a tudattalan — Nagycsoport, terápiás közösség. Szöveggyűjtemény 1–30. o.

Balázs-Piri Tamás, Fonyó Ilona: Nagycsoport a terápiás és tanulmányi közösségekben — Nagycsoport, terápiás közösség. Szöveggyűjtemény 71–85. o.

A büntetésvégrehajtás nevelésfejlesztési koncepciója és a koncepció megvalósítási programja. IM Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest 1983.

Csetneki László: Büntetésvégrehajtási pszichológia Rendőrtisztai Főiskola, Budapest 1978.

Didató, S.: Fiatalkorú bűnözők csoportterápiája: új módszerek. München, 1973.

Fazekas Ilona, Döme László: Nagycsoport-tapasztalatok nyílt rendszerű pszichiátriai osztályon. Magyar Pszichológiai Szemle 1981. 3. szám. 270–271. o.

Fonyó Ilona, Paneth Gábor, Balázs-Piri Tamás: A pszichoterápiás hétvégek nagycsoportjai — Nagycsoport, terápiás közösség. Szöveggyűjtemény 55–70. o.

Heiner, Ch.: Pszichoanalitikus csoportterápia fiatalkorúak börtönében. Stuttgart, 1978.

Hidas Gy., Luszit I., Pethe K., Süle F.: A Hill-féle interakcióelemzés alkalmazása. Magyar Pszichológiai Szemle 1977. 2. szám. 113–125. o.

Hidas György: Pszichoterápia a büntetésvégrehajtásban. (Az 1982-es nagyfai továbbképzésben hangzott el.)

Az igazságügyminiszter 2/1980. (IV. 21.) IM számú rendeletével módosított 8/1979. (VI. 30.) IM számú rendelete a Büntetésvégrehajtási Szabályzatról. Budapest 1980.

Az igazságügyminiszter utasítása a Büntetésvégrehajtási Szabályzat végrehajtásáról. Budapest 1981.

Jager, E.: A terápiás közösség. Baltimore 1978.
Krüger, H., Veltin, A., Zumpe, V.: A csoportos beszélgetés. Stuttgart 1979.

Kun Miklós: Pszichiátria és pathopszichológia szabályszerűségei — Tömegkommunikációs Kutatóközpont Szakkönyvtár. Budapest 1974.

Magyar Miklós: Módszertani útmutató a gyógyító-nevelő csoportok számára. IM Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest 1980.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelete. Budapest 1979.

Main, T.: A nagycsoport néhány pszichodinamikai sajátossága — Nagycsoport, terápiás közösség. Szöveggyűjtemény 31–54. o.

Maróti, A. B.: Az alkalmazottak segítségét célzó program elvei és gyakorlata (A De Paul Kórház munkahelyi mentálhigiénés programja) Nyersfordítás 77. o.

Pető Zoltán, Fodor Andrásné: Neurotikus betegekkel végzett ambuláns csoport-pszichoterápia. SZOTE-kézirat 1984.

Raffai Jenő: Pszichoterápia a büntetésvégrehajtási intézetben. Magyar Pszichológiai Szemle 1982. 4. szám. 404–417. o.

⁴⁰ Reszocializáció: a normális társadalmi életbe való beilleszkedés előmozdításának folyamata.

Erőszakos fegyelemsértést elkövető fiatalkorúak

A büntetésvégrehajtási intézet rendjét megbontó, súlyos, erőszakos jellegű fegyelemsértések mindig nagy visszhangot váltanak ki a fogvatartottak között. Ezek a cselekmények igen gyakran bűncselekményt is megvalósítanak. Ezek felett a büntetésvégrehajtás nem térhet napirendre, nem engedheti meg, hogy a fogvatartottak bántalmazzák egymást, illetőleg megrontsák egészségüket. A napi életben állandóan visszatérő problémáról van tehát szó, mely a nevelés humánus céljainak megvalósítását, a végrehajtás törvényességét is gátolja.

Az IM Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságának osztályai, a Fiatalkorúak Börtöne és Fogháza nevelési szolgálata és pszichológiai szakcsoportja megvizsgálta a Tököli Bv. Intézetben (1984. január 1-e és szeptember 15-e között) elkövetett súlyos fegyelemsértések körülményeit. A vizsgálat kiterjedt az elhelyezési körülményekre, a munkahelyi viszonyokra, az őrzési-felügyeleti feltételekre, az elkövetett fegyelemsértések konkrét körülményeire és az elkövetők személyiségének megismerésére.

A vizsgálat témája és a rendelkezésre álló idő nagyrészt meghatározza az alkalmazandó módszerek körét. Éltünk a rutinszerűen alkalmazott nevelési és őrszolgálati ellenőrzések jól bevált metodikájával, tanulmányoztuk a fegyelmi statisztikákat, elvégeztük az úgynevezett személyiségvizsgálatot, hogy a kapott pontszámokat értelmezni tudjuk a magyarországi bűnöző népesség eredményeinek tükrében.

A nem rutin eljárások között alkalmaztuk azt a saját készítésű kérdőívet, melynek segítségével feltérképeztük a vizsgálati személyek általános szociológiai és kriminológiai adatait, a fegyelmi cselekmények elkövetésének körülményeit, szubjektív okait. Nem nevezhető rutinmódszernek a felügyelők minősítő pontozólapja sem, melynek általános alkalmazhatóságát — kisebb korrekciókkal — vizsgálatunk igazolta.

Csoportjaink eredményeit nemcsak egymással, hanem egy úgynevezett kontrollcsoporttal is összehasonlítottuk. A kontrollcsoport tagjai jól alkalmazkodó, jutalmazott elítéltek voltak.

Az előzményekről röviden

A fiatalkorú elítéltek létszáma 1980 óta dinamikusan növekszik. 1980—1983 között 21%-kal, majd újabb egy év elteltével 16%-kal emelkedett a fiatalkorúak létszáma. A fiatalkorú elítéltek közel 40%-a visszaeső, 20%-ukat 1 évnél kevesebb, 65%-ukat 1—3 év közötti, 15%-ukat pedig 3 évnél hosszabb szabadságvesztés-büntetésre ítélték.

A Fiataikorúak Börtöne és Fogházában a fogvatartottak hat körleten vannak elhelyezve, ebből az egyik az intézet karbantartását és üzemeltetését végző felnőtt korú elítéltek vannak elhelyezve, egy másik pedig a befogadó körlet. A fiatalok számára körülbelül 15 éve épített négy körlet közül kettőben börtön fokozatú, kettőben pedig fogház fokozatú fiatalok vannak. A megnövekedett létszám miatt a férőhelyek mintegy 30%-kal túlterheltek. Ez a körülmény siettet a berendezési tárgyak és az épületek elhasználódását.

Az intézetben a belső őrség állománya a nevelési szolgálathoz tartozik, a nevelési szolgálatvezető közvetlen irányítása alatt áll. A körletek nevelési egységet alkotnak, élükön a csoportvezető nevelővel, aki felelős vezetője a beosztott nevelőknek, a főfelügyelőknek és a felügyelőknek.

A fiatalok munkáltatása elsősorban vállalati rendszerben valósul meg. Egy saját üzem és több kooperáló vállalat biztosítja a munkahelyeket. A legjelentősebb kooperációs partner a Csepel Autógyár és a Zrínyi Nyomda. A munkahelyek száma nem követte az elítéltlétszám változását, emiatt a fiatalok — egy részének, körülbelül 25%-ának — foglalkoztatása nincs megoldva.

A zsúfoltság, az elítéltek kedvezőtlen összetétele, a fogvatartottak létszámához képest elégtelen számú felügyelet, valamint a nem dolgozó elítéltek magas létszáma kedvezőtlen feltételeket teremt a rendkívüli események létrejöttéhez, illetőleg elszaporodásához, és természetesen az általunk vizsgált három fegyelemsértéshez is.

A vizsgált időszakban az erőszakos fegyelemsértők száma 25% volt. Ebből 6% szándékos egészségrontás és 19% az elítéltárs bántalmazása. Feltűnő, hogy a bántalmazás száma háromszorosa az egészségrontásnak.

A cselekmények előfordulását tekintve kevésbé meghatározó munkahelyek ellenőrzése azt a véleményt alakította ki bennünk, hogy egy-két igazán jól őrzött, illetve felügyelt munkahelyet kivéve, bárhol alkalom nyílhat ilyen jellegű cselekmények elkövetésére.

Az erőszakos fegyelemsértők

Az 1984-ben végrehajtott erőszakos fegyelemsértések elkövetőiből — a fegyelemsértések arányában — kiválasztottunk és megvizsgáltunk 72 fogvatartottat. Ebből 47-en bántalmazták elítélttársukat, illetőleg követtek el erőszakos, természet elleni fajtalaniságot, 25 embert pedig szándékos egészségrontásért kellett felelősségre vonni. Bevontunk a vizsgálatba 19 sértettet, és megvizsgáltunk 70 jól alkalmazkodó, jutalmazott elítéltet.

Arra kívántunk választ kapni, hogy milyen tulajdonságok jellemzik az erőszakos fegyelemsértőket, milyen konkrét körülmények között követik el a fegyelemsértéseket, végezetül pedig, hogy miért az adott személyek követik el a cselekményeket stb. A vizsgálat során a következő módszereket alkalmaztuk. Egyéni interjú során a pszichológusok mindenkivel kitöltettek egy standard adatlapot, mely tartalmazza a fiatalok családi, iskolai, munkahelyi előéletét, kriminális pályafutását, bv-n belüli jellemzőit, valamint a vizsgált cselekmény konkrét körülményeit. Ugyanakkor minden vizsgált személy kitöltötte az MMPI személyiségvizsgáló kérdőívet. Az intelligenciaszint megállapítására a RAVEN-tesztet használtunk. A börtönben való alkalmazkodás mérésére saját magunk által összeállított kérdőívet használtunk.

A bántalmazók csoportja

Életkor tekintetében nem különböznek a jól viselkedő, alkalmazkodó kontrollcsoporttól. Iskolai végzettségük átlaga viszont lényegesen kevesebb. Úgy tű-

nik, az általános iskola felső tagozatában kezdődtek a problémák, párhuzamosan a magatartászavar kialakulásával.

A családi háttérrel vizsgálva kiderül, hogy az elvált szülők aránya magasabb közöttük és a család bomlása az iskoláskorra esett. A jutalmazottakhoz képest sokan nevelkedtek szülő, főleg apa nélkül. Zömük serdülőkorban került intézetbe. A magatartászavarok sűrűsödése e korban vezetett kriminális cselekmény elkövetéséhez.

Indokolt a vizsgált mintával kapcsolatban az intézeti nevelés káros mellékhatásairól szót ejteni. Az intézetből érkező fiatalok sajátos értékrendet, viselkedési modellt hoznak magukkal. Az alá-fölérendeltségi viszonyokat a fizikai erőszak alapján döntenek el. Igen magas közöttük azoknak az aránya, akiknél a javító-nevelő intézet nem hozott eredményt, többségük az intézetből egyenesen a börtönbe került.

A büntetést megelőző időben a csoport többségének nem volt rendszeres munkaviszonya. A szülőkre, az intézetre, valamint alkalmi munkákra hagyatkozva teremtették meg a megélhetéshez szükséges anyagi feltételeket, ez pedig szinte egyenesen vezette el őket a bűncselekményhez.

Az első bűncselekményt nagyrészt még a család kriminális fertőzöttségének hatására követték el. Több közöttük a hosszabb (3 év fölötti) szabadságvesztés-büntetésre ítélt fiatal.

Ami a bűncselekményt illeti, nincs jelentős különbség a kontrollcsoporthoz képest. Az más kérdés, hogy az erőszakos jellegű bűncselekmények aránya lényegesen magasabb a fiataloknál, mint a felnőtteknél. Életkori sajátosságaikból fakadóan nagyobb a valószínűsége, hogy adott helyzetben az erőszakos megoldást választják.

A visszaesők aránya a „bántalmazók” között a legmagasabb. Tapasztalataink, valamint régebbi vizsgálatok is arra utalnak, hogy a fiatalok visszaesőknél a börtön konformizáló hatása alig érvényesül. A rossz beilleszkedésre utal, hogy átlagosan három fegyelmi vétséget követnek el.

A kiszabott fenytéseket áttekintve azt észleltük, hogy az elkövetett cselekmények súlyossági fokához képest kevés a magánelzárás és a fegyelmező részlegbe utalás. Ennek elsősorban az az oka, hogy az intézetben nincs szükséges számú magánzárka.

A börtönbeli alkalmazkodás egyik alapvető feltétele az intelligencia. A bántalmazók nagy része az alacsony intelligenciaövezetbe tartozik.

Összefoglalva: a bántalmazók a többi fiatalokhoz képest alacsonyabban iskolázottak, kevésbé értelmesek, rosszabb családi háttérrel, illetőleg intézeti tapasztalattal rendelkeznek, a bűnöző karrier útjára hamarabb lépnek. A börtönbe kerülést megelőző intézkedések, pedagógiai próbálkozások náluk eredménytelenek, így természetesen börtönbeli beilleszkedésük sem problémamentes. Zárt intézeti körülmények között is megpróbálják antiszociális normáikat rákényszeríteni környezetükre, de mivel kevés börtöntapasztalattal rendelkeznek, ezt feltűnően, könnyen kideríthetően teszik.

A sértettek jellemzői

A bántalmazottak nagyobb arányban végezték el az általános iskolát, többen szakmunkásképzőből vagy középiskolából kerültek a börtönbe.

Családi háttérük jobb, kevesebben jöttek felbomlott családból. A család létszáma is kisebb náluk, amiből az anyagi feltételek előnyösebb voltára lehet következtetni. Kevés közöttük az állami gondozott, illetőleg javító-nevelő intézetben nevelt. Mivel nem ismerik az intézetekben divó értékrendet, könnyebben válnak áldozattá.

Előéletükben a sértettek rendelkeztek a legnagyobb arányban rendszeres munkaviszonnal. Bűncselekmény tekintetében nem térnek el a többi csoporttól, de lényegesen kevesebb közöttük a visszaeső, büntetési idejük is rövidebb.

Igen fontos a börtön-elviselőképeség szempontjából, hogy a fiatalok rendelkeznek-e stabil külső kapcsolattal, mert a külvilágtól való reménytelen izolálódás fokozhatja kiszolgáltatottságát. A sértettek több mint harmada nem vagy csak egy bizonytalan külső kapcsolattartóval rendelkezik, ez a körülmény magányosságérzésüket igencsak megsokszorozza.

Börtönbeli alkalmazkodásuk az átlagoshoz közelit, kevesebb fegyelmi vétséget követnek el, bár jutalmat se igen kapnak.

Intelligenciaszintjük alapján két csoportra oszthatók. Vagy nagyon gyenge, vagy igen jó értelmi képességgel rendelkeznek.

Összefoglalva: a sértettek megfelelőbb szocializációs alapot biztosító családban nőttek fel, személyiségfejlődésük kevésbé antiszociális, kevesebb börtöntapasztalattal bírnak, rövidebb ideig vannak szabadságvesztésre ítélve. Mindezek miatt az informális struktúrában lejjebb helyezkednek el és kevesebb eszközzel rendelkeznek a hatékony helyzetmegoldásban.

A szándékos egészségrontók

Iskolázottság tekintetében ők jelentik a legalacsonyabb végzettséget. Ebből következően egyfelől kevésbé érvényesült náluk az iskola szocializáló hatása, másfelől gyengébb képességeik miatt nehezen tudják konfliktusaikat megoldani.

Családi hátterük átlagos, de ahol a szülők elváltak, ott ezt a fiatalok hároméves kora előtt tették. Így a fogvatartottnak nem volt lehetősége azonosulni a férjiszereppel, és nem volt módja elsajátítani a hatékony helyzetmegoldás variációit. Igen magas köztük az állami gondozottak, a javítóintézetből kikerültek aránya. A család támogató, védő hátterét kevesen élvezték.

A szándékos egészségrontás tanult viselkedésforma, melyet mint a konfliktusmegoldás egyik eszközét már sajnos az intézetben elsajátítják. A viselkedés tanultságára az is utal, hogy az önkárosító cselekmények mind az elkövetés, mind az eszköz kiválasztás tekintetében periodikusak.

Előéletükben az önkárosítók dolgoztak rendszeresen a legkisebb arányban. Több köztük a pszichés problémával küszködő, rendszeresen alkoholt fogyasztó elítélt.

Ezek a tünetek azt jelzik, hogy beilleszkedési problémáik nem a börtönben keletkeztek. Csupán zárt intézeti keretek között, erőfeszítést igénylő helyzetekben könnyebben mondanak csődöt.

Valószínűnek látszik, hogy minél régebben van valaki börtönben, annál nagyobb az esélye arra, hogy önkárosító cselekményt kövessen el. A Tökölre kerülést megelőzően a fiatalok átlag 4-5 hónapot töltöttek más intézetben. Megszoktak egyfajta életmódot, amelyhez képest letöltött intézetbe kerülésük változást jelent, jó néhány újabb bizonytalansági tényezővel.

A beilleszkedést követően ők okozzák a legtöbb problémát. Fegyelmi vétségeiket elemezve azt tapasztaltuk, hogy negativisztikus beállítódást (munkamegtagadást, utasításmegtagadást, tiszteletlenséget) tükröznek.

Alkalmazkodási zavaruk mutatja, hogy a többi csoporthoz képest lényegesen többször igényelnek orvosi ellátást. A fokozott pszichés terhelés neurotikus, pszichoszomatikus tünetekben, betegségérzésben is megnyilvánul náluk.

Összefoglalva: a szándékos egészségrontók fejlődésük során nagy mértékben nélkülözték a biztos szociális hátteret. Csökkent képességeik, pszichés problémáik miatt beilleszkedésük sokszor vallott kudarcot. Sikertelenség esetén tanult

önkárosító cselekményt alkalmaznak, amely tovább rontja pszichés állapotukat, nehezíti beilleszkedésüket.

Az elkövetés körülményei

Megvizsgáltuk, hogy az erőszakos fegyelemsértéseket milyen körülmények között követték el. A legtöbb bántalmazás márciusban fordult elő. Amikor megnéztük, hogy a fiatalok létszáma hogyan alakult az év folyamán, akkor kiderült, hogy ez nem véletlen. A létszámviszonyok növekedése egybeesik a fegyelemsértések számának emelkedésével. A létszám februárban kezdett el emelkedni és márciusban mintegy 60 fogvatartottal többet kellett elhelyezni. A belső átcsoportosításokkal érhető módon szaporodott az erőszakos megnyilvánulások száma.

Figyelemre méltó szabályszerűség mutatkozik a bántalmazások elkövetésében. A legtöbb cselekményt vasárnap és hétfőn követik el, kedden alacsonyabb a fegyelmi száma, szerdán és csütörtökön megint a maximumra ugrik, pénteken, szombaton újra csökken. Erre a periodikusságra nem találtunk kielégítő magyarázatot.

A napirend is befolyásolja a fegyelemsértések gyakoriságát. Két csúcsideőszakot figyeltünk meg. Veszélyesek a délelőtti órák, ekkor elsősorban a nem dolgozó és a délutános elítéltek követik el a cselekményeket. A legkockázatosabb időszak a munkáról bevonulás és a zárás ideje közé esik. A mozgás, a súrlódások lehetősége ilyenkor a legnagyobb a körleten, ugyanakkor a felügyelet el van foglalva a ki- és bevonulással, a fürdetéssel és kevésbé tudja ellenőrizni a zárkakat. A munkahelyen kezdődött konfliktusok ilyenkor „rendeződnek”.

Azt tapasztaltuk a vizsgálat során, hogy az ilyen jellegű cselekmények észlelésére és megakadályozására nem alkalmasak igazán a zárkában elhelyezett nagykorúak.

Az viszont megnyugtató, hogy a fiatalok nem alkalmaznak eszközt cselekményük elkövetésekor. Így az okozott sérülések túlnyomó többsége nem súlyos.

Az elkövetésnek három tipikus oka van. Ebből kettő — a beavatás és az erő-demonstráció — azonos hátterű. Segítségükkel akar a fiatalok a zárka szociális hierarchiájában előrejutni, és az agressziót eszközként használja fel célja eléréséhez. A harmadik tipikus ok a hirtelen indulat, a primitív, kontrollálatlan kitörés.

Nyugtalanító tény, hogy az esetek majdnem felében két vagy több elkövető van, hisz ez fokozza a sértettek védekezési lehetőségének kilátástalanságát. Az elítélttárs beleszólási esélye is csökken több elkövető esetében.

A szándékos egészségrontást illetően elsősorban az úgynevezett falcolás a leggyakoribb eset. A zárkában elhelyezett nagykorú elítéltek nagyobb szerepet játszanak az idegentest-nyelés észlelésében, mint a bántalmazások megfigyelésében.

Az elkövetési időpontok nagy szórást mutatnak, ezért megbízhatóan nem értelmezhetők. A napirend szerint nincs kiemelkedő időszak, de veszélyesnek találjuk, hogy takarodó és ébresztő között is előfordulnak ilyen cselekmények, mert így az észlelés és az intézkedés is könnyen elkéshet.

Az egészségrontó cselekményeket a fogvatartottak elsősorban figyelemfelkeltő, hatáskeltő és segélykérő céllal követik el. Ritka az igazán meghalásra irányuló szándék. Külön ki kell emelni a megnyugvás motívumát. Sokan azért falcolnak, mert közben csökken bennük a feszültség, mintegy gyógyszerként alkalmazzák az idegentest-nyelést.

A szándékos egészségrontók érzelmi állapotát ok nélküli diffúz szorongás, depresszív hangulat jellemzi. Ennek oka nem a tényleges szituációban, hanem a

megelőző személyiségfejlődésben és a börtönkörülményekhez való sikertelen alkalmazkodásban rejlik. Igen magas ugyanis azoknak az aránya, akik ismételten követnek el önkárosítást.

A személyiségtesztek tanulságai

Elvégeztük a három csoport (a bántalmazók, a sértettek, az egészségrontók) személyiségvizsgálatát abból a célból, hogy megállapítsuk van-e különbség a bv.intézetben szabályszerű magatartást tanúsító, a vizsgált fegyelemsértéseket elkövető és a vizsgált fegyelemsértéseket elszenvedő elítéltek személyiség szerkezte között. Hipotézisünk az volt; hogy a személyiség szerkezet szerepet játszik a viselkedésmódok létrejöttében, más személyiségtípusú személyek bántalmaznak, megint mások követnek el egészségrontást és az sem véletlen, hogy kiből lesz a bántalmazás sértettje.

Eredményül azt kaptuk, hogy három csoportunk tagjai a személyiségstruktúrára tekintetében is különböznek a szabályszerűen viselkedő elítéltektől. Beigazolódott az a feltevésünk, hogy a csoportok egymástól is jól elkülöníthetők, hisz más a személyisége a bántalmazónak, az egészségrontónak és megint más a sértettnek. Ennek azért örültünk, mert a személyiség szerkezet megfelelő pszichológiai módszerrel feltárható. Gyakorlatilag a befogadás után elvégzett személyiségvizsgálatokkal kideríthető, hogy személyiségtényezői alapján melyik elítélt hogyan fog viselkedni, szabálykövető vagy fegyelemsértő lesz-e. Ha például fegyelemsértő lesz, akkor talán az is megjósolható, hogy milyen típusú fegyelemsértést fog elkövetni bizonyos körülmények fennállása esetén. Ennek a személyiségvizsgáló eszköznek — mellyel az erőszakos fegyelemsértők még a kezdeti időszakban kiszűrhetők — már folyamatban van a kidolgozása.

Összefoglalás gyanánt

Áttekintve vizsgálati tapasztalatainkat megállapíthatjuk, hogy a tököli bv. intézetben a fiatalkorú fogvatartottak elhelyezési körülményei nem megfelelőek. A körletek zsúfoltak, a 10 elítélt befogadására tervezett lakóhelyiségekben tartósan 14 vagy több fogvatartott van elhelyezve. A zsúfoltság legérzékenyebben a befogadó körletet érinti, ahol általánosak a háromszintes ágyak és mivel a zárkák ajtaja is zárva van, a fogvatartottak mozgástere minimális. Ezt a helyzetet életkori sajátosságaik miatt a fiatalkorúak képtelenek tolerálni.

A fiatalkorú fogvatartottak megfelelnek ugyan a minimális követelménynek, de az új körlet átadása után gondolni kell számuk növelésére, felszerelésük színvonalának emelésére. Addig pedig céltudatosabb szervezéssel, a rendelkezésre álló eszközök hatékonyabb felhasználásával kell gyakoribbá és tartalmasabbá tenni a fogvatartottak szabadidős tevékenységét. Sportolásra több lehetőség van mint más intézeteknél (ez indokolt is az életkori sajátosságok miatt), de a sportlétesítmények kihasználtsága nem tekinthető jelenleg maximálisnak.

A fiatalkorú fogvatartottak létszáma magas és sajnos dinamikusan növekszik. Kedvezőtlen jelenség, hogy sok a börtön fokozatú, erőszakos bűncselekményért elítélt, alacsony iskolázottságú, cigány származású fogvatartott. Egyes körleteken magas a visszaesők, a nem dolgozók, és a különösen veszélyesnek minősítettek száma. Az egy nevelőre jutó elítéltszám igen magas.

A csoportvezetői nevelői rendszer alapján véve beváltotta a hozzá fűzött reményeket, de megfigyelhetők kedvezőtlen jelenségek is. Például az, hogy a csoportvezető nevelők idejének, energiájának jelentős részét lekötik a körlet anyagi

ellátásával, a szervező és az ellenőrző-irányító munkával járó tennivalók. Az integráció hiánya elsősorban a körletek anyagi ellátása (felújítási munkálatok, hibák kijavítása, felszerelés, takarító- és egyéb tisztasági szerek) tekintetében nyilvánul meg. Jórészt a csoportvezető nevelő személyes összeköttetésein, egyéni presztízsén és rámenősségén múlik körletének állaga, rendje és felszereltsége.

A nevelők és felügyelők együttműködése zavarmentes, de a nevelőkhöz hasonlóan a felügyelők is túlterheltek. Mindennapos eset a körleten, hogy egyéb elfoglaltság miatt az egyik, olykor mind a két felügyelő távol van. Néha még étkezni se tudnak nyugodt körülmények között a felügyelők. A nem elhanyagolható női, illetve a csak 8 órás szolgálatra vezényelhető felügyelői létszám is gátló tényező, mert alkalmazhatósági körük meglehetősen behatárolt.

A felügyelők túlterheltségének egyik tünete a betegállományba kerülések gyakorisága. A sok hiányzó miatt a szolgálatot teljesítő állományra még nagyobb teher hárul. Munkanapokon általában jól szervezettek az ellenőrzések, de a körletek éjszakai és hétvégi felülvizsgálata többnyire formális. Ez elősegíti a rendkívüli események bekövetkezését. Gyakori a felügyelők körleten kívüli igénybevétele és ez a körülmény is hátrányosan befolyásolja az ellenőrzések hatékonyságát.

A felügyelők pontszámokkal való minősítése a várt eredményt hozta. A kapott pontszámok megfeleltek a tapasztalatoknak, ugyanakkor ez a módszer a felügyelők munkájának pontosabb összehasonlítását tette lehetővé. Azokon a körleteken, ahol a fogvatartottak létszáma a legmagasabb volt, a felügyelők minősítése pedig a legalacsonyabb, különösen az I. éberségi mutatót illetően — ott az elítélttárs-bántalmazás jobban divott, mint a többi körleten. Feltűnő volt itt, hogy a szándékos egészségrontások száma csak fele, illetve harmada volt a bántalmazásokénak. Ahol a felügyelők jobb teljesítményt nyújtottak és valamivel kisebb volt az elítéltek létszáma — ott kevesebb bántalmazás fordult elő, viszont jóval több szándékos egészségrontás volt.

E vizsgálat is igazolta azt a tapasztalatot, hogy az ellenőrzések mennyiségének és minőségének körleten belüli növelésével, az állandó kontrollal, az elítéltek közti konfliktusok kialakulásának megakadályozásával vagy békés úton történő rendezésével az erőszakos cselekmények száma csökkenthető. Ha a verekedések az elítéltek életkori sajátosságaiból fakadóan nem is mérséklődnek jelentősen, de legalább csökken azoknak a cselekményeknek a száma, amikor az egyik személy a másiknak erőkülönbség következtében súlyos sérülést okoz. Azokról az esetekről nem is beszélve, amikor többen támadnak meg egy személyt és durván bántalmazzák.

Elmondhatjuk, hogy a vizsgált három csoportnál kimutathatóak olyan személyiségen belüli jellegzetességek, amelynek alapján az elítéltek elkülöníthetőek a problémamentesen beilleszkedőktől. Meg kell jegyeznünk, hogy a fegyelemsértők jelentős részénél nem a börtön váltja ki az adott viselkedésformát, hanem múltjuk, személyiségfejlődésük teszi őket hajlamossá arra, hogy a zárt intézeti körülmények között így reagáljanak. Ezért nem várható el reálisan az ilyen jellegű cselekmények teljes visszaszorítása, de az okok ismeretében, megfelelő intézkedések megtételével csökkentésük szükséges és lehetséges.

Dr. Boros János—Garami Lajos

Az ifjúsági parlamentekről

Az MSZMP Központi Bizottságának 1970-es ifjúságpolitikai határozata, az ezt követő jogszabályalkotási hullám (Ifjúsági törvény, MT-határozat, miniszteri utasítások) után nagyarányú változások következtek be az ifjúságpolitika területén. Kialakultak az ifjúságpolitika szervezeti keretei (Állami Ifjúsági Bizottság, ifjúsági felelősi hálózat stb.). Ugyanez a folyamat végbement az igazságügyi szervezetben is. Az ifjúsági parlamenteken a fiatalok elismeréssel szoltak az eredményekről, kivették részüket a szakmai munkából, egyre több anyag érkezett az Alkotó Ifjúság pályázatára.

A szakmai vezetők anyagi és erkölcsi segítséget nyújtottak a fiatalok gondjainak megoldásához. Az 1970-es évek végéig javultak a fiatalok szociális körülményei. A pályakezdés megkönnyítésére tett intézkedések, a kezdőbérek emelése, az instruktori hálózat kialakítása, a szakmai fejlődés biztosítása segítették a fiatalokat a beilleszkedésben, s reális távlatokat nyitottak.

Az 1970-es évek közepétől kezdődően a nemzetközi gazdasági életben kedvezőtlen tendenciák alakultak ki. Veszélybe kerültek a békés egymás mellett élés alapelvein nyugvó politikai eredmények is. A fokozatosan begyűrűző negatív külső hatások az ország helyzetével azonos mértékben kedvezőtlenül befolyásolták a magyar fiatalok helyzetét. A szűkülő gazdasági lehetőségek csökkentették az ifjúságpolitikai munka szociálpolitikai feltételeit, ezáltal hatékonyságát is. Ennek a kedvezőtlen változásnak a jeleit már az 1981-es ifjúsági parlamenteken is tapasztalni lehetett, ahol néhány, a fiatalok részéről felmerülő jogos igény megvalósítását az ország feltételek hiánya miatt már tervezni sem lehetett.

A fiatalok helyzete a büntetésvégrehajtásnál

A vázolt folyamatok nem érvényesültek teljes egészében az igazságügyi területen, ezen belül a büntetésvégrehajtás ifjúságpolitikai munkájában.

A büntetésvégrehajtási testületnél és vállalatainknál jelenleg 2582 35 év alatti fiatal dolgozik. Közülük 13,2% felsőfokú végzettséggel, 36,3% középfokú végzettséggel, 50,5% pedig alacsony fokú végzettséggel rendelkezik. A felsőfokú végzettségűek 60%-a a testület tagjaként, nappali vagy levelező tagozaton szerezte meg főiskolai, egyetemi oklevelét. Az elmúlt 10 évben testületünkben több mint 500-an végeztek felsőoktatási tanintézetekben, legtöbben a Rendőrtiszti Főiskolán és a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán.

Fiataljaink szociális helyzete jobb a társadalmi átlagnál. A fiatalok 48%-a saját lakással rendelkezik, mintegy 18%-nak szolgálati lakást biztosítottunk. Jelenleg 183 ember igényel lakást, vagy szeretne minőségi cserét. A büntetésvégrehajtás évente 40-45 szolgálati lakást épít vagy vásárol, továbbá évente 4 millió forintot fordít a magánérvős lakásépítések támogatására. E célból 1981–1984 között 272 fiatal részesült munkáltatói kölcsönben.

Jelenleg a felsőfokú végzettségű fiatalok 27%-a vezető beosztást tölt be a büntetésvégrehajtásnál.

Ami fiataljaink közéleti tevékenységét illeti, azt alapvetően a szolgálati helyükön működő MSZMP- és KISZ-szervezetekben végzik. A büntetésvégrehajtásnál dolgozó fiatalok 15%-a párttag, közel 40%-a pedig KISZ-tag. Polgári alkalmazottaink túlnyomó többsége szakszervezeti tag.

Az igazságügyi (ezen belül a büntetésvégrehajtási) ifjúságpolitika irányítókoordináló szerve az Igazságügyi Minisztérium Ifjúsági Bizottsága. E szervben a büntetésvégrehajtást három fő képviseli. Az ágazati ifjúságpolitikai döntések helyi végrehajtását az IM Ifjúsági Bizottságának elnöke által kinevezett ifjúsági felelősök szervezik és kísérik figyelemmel a helyi vezető irányításával, valamint az illetékes KISZ-szervezetek segítségével.

Az Országos Igazságügyi Ifjúsági Parlament határozatai 1982-ben

A büntetésvégrehajtási munka sajátosságainak megfelelően a III. Országos Igazságügyi Ifjúsági Parlamenten hozott határozatok a következő fő témák köré csoportosultak:

— Milyen fontosabb személyzeti intézkedéseket kell tenni annak érdekében, hogy javuljon a büntetésvégrehajtási munka társadalmi megbecsültsége, hogy biztosítani tudjuk a megfelelő szintű utánpótlást, hogy emelni tudjuk a büntetésvégrehajtásnál dolgozók szakmai képzésének és továbbképzésének színvonalát, hogy az új dolgozók sikeresen beilleszkedjenek?

— A jelenlegi feltételek között hogyan érhető el a büntetésvégrehajtási munka anyagi elismerésének növelése, a fiatalok előbbrejutása?

— A fiatalok milyen formák között tudnak hozzájárulni a büntetésvégrehajtási munka színvonalának emeléséhez?

— A nehezebb anyagi feltételek között hogyan javíthatók a büntetésvégrehajtási munka tárgyi feltételei?

— Mivel lehet támogatni a fiatalok szabad idejének hasznos eltöltését szolgáló törekvéseket?

A határozatok előkészítése során csak azokat az igényeket hangsúlyoztuk, amelyek reálisan teljesíthetők. Az Országos Parancsnokság ifjúsági parlamentjének beszámolója a következőképpen fogalmazta meg a parlamenti határozatok végrehajtásának feltételeit. „A vizsgált időszakban két kedvezőtlen körülmény nehezítette a büntetésvégrehajtás tevékenységét. Az egyik tényező népgazdaságunk jelenlegi helyzetéből fakadóan az anyagi lehetőségek beszűkülése, a másik a fogvatartottak létszámának erőteljes és folyamatos növekedése volt.”

A jelenleg rendelkezésünkre álló — egyébként nem kis nagyságrendű — állami költségvetési összeg a büntetésvégrehajtás nagyobb, zökkenők nélküli üzemeltetésére elegendő, de fejlesztést, bővítést nem tesz lehetővé. A rendelkezésekkel, az anyagellátással és a kooperációs tevékenységgel kapcsolatos problémák, a növekvő elvonások fokozott terhet rónak vállalatainkra.

1979-hez képest a fogvatartottak létszáma 40%-kal emelkedett, ezzel intézetinkben rendkívüli zsúfoltság alakult ki. A létszám növekedésével párhuzamosan észrevehetően romlik az elítéltek összetétele is. Kimutathatóan csökken az elítéltek iskolázottsági szintje, nő a munkakerülő életmódot folytatók és az erőszakos bűncselekményt elkövetők aránya. Az összetétel kedvezőtlen alakulását mutatja az is, hogy 1980 óta mintegy 50%-kal nőtt a fegyház fokozatú elítéltek számaránya.

Az általánosságban jelzett nehézségek természetesen az ifjúságpolitikai munkára is hatottak. Az állományra nehezedő munkateher folyamatosan nőtt, és

— különösen 1984-ben — emelkedett a súlyosnak minősülő rendkívüli események száma. A büntetésvégrehajtás helyi és központi vezetői a növekvő szakmai feladatok megoldásán fáradozva objektíve kevesebb időt szántak a fiatalokkal való foglalkozásra, az ifjúságpolitikai tevékenységre.

A büntetésvégrehajtás helyi ifjúsági parlamentjei 1984-ben

A büntetésvégrehajtás 1984 őszen rendezte meg a helyi ifjúsági parlamenteket. Az 1982-ben hozott Országos Ifjúsági Parlament határozatának végrehajtását most helyi, intézményi szinteken értékelték. Az Országos Parancsnokság az Igazságügyi Minisztérium Ifjúsági Bizottsága munkájának segítése érdekében elkészítette a helyi parlamentek látogatási tervét. E terv szerint az Országos Parancsnokság valamennyi intézeti parlamentre delegál valakit. A büntetésvégrehajtás országos parancsnoka külön eligazítást tartott a látogatók számára.

A szükséges anyagok (beszámolók, intézkedési tervek stb.) megfelelő időben megérkeztek az Ifjúsági Bizottsághoz, illetőleg az Országos Parancsnokságra. A bv. szervek vezetői komoly erőfeszítéseket tettek a parlamentek színvonalas megrendezése érdekében. Az ifjúsági parlament beszámolóját és intézkedési tervét időben, írásban kiadták. Minden érdekelt társadalmi szervezetet (KISZ, szakszervezet, párt) értesítettek az ifjúsági parlamentekről, egyben meg is hívták e szervezetek vezetőit.

A beszámolók minősítették az 1982–85 évre tervezett intézkedések végrehajtását, foglalkoztak a pályakezdő fiatalok beilleszkedésének elősegítésével, értékelték az instruktori rendszer tapasztalatait. Hangsúlyozták a szakmai és politikai képzés jelentőségét, de megállapították, hogy a jövőben nagyobb szerepet kell kapnia az önképzésnek. Elbírálták a munkavégzés személyi és tárgyi feltételeit, és általában elismeréssel szóltak a fiatalok szakmai munkájának színvonaláról. Elemezték a szabadidős tevékenységet, ennek feltételeit, elismeréssel illették az Országos és a Területi Igazságügyi Sportbizottságok munkáját.

Valamennyi beszámoló foglalkozott a fiatalok munkájának anyagi és erkölcsi megbecsülésével, kiemelt figyelmet fordítva a differenciálás kérdéseire. A referátumok részletesen elemezték a büntetésvégrehajtásnál dolgozó fiatalok szociális helyzetét, ezen belül is a lakásgondokat. Megállapították, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben a problémák nem súlyosak, de megoldásukban lényeges javulás nem várható.

A parlamentek demokratikus, nyílt légkörben zajlottak. Ugyanakkor szembevető volt a fiatalok részvételi aktivitásának csökkenése. Annak ellenére, hogy a büntetésvégrehajtási szervek vezetői külön szolgálatszervezési lépéseket tettek a sikeres lebonyolítás érdekében, több intézetnél a részvételre jogosultaknak alig több mint 50%-a jelent csak meg.

Ez a nagyfokú érdektelenség összefüggésben lehet azzal, hogy az 1971-ben kitűzött ifjúságpolitikai célok közül nagyon kevés oldódott meg. Nem sikerült a lakásprogram végrehajtása, a pályakezdő értelmiség fizetésének rendezése, a fiatalok reáljövedelme nem növekedett, hanem csökkent. Ezáltal a fiatalok egy része előtt az ifjúságpolitika hitelét veszítette, az eredménytelenség kiábrándultságot szült.

A társadalmi szinten jelentkező kiábrándultságnak az igazságügyi ágazat területén — különösen a büntetésvégrehajtásnál — csak egyes jelei mutatkoztak. Hisz a bv.-nél dolgozó fiatalok helyzete nem romlott az eltelt időszakban. Az ifjúsági parlamentek iránti közönyre azonban oda kell figyelni. Az érdeklődés csökkenése a következő tényezőkkel magyarázható.

A büntetésvégrehajtás tevékenységéhez szükséges anyagi lehetőségek erőteljesen szűkültek. A csupán rendeltetésszerű működéshez elegendő pénzeszközök nem teszik lehetővé a nagyobb összeget igénylő fejlesztéseket. A fiatalok ezt a tényt tudomásul vették, ezért egy részük már nem is látta értelmét a részvételnek, illetőleg a felszólalásnak.

Az elmúlt időszakban elért ifjúságpolitikai eredmények (pl. az idegen nyelv tanulásának ösztönzése) a fiatalok szemében nem az elvégzett ifjúságpolitikai munkáival kapcsolódtak össze, hanem a büntetésvégrehajtás vezetésének szakmai döntésével. Az ifjúsági parlamentet így nem tekintik megfelelő fórumnak javaslatok felvetésére.

Az ifjúsági parlamentek jelenlegi rendszere — úgy tűnik — időben nem megfelelő. A két-három évenként tartott helyi parlamentek nem elég hatékonyak. A konkrét ügyek folyamatosan intéződnek, ezekhez túl sok ez az idő, az átfogó értékelés számára pedig elegendő az ötéves ciklus.

Nemcsak a fiatalok aktivitása csökkent, hanem a hozzászólások tartalma is megváltozott. Az előző ifjúsági parlamenten sok jobbító szándékú észrevétel, javaslat hangzott el a szakmai munkával kapcsolatban, a felszólalások döntő részét ez tette ki. Most anyagi jellegű kérdések domináltak. Tekintettel arra, hogy ezek közül néhányat már szinte „örökzöld” témaként üdvözölhetünk, érdemes röviden áttekinteni őket. Lényegében három csoportba sorolhatók.

Egyre kevésbé merülnek fel olyan igények, amelyek általános és nagyarányú *béremelést* sürgetnének. Gyakoribbak lettek azonban a differenciálással, elsősorban az úgynevezett büntetésvégrehajtási pótlékokkal kapcsolatos felvetések. Csaknem mindenhol ennek kiszélesítését kérték. Sok fiatal sérelmezte a szabadidő-megváltás bonyolult, áttekinthetetlen szabályozását és a nehézkes elszámolást.

A fiatalok méltányolták, hogy a bv. vezetői növelni akarják a személyi állomány munkájának anyagi elismerését. 1985. január 1-től a bv.-pótlékban részesíthetők köre kibővült. A teljesítményarányos anyagi elismerésnek azonban határt szabnak a költségvetési keretek. A pénzügyi elszámolási szabályok megváltoztatása viszont meghaladja a bv. hatáskörét.

A *juttatások* körébe azok az anyagi jellegű igények tartoznak, amelyeket az egyes intézetek, illetőleg vállalatok saját hatáskörükben nem tudnak kielégíteni. A skála bőséges. Leggyakrabban az autóbuszok igénybevételi lehetőségének szűkülése, a lakásjuttatások korlátozott volta, a KISZ-klubok működésének fokozottabb támogatása merült fel. Természetesen a juttatások bővítésének lehetősége függvénye az adott gazdasági feltételeknek. A fiataloknak tudomásul kell venniük, hogy az üzemanyag-takarékosság ez idő tájt minden területen alapkövetelmény. Azt is meg kell emésztetniük, hogy a költségvetési feltételek nem teszik lehetővé sem a lakásépítés számottevő növelését, sem a kulturális feltételek nagymértékű javítását.

A *munkakörülményekkel* kapcsolatban a fiatalok a tárgyi feltételek javítását igényelték. Elsősorban a biztonsági feltételek hiányosságait, az alacsony szintű technikai ellátottságot — mind a gépjárműveket, mind a telefont illetően —, néhány intézetben pedig a kimondottan rossz munkakörülményeket tették szóvá. Ezek a fogyatékoságok valamennyi fórumon felmerültek. A büntetésvégrehajtás vezetése nem tagadja e felvetések jogosságát, de javulást csak hosszabb távra ígér. Mindenekelőtt rangsorolni kellene a jogos igényeket.

Ezeknek a kérdéseknek immár visszatérő felvetése folyamatosan jelzi a reálisan meglévő és nem javuló nehézségeket. A fiatalok hozzászólásait vizsgálva az is megállapítható, hogy mely területeken történt az elmúlt időszakban számottevő javulás; ezek a témakörök ugyanis hiányoznak a felvetésekből.

Úgy tűnik, hogy 1982—1984-ben talán a legnagyobb előrelépés a szakmai képzés területén történt. A büntetésvégrehajtás vezetése az igényeknek megfelelően alakította ki a bv. képzési, továbbképzési rendszerét, amelynek keretében sok fiatal által korábban már javasolt kérdést is taglalt. Így többek közt a másod-diplomás-képzést, az idegen nyelv tanulását és az új dolgozók büntetésvégrehajtási szakmai képzését.

Sokat segített az új dolgozók beilleszkedésének megkönnyítésében az instriktori rendszer kialakítása is. Látható, hogy még a nehezedő gazdasági feltételek mellett is van mód a gondok megoldására, de ehhez az anyagi ráfordításon túl meg kell állapítani az ésszerű időrendi sorrendet.

Az ifjúsági parlamentekről a hivatalos jegyzőkönyvek elkészültek, az össze-sített jelentést az IM Ifjúsági Bizottsága megtárgyalta. Az előírásoknak megfelelően hamarosan sor kerül a parlamentek értékelésére, a felvetett kérdések megválaszolására, és az 1986-ig szóló központi intézkedési terv kidolgozására és jóvá-hagyására.

Befejezésül szeretném néhány gondolatomat megfogalmazni, érzésemet kifejezésre juttatni a lezajlott ifjúsági parlamentekkel kapcsolatban. Úgy érzem, hogy erre az ifjúsági mozgalomban eltöltött 18 évem és 5 éves KISZ-titkári tevékenységem a büntetésvégrehajtásnál feljogosít, sőt némiképp kötelez is.

Jó, hogy a büntetésvégrehajtás vezetői ma már valóban a fiatalok fórumának tekintik az ifjúsági parlamenteket. Dicsérendő, hogy alaposan felkészültek a beszámolókra, széles körű előkészítő munkát végeztek az eredményes lebonyolítás érdekében. Pozitívum, hogy a parlamenteken felmerülő problémákra, kérdésekre azonnal válaszolnak. Megszűnőben van az a gyakorlat, hogy a felelősséget vagy a válaszadást az Országos Parancsnokságra, vagy meg nem nevezett jogszabályra hárítják át.

Irányadó az a helyes alapállás, mely szerint a vezető tekintélyét csak emeli, ha az intézet életével kapcsolatos kérdésekre ő adja meg a választ. Ez kedvezőtlen válasz esetében is így van. Örvendetes, hogy már hosszabb ideje a fiatalok és a vezetők kapcsolatát nem a feltétlen konfrontáció, hanem a kiegyensúlyozott együttműködési készség jellemzi. Szerepet játszott ebben a fiatalok realitásérzékének fejlődése és a vezetők módszereinek demokratikusabbá válása. Ez a két tényező a továbbiakban is megfelelő alapot biztosít az eredményes ifjúságpolitikai munkához.

A rossz nem most kezdődött, hanem már egy hosszabb ideje tartó folyamat. Az ifjúsági parlamentek sajnálatos módon formalizálódtak. A parlamentekre vonatkozó sok előírás, megkötés oda vezetett, hogy megszűnt azok fórum jellege. Az ünnepélyes körülmények, a sok külső vendég miatt kevesebb fiatal mer megszólalni. Ritkábban alakul ki élő, pezsgő párbeszéd. Ezzel pedig úgy gondolom, hogy az ifjúsági parlamentek egyik lényegi eleme tűnik el.

Színesebbek, hasznosabbak lennének ezek a parlamentek, ha a fiatalok fel-szólalásaikban áttekinenék az eredményeket. Önmagában nem hiba, hogy elfogadják a szakmai vezetés adta értékelést, de ezek több szempontból történő megközelítése mindenképpen érdekesebb.

— Hiányoztak az úgynevezett apró ötletek, a megváltó gondolatok. Holott a jelenlegi gazdasági helyzetben — amikor átfogó megoldást szinte lehetetlen ki-dolgozni — sokat érnének a külön beruházást nem igénylő költségmegtakarító javaslatok.

Fontosnak tartom a fiatalok álmodozását. Ezen azt értem, hogy reális alapokról indulva, de a jelenlegi valóságtól kicsit elszakadva hosszabb távra is ter-vezzenek, közüik legyen a jövőhöz. Úgy tűnik, nemcsak az ifjúsági parlamentek-ben nem álmodoznak, az Alkotó Ifjúság pályázatra is kevesebb tanulmányt kül-

denek be, sőt a számukra is nyitva álló publikálási lehetőségeket (lásd: Módszertani Füzetek, Jogpolitika) sem használják ki kellőképpen.

Az 1970-es ifjúságpolitikai határozat megállapítása szerint a fiatalok a magyar társadalom olyan sajátos rétegét jelentik, amelynek érdekei, céljai végső soron egybeesnek a társadalom érdekeivel és céljaival, azonban sajátos társadalmi helyzetüknek (életkor, munkakezdés, családalapítás stb.) megfelelő sajátos érdekeik és céljaik vannak.

Sajnálatos módon az 1984-es ifjúsági parlamenteken ezeknek a sajátos érdekeknek, céloknak az anyagiakon túlmutató gyakorlati megfogalmazása, elemzése elmaradt. A parlamenteket érdek- és konfliktusmentesség jellemezte. Természetesen nem azt akarom mondani, hogy feltétlenül ütközni, vitatkozni kell, csupán a konfliktus, a vita kedvéért, de az egyszerűen nem igaz, hogy a szakmai vezetés ilyen arányú toleranciát vár el a fiataloktól. Például a KISZ-szervezetek érdekképviselői, érdekvédelmi munkájának hiányosságairól már sok helyütt hallottam, ennek ellenére az ifjúsági parlamenteken erről egy szó sem esett.

Mindezt nem a mondvacsinált szóváltás érdekében írtam le, hanem azért, mert veszélyes jelenségnek tartom, ha nem nyílt vitafórumokon, demokratikus keretek között vitatjuk meg ezeket a problémákat. Ha a gondok halmozódnak, ha a fejlődés nem követhető, akkor a konfliktusok robbanásszerűen jutnak majd a felszínre. És az ilyen hirtelen, előzmények nélküli konfliktus ritkán konstruktív.

Hosszú éveken keresztül voltam KISZ-vezető, és úgy látom, hogy az állami ifjúságpolitika kialakítása hatással van a KISZ mozgalmi munkájára is. Segítő, támogató jellegén túl megemlítené negatív hatása is, nevezetesen az, hogy kényelmessé teszi a fiatalokat, csökkenti a KISZ-mozgalom „önszervező” erejét. Azáltal, hogy a fiatalokkal kapcsolatos tevékenység hivatali irányítás és szervezés alá került, szűkebbé váltak a mozgalmi munka keretei. Míg régebben például egy sportnap megszervezése, lebonyolítása nagy erőket mozgósított, ma a KISZ szerepe csupán arra korlátozódik, hogy résztvevőket toborozzon az Országos Igazságügyi Sportbizottság által szervezett sportnapra.

A KISZ mozgalmi munka lehetőségei két irányban is bővíthetők. Egyrészt ki kell használni a nagyszabású sport- és művelődési lehetőségeket a politikai befolyás növelésére, másrészt a mozgalmi munka egyes területeire (pl. érdekvédelem, érdekképviselő) jobban kell összpontosítani az erőket. Szeretném idézni az Országos Parancsnokság ifjúsági parlamentjének záró gondolatait, mert úgy érzem, reális összefoglalás adják az eddigieknek.

„A büntetésvégrehajtásnál a személyi állomány 40%-a 35 év alatti fiatal. Ez az arány már azt jelenti, hogy nemcsak a büntetésvégrehajtás alakítja a fiatalokat, de a fiatalok maguk is formálják a büntetésvégrehajtást. Többségük merészen gondol a jövőre, hiszen számára a holnap évezrede is az aktív munka színtere lesz. Társadalmunk változó körülményei, az intenzív korszakváltás, a büntetésvégrehajtásnál jelentkező nehézségek mind nagyobb erőfeszítéseket követelnek valamennyiunktől. A fiataloknak is igyekezniük kell, hogy teljes gazdagságukban kamatoztassák képességeiket, hozzáértésüket, hivatástudatukat.

Amikor ifjúságpolitikánk felhívja figyelmünket a fiatalok helyzetének javítására, jogaik érvényesítésére, felszólítja őket feladataik, kötelességeik maradéktalan teljesítésére is. Az ifjúsági parlament eredményessége tehát azt kívánja, hogy a jogokat és kötelességeket egységben szemlélve vitassuk meg, az igények kellő feltárása mellett felelősséggel vegyük számba a büntetésvégrehajtás előtt álló feladatok megoldási módjait, lehetőségeit.”

Dr. Sereg Pál

Közművelődési könyvtárak a bv. intézetekben

A könyvtárak kialakulása a büntetőintézetekben

Magyarországon a modern büntetésvégrehajtási rendszer a századforduló előtt egy-két évtizeddel alakult ki. A börtön szabályzat első változata a zárkában tartandó tárgyak között említette meg a Bibliát, a zsoltáros könyveket, illetve az elítélt felekezetének megfelelő vallásos könyveket. Az 1880-as szabályozás már „fegyenc könyvtárról”, a rab által megvásárolható „erkölcsös vagy tanulságos könyvekről” beszél. Ahogy a fogvatartottak „megjavítása” alapvetően a pap és a tanító feladata volt, a könyvekkel kapcsolatos tennivalók is rájuk hárultak.

A büntetőintézeti könyvtárak kezdetben a szabaduló rabok és a különböző segélyező egyletek adományaiból tevődtek össze.

A korabeli feljegyzések szerint a pénzadományok után sokáig könyvekből állt a raboknak küldött ajándékok zöme.

A magyar büntetésvégrehajtás változatos története során kevés stabil elemmel találkozunk, eszmék, nézetek, gyakorlati megoldások széles köre volt életben és halt el, a könyvekkel azonban mindvégig együtt élt a börtön.

*

A nevelési feladat egyik igen fontos eleme a büntetésvégrehajtási intézetekben folyó közművelődési tevékenység. A fogvatartottak jelentős része ugyanis nem rendelkezik megfelelő általános és szakmai műveltséggel.

Évente mintegy 2500 fő jár általános iskolába, több százan végeznek középiskolai tanulmányokat, jelentős a szakképzésben részt vevők száma.

Az oktatáson kívül több területen folyik a fogvatartottak műveltségi szintjének bővítése. Az ismeretterjesztés szervezetszerűen folyik a TIT területi szerveinek bevonásával. Valamennyi intézetben működnek irodalmi, zenei, képzőművészeti, barkács, sport stb. szakkörök.

A közművelődési munkában fontosak a különböző tömegkommunikációs eszközök, a televízió, illetőleg a rádióműsorok adta lehetőségek. Ehhez a közművelődési tevékenységhez kapcsolódnak szervesen a börtönkönyvtárak.

A könyvtárak működésének vizsgálata

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja és az IM Bv. Országos Parancsnokság Nevelési Osztálya 1982 első félévében megvizsgálta az alább felsorolt büntetésvégrehajtási intézetekben működő könyvtárak helyzetét: Fiatalkorúak Börtöne és Fogháza, Tököl; Váci Bv. Intézet; Szegedi Fegyház és Börtön; Márianosztrai Börtön; Munkaterápiás Alkoholelvo-

nó Intézet, Nagyfa; Kalocsai Fegyház és Börtön; Sopronkőhidai Fegyház; Pálhalmi Börtön és Fogház; Győri Bv. Intézet; Baracskai Fogház.

A könyvtárak személyi és tárgyi feltételei

A könyvtárakban elítélteket alkalmaznak, akik a kultúrnevelők, illetve a nevelők irányítása alatt dolgoznak. Kivételt képez a fiatalok elítéltek számára fenntartott könyvtár, ahol egy függetlenített kultúrnevelő és egy elítélt munkálkodik. A könyvtárakban foglalkoztatott elítéltek közül ebben az időszakban öt felsőfokú, öt középfokú, három pedig szakmunkás végzettséggel rendelkezett.

Három intézetben (Nagyfa, Sopron, Baracska) kapott a könyvtár új helyiséget, illetve berendezést. Javultak a működési feltételek, lehetőség nyílt a szabadpolcos kölcsönzésre és a helybenolvasásra is. A vizsgálat idején a tíz intézet közül hétben — Vác, Kalocsa, Márianosztra kivételével — szabadpolcos könyvtár működött.

A könyvtárak kezelése

Az állománygyarapítás minden intézetben könyvvásárlás — „vétel” — formájában történt. A könyvvásárlásra fordítható pénzeszközöknek három formája volt:

- a költségvetésben jóváhagyott pénzösszeg,
- a vállalati támogatásból származó összeg,
- az elítéltek által megvásárolt könyvek után járó (7-10%-os) jutalék.

Kölcsönzés a márianosztrai könyvtárban

Az állománygyarapításra fordított összeg évente az országos intézetekben átlag 30-40 000 forint, megyei intézetekben pedig 3000-5000 forint volt. A könyvtárak nem kötöttek szerződést a Könyvértékesítő Vállalat Könyvtárellátó Főosztályával, így a megjelenő új könyveket nem rendelték meg folyamatosan. Ezért a gyarapítás minden könyvtárban esetleges és tervszerűtlen volt.

A könyvek állományba vétele szintén minden könyvtárban más-más módon történt. A könyvek címeik alapján kerültek bevételezésre. A könyvek leltári számmal való ellátása sem volt egységes. Csoportos leltárkönyvet egyáltalán nem vezettek, így a könyvállomány megoszlása áttekinthetetlen volt. Az időszaki kiadványokról pedig egyik könyvtárban sem vezettek nyilvántartást.

A megvizsgált könyvtárak mindegyikében sok volt a megrongált vagy elvesztett könyv, továbbá sok elavult, selejtezésre szoruló kiadványt találtunk. A könyvek selejtezését nem minden könyvtárban végezték szakszerűen.

Letéti állománya csupán a fiatalkorúak könyvtárának volt. A központi könyvtárhoz két letéti könyvtár tartozott:

- a felnőttkorú elítéltek szálláskörlete,
- a központi kórház épülete.

E két letéti állományt szükség szerint cserélték és fejlesztették. Egyedülálló a Győri Bv. Intézet kezdeményezése, ahol a győri SZMT Könyvtártól 800 kötetet kaptak letétbe. Az SZMT Könyvtár évente cseréli a letéti könyveket.

Raktári jelzettel csak a Szegedi Fegyház könyvtárában látták el a könyveket. A többi könyvtárban a legkülönbélebb csoportosítás alapján helyezték el a könyvállományt. Általában a szépirodalmat és a szakirodalmat külön. A könyveket — Tököl kivételével — a bv. házi nyomdája által készített könyvkártyákkal

Lemzshallgatás Tökölön

látták el. Nagy méretük miatt ezek a könyvkártyák nem fértek el a könyvek tasakjában, a kis méretű könyvekből pedig gyakran kiestek. Két könyvtárban — Tökölön és Szegeden — készítettek csupán betűrendes katalógust.

A könyvtárakat a magánelzárást töltők kivételével minden fogvatartott használhatta. A nem szabadpolcos könyvtárak gépelt katalógusokat adtak a körleteknek, melynek alapján a fogvatartottak kiválaszthatták az érdeklődésüknek megfelelő könyvet. Az olvasókról és kölcsönzött könyvekről pontos nyilvántartást nem vezettek.

A vizsgálat tapasztalatai alapján tett javaslatok

A vizsgálat befejezése után a könyvtárak fejlesztésével és működésével kapcsolatban a bizottság tagjai javasolták:

— országos parancsnoki intézkedés kiadását, amely szabályozza a fogvatartottak számára fenntartott könyvtárak tevékenységét.

— Módszertani útmutató kiadását, amely tartalmazza a könyvtárak kezelési utasítását és az olvasóvá nevelés alapvető módszereit.

— Szakmai továbbképzés szervezését a könyvtárakkal foglalkozó kultúrnevelők, illetve nevelők részére.

A vizsgálat után tett intézkedések

1983. január 1-én hatályba lépett az IM Bv. Országos Parancsnokának 0115/1982. számú intézkedése, amely szabályozza a fogvatartottak számára fenntartott könyvtárak működését. Az intézkedés meghatározza:

— a könyvtár fenntartásáért, működéséért, tartalmi munkájáért, szakszerű kezeléséért felelős személyeket;

— a könyvtár feladatát;

— a könyvtár személyi és tárgyi feltételeinek biztosítását;

— az állománygyarapítás kereteit, módját;

— a könyvek nyilvántartási és raktározási rendjét;

— a könyvtár használatát;

— az állami felügyeletet és módszertani segítséget ellátó szerveket.

Az intézkedésben előírtak megvalósítása és folyamatos segítése érdekében 1983. január 1-én megjelent A büntetésvégrehajtási intézetek közművelődési könyvtárainak munkája című módszertani útmutató. Az intézkedés hatályba lépése és a módszertani útmutató megjelenése előtt a könyvtárak működéséért felelős nevelők szakmai továbbképzésen sajátították el az előírt feladatokkal kapcsolatos tudnivalókat.

A továbbképzések programja az alábbi fő témaköröket tartalmazta:

— Értékrend, életmód a különböző társadalmi rétegeknél.

— A könyvtár szerepe a társadalomban.

— A magyar könyvtárügy.

— A könyvtáros mint érték közvetítő.

— A könyvtárosi magatartástípusok.

— Lehet-e a könyvvel nevelni? Biblioterápia.

— Befogadótípusok. Az iskolázottság, az életkor, a réteghovatartozás szerepe.

— Irodalomfeldolgozás felnőtteknél.

— Az olvasásra szoktatás lehetőségei. Kapcsolattartás az olvasókkal.

— Az olvasás irányításának módszerei.

— Az olvasók megismerése és ízlése.

- A férfiak és a nők ízlése.
- Az állomány nyilvántartása, elhelyezése.
- Állományalakítás a bv.-könyvtárakban.
- Az olvasók és a könyvforgalom nyilvántartása.
- A könyvtár lehetséges kapcsolatai más kulturális intézményekkel.
- A bv.-könyvtárak módszertani gondozása, szakfelügyelete.
- A könyvtár új nyilvántartási módszereinek bevezetése.

A továbbképzések során gyakorlati foglalkozásokat, konzultációkat szerveztünk Szentendrén, a Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtárban, valamint Siófokon a városi könyvtárban. Ez idő tájt kértük fel a területileg illetékes megyei és városi könyvtárak vezetőit és munkatársait, hogy nyújtsanak módszertani segítséget a bv. intézetek könyvtárainak.

A könyvtárak jelenlegi helyzete

1983. január 1-én megkezdődött a könyvtárak új adminisztrációjára való átérés, a könyvek átleltározása, feldolgozása és a működési rend kialakítása. A megadott szempontok alapján a módszertani útmutató segítségével 1983 végére minden intézet könyvtárában szakszerűen elvégezték ezt a munkát. Az intézetek a kiadott intézkedésben előírtakat már az első évben igyekeztek megvalósítani.

Tovább javultak a könyvtárak személyi és tárgyi feltételei. Két intézetben függetlenített, egy intézetben pedig részmunkaidős könyvtáros dolgozik. A többiben a kultúrnevelők, illetve nevelők irányítása mellett 1-2 elítéltkönyvtárost foglalkoztatnak. A könyvtárban foglalkoztatott elítéltek közül heten 8 általánost, tízen szakmunkásképzőt, huszonnégyen középiskolát, öten főiskolát, hárman pedig egyetemet végeztek. Több intézetben kapott a könyvtár új helyiséget, berendezést.

Az új adminisztrációhoz szükséges nyomtatványokra és a könyvtárak fejlesztésére 1983-ban az Országos Parancsnokság 580 000 forintot utalt ki. A könyvtárak a költségvetésnek és a vállalati támogatásnak könyvvásárlásra fordítható összegeit a Könyvértékesítő Vállalat Könyvtárellátó Főosztályánál szerződésben lekötötték. Az állománygyarapításra fordított összeg 1983-ban az alábbiak szerint alakult:

— költségvetési előirányzat	547 515 Ft
— vállalati támogatás	196 673 Ft
— könyvvásárok jutaléka	143 707 Ft
	887 895 Ft

A könyvtárak által használt helyiségek alapterülete 1257 m². A nyitvatartási — kölcsönzési — napok száma hetenként 146 nap, ez könyvtáranként átlag 4,5 nap. A tárgyévben leltárba vett állomány meghaladta a 18 000 kötetet. Az 1983. december 31-i állapotnak megfelelően a könyvtárak saját állománya pedig 184 954 kötet volt. Általosan 8 féle időszak kiadványt rendeltek meg, több mint 400 példányban.

A megyei büntetésvégrehajtási intézetekben 2-3000 kötetes, az országos bv.-intézetben ennél már lényegesen nagyobb könyvállománnyal rendelkező könyvtárak működnek. (Pl. Pálhalmán 19 185, Szegeden 18 891, Állampusztán 17 444, Tökölön 9500 kötet van.)

Az elmúlt év során beiratkozott olvasók száma meghaladta a 10 000 főt. Ha ezt 100%-nak vesszük, akkor fokozat szerinti bontásban számuk a következő:

fogházás:	15,5%
fegyházás:	16,5%
börtönös:	40%
nem jogerős:	28%

A kölcsönzött könyvek száma mintegy 210 000 kötet volt.

A számok vizsgálata során figyelembe kell venni, hogy a könyvtárak statisztikai nyilvántartását csak a feldolgozási munkák után kezdték el vezetni. A könyvtárak zöme 1983. július 1-től működik a új rendelkezések értelmében. 1984-től a könyvtárak munkájáról, helyzetéről minden évben statisztikai jelentést készítenek az intézetek, amelyet felterjesztenek az Országos Parancsnokság nevelési osztályára.

Az 1983-as jelentésekből kitűnik, hogy a könyvtárak újjászervezése minőségi változást hozott a nevelőmunka e fontos területén. Megnőtt a fogvatartottak igénye az olvasás és a könyvtárlátogatás iránt. Jelentős szerepet kapott az olvasóvá nevelés egyéni és csoportos formája. Több könyvtárban szerveztek író-olvasó találkozót, rendhagyó irodalmi órákat, vetélkedőket és könyvismertetéseket. Néhány intézet biblioterápiás foglalkozásokkal is próbálkozott. E tevékenységekhez kíván segítséget adni a nevelési osztály „Könyv és nevelés” című kiadványa, mely több tanulmányt foglal magába.

A könyvtárak irányításáért felelős nevelők, könyvtárosok számára a nevelési osztály évente szakmai továbbképzést szervez. Ezen túlmenően lehetőség nyílt arra is, hogy a tanácsi vagy szakszervezeti könyvtárak által szervezett alapfokú könyvtárkezelői tanfolyamon sajátítsák el a könyvtártani ismereteket.

A megyei könyvtárak munkatársai több intézetben részt vettek a könyvtárrendezési, selejtezési, átlettározási, nyilvántartási stb. munkálatokban. A kialakult jó kapcsolatok megmaradtak, sőt kiterjedtek a tartalmi munkára is. Néhol közösen szerveznek olvasási programokat, író-olvasó találkozókat, egyes továbbképzésekre meghívták a nevelőtiszteket. Helyenként együttműködési szerződést is kötött a két fél. Szeretnénk, ha ezek a kapcsolatok tovább erősödnének és az intézeti könyvtárak a magyar könyvtárügy szerves részévé válnának.

Ennek érdekében továbbra is szükségesnek tartjuk az OSZK-KMK szakmai segítségét; elsősorban a fejlesztési koncepciók és tervek kidolgozásában, a könyvtártechnológia javításában, a tájékoztatási és biblioterápiai programok, szolgáltatások és akciók megtervezésében. Az OSZK-KMK-val való együttműködés annál is fontosabb, mivel a büntetésvégrehajtási intézetek könyvtárait nem lehetséges a vonatkozó jogszabály előírásainak megfelelő hálózatban szervezni, s nincs olyan könyvtári egység sem, amely elláthatná a hálózati központi feladatokat.

Dóra Béla

Orvosértekezlet

Hagyománynak tekinthető már az évente megrendezésre kerülő orvosértekezlet, melyen az általános érvényű továbbképzés mellett egyre jobban előtérbe kerül a büntetésvégrehajtás egészségügyi kérdéseinek tudományos igényű megvitatása. A március 11–13. között Pilisszentkereszten megrendezett értekezlet programját ezen igények figyelembevételével állították össze.

Teljes létszámban részt vettek a rendezvényen a főállású, alapellátásban dolgozó orvosok, fakultatív részvevőként jelen voltak a bv. intézetek szerződéses orvosai is. A meghívottak között foglaltak helyet a társ fegyveres testületek (HM, BM, Határőrség, Munkásőrség), valamint a MÁV, az állami egészségügyi szolgálat, a Legfőbb Ügyészség, az Igazságügyi Orvosszakértői Intézet stb. képviselői.

Az értekezlet bevezetőjében Nagy Tibor vezérőrnagy, a bv. országos parancsnoka elismerőleg szolt az egészségügyi szolgálat rendezvényeinek tudományos jellegéről és szakmai színvonaláról. Méltatta az egészségügyi szolgálat tevékenységét, a fejlődés egyértelműen pozitív voltát, hogy nevezetesen egyre inkább érzékelhető az egészségügyi szolgálatok tevékenységében az összhang, egyre többször érvényesülnek az egységes elvek.

A továbbiakban *dr. Tóth Kovács János* osztályvezető értékelt az 1984-ben végzett egészségügyi munkát. Beszámolt a személyi állomány és a fogvatartottak gyógyító-megelőző ellátásáról, a szakigazgatásban, az egészségügyi intézményekben és az egészségügyi szolgálatoknál elért eredményekről és a még megoldandó problémákról. Hangsúlyozta a káderfejlesztés és státushelyzet rendezésének fontosságát. Megemlítve, hogy felül kell vizsgálni a bv. egészségügy létszámnormatíváit ahhoz, hogy az állami egészségügy szintjét elérjük. Kiemelte a közegészségügyi és járványügyi helyzet stabilitását, utalt a fogászati ellátás szervezésében elért sikerekre. Rámutatott arra, hogy az egészségügyi osztály irányítása mellett végzett anyaggazdálkodás, anyagellátás döntő jelentőségű változást hoz majd az egészségügyi szolgálatok munkájában. Emelni fogja a szakmai színvonalat és várhatóan gazdaságosabbá válnak a beruházások is. Legfőbb célkitűzésként meghatározta az egészségügyi intézményekben és az alapellátásban végzett tevékenység további fejlesztését, a — lehetőség szerinti — legmagasabb szintű gyógyító-megelőző munka elérését.

Délután *dr. Kapeller Magdolna*, az egészségügyi osztály főstomatológusa rövid áttekintést nyújtott a bv. egészségügy fogászati ellátásának múltjáról, esetelven azokat a nehézségeket, melyeken — különösen technikai vonatkozásban — már túlléptünk. A fejlődés egyik kiemelkedő lépcsőfokaként említette a Belügyminisztérium és a büntetésvégrehajtás illetékes szerveinek közreműködésével kialakított új sátoraljaujhelyi fogászati rendelőt, melyet 1985. március 4-én bocsátottak a BM, illetőleg a bv. személyi állománya rendelkezésére. Szolt a korszerű fogászathoz nélkülözhetetlen fogorvosi és fogászati asszisztensi státusok rendezésének szükségességéről is.

Tunyoghy Ferenc, az egészségügyi osztály főgyógyszerésze ismertette az egészségügyi anyagellátás új rendszerét. Tájékoztatót mindazokról a tudnivalókról, melyek a központi egészségügyi anyagraktár kialakítása kapcsán elsajátítandók. Részletezte az egészségügyi anyaggazdálkodásról szóló — a közeljövőben kiadásra kerülő — utasításban foglaltakat. Kitért beszámolójában a műszerigénylések során felmerült problémákra is, megvilágítva mindazon lehetőségeket, melyeknek segítségével a korszerű műszerek megrendelhetőek, illetve beszerezhetőek. A bv. egészségügyi műszerparkját elemezve kijelentette, hogy az adott gazdasági viszonyok között a büntetésvégrehajtás egészségügye nem marad le az általi egészségügyi szolgálathoz képest.

Dr. Magyar Miklós, az IMEI főigazgató főorvoshelyettese eltekintett az IMEI Szervezeti és Működési Szabályzatának részletes ismertetésétől, és elsősorban az alapellátás és az IMEI kapcsolatát, a beutalási rendszerben előforduló problémákat taglalta. Hangsúlyozta az alapellátó — mint a beteget először ellátó és először kórisméző — orvos jelentőségét, a korrekt, szakszerű betegvizsgálat, a beutalás pontosságának döntő voltát. Rámutatott arra, hogy csak a megfelelő orvosi-szakorvosi együttműködés lehet biztosítéka a beteg időben történő gondos ellátásának.

*

A tudományos értekezlet második napja *dr. Pap Zoltán* főorvos előadásával kezdődött. Az Országos Mentőszolgálat tudományos munkatársa kijelentette, hogy az OMSZ, és a bv. egészségügyi szolgálatának együttműködésében fennakadás nem volt. Jó kapcsolat alakult ki a büntetésvégrehajtási orvosok és a mentőszolgálat dolgozói között. Problémaként merült fel a szabaduló beteg vidékre szállítása, mely az OMSZ-nak szervezési nehézségeket okoz, ugyanakkor a megoldás kapcsán jogi és etikai érdekek ütköznek össze. Előadása további részében

A konferencia elnöksége

felhívta a figyelmet a Ramofix kötszer előnyeire. Bemutatta és diaképekkel is ilusztrálta e korszerű kötözési technika előnyeit.

Ezután *dr. Göbl Gábor* főigazgató főorvoshelyettes tartott előadást a heveny légzőszervi kórképek diagnosztikájáról és terápiájáról, különös tekintettel a felső légutakban elakadt idegen testek jelentőségére, az azonnali beavatkozás életmentő hatására.

Dr. Vass Ádám minisztériumi főtanácsos, az Egészségügyi Minisztérium járványügyi osztályának vezetője az újonnan megismert fertőző betegségek epidemiológiai jelentőségéről beszélt. Megemlékezett az influenzajárvánnyal kapcsolatos tennivalókról és részletesen elemezte a legionellózis, az AIDS és a herpeszvírus okozta kórképeket. Különösen az AIDS-szel kapcsolatos új ismeretek keltek érdeklődést, hiszen világszerte a homoszexuálisok által terjed leginkább. Várható, hogy megjelenésével a börtönegészségügy területén is számolni kell.

A második nap záróprogramja ún. kerekasztal-beszélgetés volt. *dr. Sárdy Péter*, a Sopronkőhidai Fegyház intézetvezető orvosa vitaindító referátumában a döntően ipari érdekeltségű fegyház egészségügyi problémáiról beszélt, így a munkáltatási gondokról, az orvosi rendelések nagy forgalmáról és a passzív medicina hátrányairól. Az alapellátási tevékenység jellemzésén túl feltárta az intézet egészségügyi szolgálatának külső-belső kapcsolatait, a gyógyító-megelőző ellátást befolyásoló tényezőket. Megállapította, hogy a Sopronkőhidai Fegyház szakorvosi ellátottsága kifogástalan, az együttműködés a polgári egészségüggyel sikeres. Nehezényezte, hogy a Bv. Központi Kórház és az IMEI sok esetben kevés információt nyújt a betegekről, feltételezve, hogy az egészségügyi intézményekben dolgozó fiatal kollégák nem ismerik az alapellátás lehetőségeit és feltételrendszerét.

Dr. Boldis György, a Pálhalmi Börtön és Fogház intézetvezető orvosa vitaindító beszámolójában főleg egy mezőgazdasági profilú bv. intézet szemszögéből mutatta be a börtönegészségügyet. Ecsetelte az intézet létszám gondjait, a szak-

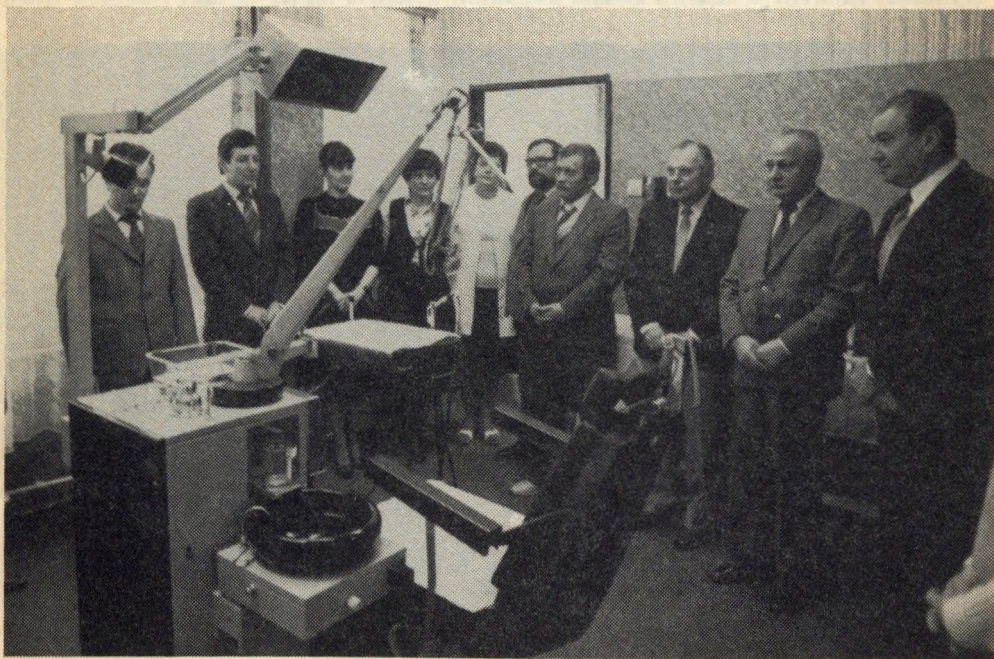
A konferencián részt vevők egy csoportja

szerű orvosi ellátáshoz elégtelen státust, a beosztott orvosi álláshely betöltetlenségét. A személyi és tárgyi feltételek hiányán túl beszélt a betegellátás menetéről, megosztottságáról, majd hasonló problémákat vetett fel, mint dr. Sárdy.

A kerekasztal-beszélgetés során az egészségügyi intézmények vezetői és főorvosai, s az alapellátó orvosok egyaránt elmondták véleményüket, megtették javaslatukat. A hozzászólásokból megállapítható, hogy úgy az alapellátás, mint az egészségügyi intézmények képviselőiben felmerült a jobb együttműködés kialakításának igénye, az információáramlás javítása érdekében tett intézkedések megvalósítása.

*

A tudományos értekezlet harmadik napján az egészségügyi intézetek és szolgálatok munkaköri feladatainak jogi vonatkozásai kerültek terítékre. *Dr. Martini Jenő*, az egészségügyi osztály alosztályvezetője hangsúlyozta, hogy az egészségügyi jogszabályok — az 1972. évi II. (úgynevezett egészségügyi) törvény, és a végrehajtása tárgyában kiadott rendeletek, utasítások érvényesek a büntetésvégrehajtásra is, azzal az eltéréssel, hogy a rendelkezések végrehajtásáról az egészségügyi miniszterrel egyetértésben az igazságügyminiszter gondoskodik. Utalt arra, hogy a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló törvényerejű rendelet felhatalmazta az igazságügyminisztert azok részletes szabályozására, és ennek megfelelően jelent meg rendelete a büntetésvégrehajtási szabályzatról. A szabályzatban meghatározott egészségügyi feladatok részletes előírásait a 101/1981. (IK 2.) IM sz. utasításnak a 119/1983. IM sz. utasítással módosított és egységes szerkezetbe foglalt szövege tartalmazza. A személyi állomány egészségügyi ellátását a bv. országos parancsnokának 053/1983. sz. parancsa szabályozza. Az említett jogszabályok jogokat és kötelezettségeket származtatnak az orvosra, mint a jogviszony

A sátoraljaújhegyi fogorvosi rendelő

egyik alanyára. Felelőssége fegyelmi, polgári jogi és büntetőjogi vetületben egyaránt megjelenik. A bv. egészségügyi ellátásában a jogviszony másik alanyának, a fogvatartottnak az oldaláról vizsgálva a jogszabályok érvényesülését megállapítható, hogy azok vélt vagy valós megsértése vélt vagy valós érdeksérelmet jelent, és ennek megszüntetésére irányuló kérelem forrásává válhat.

Ezután *dr. Szántó Ervin* nyugalmazott orvos alezredes tartotta meg A fogvatartottak egészségügyi ellátásának megítélése a panaszbeadványok alapján című előadását. Konkrét példák alapján értékelte a büntetésvégrehajtás ideje alatt bekövetkezett haláleseteket. Szerencsére csak két esetben állt fenn foglalkozás körében elkövetett, halált okozó gondatlan veszélyeztetés törvényi tényállása. Az egyik büntetőeljárásban egy ügyeletes ápoló, a másikban egy büntetésvégrehajtáshoz vezényelt sororvos és egy polgári kórházi sebészorvos elmarasztalására került sor.

Ezt követően szólt *dr. Vokó György*, a Legfőbb Ügyészség ügyésze a felügyeleti ellenőrzések tapasztalatairól. Bevezetesként történeti áttekintést adott a bv. egészségügy múltjáról, majd a bv. orvosok speciális feladatairól beszélt a vonatkozó törvényerejű rendelet és szakutasítás alapján. Összességében pozitív képet festett az egészségügyi szolgálat munkájáról, de említést tett néhány, segítő jelleggel feltárt hiányosságról annak érdekében, hogy az egészségügyi munka jogszerűsége, törvényessége javuljon.

Dr. Krajcsovics Pál, a BM Egészségügyi Csoportfőnökség főszakorvosa a rendőrorvosi hivatalok bűnügyi, orvosszakértői és gyógyító-megelőző munkáját ismertette. Vázolta gondjaikat az őrizetesek ellátásában, melyek főleg abból erednek, hogy a BM és bv. szervek munkájának szabályzói nem mindenben fedik egymást. Javaslat hangzott el a munkakörülmények kölcsönös megismerésére, a tökéletesebb információáramlás biztosítására.

A délelőtti program *dr. Káplár Zoltán* igazgató főorvos előadásával zárult, mely a Bv. Központi Kórházba beutaltak egészségügyi ellátásával kapcsolatos kérdésekről szólt. Elsősorban azokat a problémákat érintette, amelyek a kórházat az alapellátással összekötik. Szóba kerültek az öncsonkítással kapcsolatos gondok, felmerült a Módszertani levél értelmezésének kérdése, úgy az alapellátás, mint a sebészeti osztály szemszögéből. A végkövetkeztetés az volt, hogy a Módszertani füzetek egészségügyi különszámában megjelent levél foglalkozási szabálynak tekintendő.

*

A III. tudományos orvosértekezlet programját az egészségügyi osztály vezetője zárta be, összefoglalva a három nap eseményeit. Méltatta az előadások szakmai színvonalát, a viták gyakorlati hasznát, a bv. egészségügyi szolgálata megismerésének lehetőségeit. Végezetül megköszönte mindazok segítségét, akik bármilyen formában hozzájárultak az értekezlet eredményes lebonyolításához.

Dr. Heylmann Katalin

Bemutatkozik a Központi Stúdió

A Központi Stúdió 1983. áprilisa óta az IM Bv. Országos Parancsnokság sajtóosztályához tartozik, hasonlóan a Heti Híradó szerkesztőségéhez és a Filmstúdióhoz. Korábban a nevelési osztály felügyelte. 1983 májusától a Központi Stúdió szakmai irányítását *Haeffler András*, a Heti Híradó munkatársa látja el. Négy elitelt dolgozik a stúdióban: egy a készülékek javításával, karbantartásával, az előforduló műszaki problémák megoldásával foglalkozik, a többiek közreműködnek a műsorok összeállításában.

Vágással, zeneválasztással, bemondással és a kész műsor átmásolásával is megbízzuk őket.

Bemutatkozó műsorunkat az átszervezést követő szünet után, 1983 júniusában küldtük ki az intézeteknek. Azóta kb. 1800 percben (ez megközelítőleg 30 óra) 40 önálló adást készítettünk. Emellett szétküldtünk kb. 11 órányi, rádióból felvett hangjátékot. Célunk olyan műsorok készítése, mely leköti a figyelmet, szórakoztat, de egyben hasznos tanácsokat, példákat nyújt a fogvatartottaknak. Igyekszünk úgy összeállítani műsortervünket, hogy a társadalomba való visszailleszkedésben is támogatni tudjuk az elítélteket. Szem előtt tartjuk a magazinműsor „műfaji” követelményeit: riportjainkat, ismeretterjesztő adásainkat stílusos zenével — esetenként versekkel — színesítjük. Rendszerint egy fő témából és néhány kisebb anyagból áll össze a havonta kétszer jelentkező magazin.

Egy-egy műsor elkészítése és átmásolása általában két hetet vesz igénybe. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy hat-hét nap alatt kell összeállítanunk a műsort, csak így marad időnk az intézetek által igényelt 35 db szalag, illetve kazetta átmásolására. Technikai berendezéseink meglehetősen elavultak, sokszor küszködünk műszaki problémákkal.

*

Műsorainkat tartalmuk alapján két kategóriába lehet sorolni. Vannak börtönélettel kapcsolatos adásaink és közvetítünk ismeretterjesztő összeállításokat. A bv. intézetek belső életével kapcsolatban néhány címszó, amely jelzi az általunk feldolgozott problémákat: *alkalmazkodás, hűség, visszailleszkedés, öncsonkítók — falcolók, pártfogó-felügyelet, tanulni sohasem késő stb.* Témaválasztásunk általában sikeres. A hűségről és az alkalmazkodásról szóló műsorunk elhangzása után például hónapokig folyt a vita a Heti Híradó hasábjain, de hanganyagban is kaptunk visszajelzéseket. A következőkben a felépítés, a logikai sorrend érzékeltetése céljából két magazinműsort részletesebben is bemutatok.

Az alkalmazkodásról szóló műsorunk bevezető része megállapítja, hogy a zárkákban különböző korú, természetű, vérmérsékletű emberek kerülnek össze. Mivel nem mindegy, hogyan telnek napjaik, örökös feszültségben vagy harmonikus egyetértésben, ezért fontos, hogy tiszteletben tartsák egymás személyiségét, egyéniségét, hogy minél kevesebb bosszúság érje őket kiszabott büntetésük letöltése közben.

Egy pár perces — rögtönzött — hangjátékban bemutatjuk a börtönélet három jellemző embertípusát; a nyers hangú, modortalan, szúrós szemű, de valójában melegszívű, segítőkész zárkatársat, a tapintatos, de nagyképű, magas összeköttetéseire hivatkozó, „jó családból” származó, „ártatlanul” elítéltet és a surranva érkező, alázatos modorú, finom lelkű „lejmolót”. Ez a parodizált bemutatás annyira jól sikerült, hogy a névtelen figurákban többen magukra ismertek, és személyes sértésnek vették magatartásuk, egyéniségük kicsúfolását. Pedig a hasonlóság csak a véletlen műve volt, legfeljebb arról lehetett szó, hogy azt a bizonyos inget ezúttal jól szabtuk, hiszen sokan magukra vették.

Az alkalmazkodás a megalkuvás vagy inkább a megértés, az udvariasság jele? Vannak, akik a legkisebb kompromisszumot is sértőnek, megalázónak tartják. Erről szól egy idős elítélt pedagógus monológja. Társai gorombák, durvák vele, trágár szavakkal, izléstelen szövegű dalokkal bosszantják, hiába igyekszik szép szóval elrendezni a véleménykülönbségeket. Az alkalmazkodás, a zárkatársak személyiségének tisztelete nemcsak a benti életet könnyíti meg, hanem felkészíti a polgári életre és ezzel megkönnyíti a szabad élet újrakezdését.

Ezt a gondolatsort folytatjuk a *Visszailleszkedés* című műsorunkban is. Ki hogyan él a szabadulás után, kinek hogyan sikerül alkalmazkodni, beilleszkedni a polgári életbe? Mikor és milyen feltételek mellett szűnnek meg a büntetett előélethez fűződő jogi hátrányok? Műsorunk első riportalánya úgy élt négy évig a börtönben, hogy nem tudta, mihez fog kezdeni szabadulása után. A büntetés megkezdése előtt vezető beosztásban dolgozott. Amikor családi okok miatt öt nap büntetés-félbeszakítást kapott, alig ismert a városra, ahol közel 26 évet élt, hisz utcasarkokat bontottak le, lakónegyedeket építettek. Volt munkatársai, barátai megkeresték, és segítő kezet nyújtottak felé. „Gyere vissza, lehetőséget kapsz, hogy megtaláld a helyed.” E riportalálynak nem okozott gondot a beilleszkedés, másoknak annál inkább.

Ezután a büntetett előélethez fűződő hátrányok alóli mentesítés módjait ismertettük azzal a céllal, hogy tudják hallgatóink: van ilyen.

A család bizalma, megértése támaszt nyújt, biztonságot ad a szabadultnak. Ez persze kötelezettséget is jelent. Be kell bizonyítani, hogy megérdemli. Erről szól a következő riportunk. Sajnos nem kevés azoknak a száma, akik a visszailleszkedést az italtoltban kezdik. Ha nincs senkijük, alkalmi jócímborákkal osztják meg bánatukat, s mire észreveszik magukat, már ismét a börtönben vannak.

A riport vége felé olyan embert szólaltattunk meg — néhány nappal a szabadulása előtt —, aki csak a munkahelyében bízhat, családjáról hónapok óta nem tud. Felesége nem látogatta, nem adott hírt magáról. Szeretné bebizonyítani, hogy megváltozott, reménykedik, hogy két kisgyermeké ragaszkodni fog hozzá és így rendbejön családi élete. A műsort egy elítélt Hazafelé című verse zárja.

A börtönélettel kapcsolatos adások témakörébe tartoznak a pártfogó-felügyelet szerepével foglalkozó műsoraink. Az utógondozásnak ezt a formáját három oldalról közelítettük meg, előbb a fogvatartottak mondták el véleményüket, majd hivatásos pártfogókat szólaltattunk meg, végül helyszíni riportokban mutattuk be a pártfogoltak helyzetét.

A börtönélettel foglalkozó műsorok kategóriájába tartoznak az intézeti stúdióktól kapott összeállítások is. Az elmúlt időszakban észrevehetően megerősödött a Központi Stúdió kapcsolata a különböző házi stúdiókkal. Hónapról hónapra emelkedik az önálló műsorokkal jelentkező intézetek száma. A házi stúdióktól kapott riportok, beszámolók jól kiegészítik munkánkat, ugyanakkor megismertetnek bennünket az intézetekben folyó termelő munkával, valamint szellemi és kulturális élettel. Sajnos, a hangminőség nem minden esetben jó, előfordul, hogy éppen a legérdekesebb részt nem tudjuk az eredeti hanggal továbbadni.

Tavaly decemberben jelentkeztünk először önálló hangjátéksorozattal. A Kettes zárka című műsor rész egy képzeletbeli zárkaközösség életét eleveníti fel. E 12-15 perces adás egyrészt a Központi Stúdió dolgozóinak életéből merít, másrészt a körleten tapasztaltakat dolgozza fel. Élvezetes, jó színvonalú dialógusokban tárgyal olyan kérdéseket — az önképzés, az egymáshoz való alkalmazkodás problémáit —, melyek minden bv. intézetben az aktualitás erejével hatnak. A hangjátéksorozatnak eddig 24 folytatását közöltük. A visszajelzések szerint a fogvatartottak többsége érdeklődéssel várja a „Kettes zárka” jelentkezését. Van azonban, akik idealizálnak, „jólfésültnek” tartják a sorozatot.

Az összműsoridő 30%-át ismeretterjesztő adások teszik ki. Tapasztalataink szerint a fogvatartottak ezeket az adásokat fogadják a legnagyobb érdeklődéssel. Magas tetszési indexet ért el a Párizsi utazás című műsorunk, amelyben ügyes hangtrükkökkel, stílusos zenével színesített adásban mutattuk be a francia főváros nevezetességeit. Kedvezően fogadták a Babilontól Utópiáig című kétrészes ismeretterjesztő műsorunkat, amelyben a városok kialakulását követtük nyomon az ókortól napjainkig. Sikeresnek bizonyult a pénz kialakulásának és az idő fogalmának feldolgozása, történelmi áttekintése is.

Meglepetésünkre a módosított Szabálysértési Törvényről szóló műsorunkat érdektelenség fogadta, annak ellenére, hogy közérthetőségre törekedve példákkal illusztráltuk a jogszabály-ismertetést. Ugyanez mondható el a Testkultúra — testápolás című adásról. A hallgatók, úgy tűnik, szívesebben fogadják a történelmi, kulturális témák feldolgozását, mint a személyesebb jellegű, őket közvetlenül érintő tudnivalókat.

Tavaly októberben állított össze először a Központi Stúdió komolyzenei vetélkedő műsort, az intézetek nevelési szolgálatára bízva a vetélkedő időpontját, értékelését és jutalmazását. Az esztergomiak levélben jelezték, hogy várják a folytatást. Elkészült egy újabb vetélkedő, amely az operett világát célozza meg. Amikor megszületik egy-egy magazinműsor, meghallgatjuk és arra gondolunk — mi lenne a véleményünk, ha ez a rádióból szólna?

*

Technikai feltételeink rosszak. A Magyar Rádiótól átvett — ott már nem használatos — stúdiómagnetofonokkal dolgozunk. Megfelelő szakember hiányában és az alkatrészek beszerzési nehézségei miatt súlyos gondoknak nézünk elébe. Jelenleg tizenkét magnetofonból csak négygel lehet dolgozni, ez jelentősen meghosszabbítja a másoláshoz szükséges időt. Az intézeteknek kiküldött magnetofonszalagjaink elhasználódtak, emulzióvesztettek. Gondjainkat néhány intézet stúdiósa azzal tetézi, hogy olyan szalagot küld vissza a sajátunk helyett, amelyet már nem szabadna magnóra tenni. Kérjük az intézeteket, ha lejátszásra alkalmatlan hangszalagot kapnak, reklamáljanak! Igyekszünk pótlólag megküldeni az elmaradt műsort. A másolást és a következő műsor készítését eddig nem lehetett technikai okok miatt egy időben végezni. Ezt a problémát már megoldottuk. Így a jövőben több rádiójátékot tudunk majd küldeni.

Terveink között szerepel a Központi Stúdió repertoárjának bővítése. Ugyanakkor továbbra is bemutatunk olyan embereket, akiknek sikerült életüket rendezni, akik mintát tudnak adni az újrakezdéshez. Ismeretterjesztő műsoraink témáit pedig úgy akarjuk kiválasztani, hogy azok a legkülönbözőbb érdeklődésű emberek igényeit is kielégítsék.

Duschák Miklósné

Fókuszban az Állampusztai Börtön

Tavaly múlt száz éve, hogy az Állampusztai Börtön elődje, a Kishartai Királyi Közvetítő Intézet megkezdte működését. Alapításának előzményeivel kapcsolatosan megemlítendő, hogy a 19. század első évtizedeiben a társadalmi haladársért vívott harc egyik kulcskérdése az igazságszolgáltatás reformja volt. A reformkor vezető politikusai élharcosai voltak a büntető igazságszolgáltatás megrefomálására irányuló törekvéseknek.

Az 1840. évi országgyűlés Deák Ferenc elnöklete alatt bizottságot hozott létre. Ez a bizottság 1843-ban olyan büntető törvénykönyvtervezetet terjesztett elő, amely gyökeres szakítást jelentett a feudális büntetőjoggal. Az 1843-as büntetőjogi és börtönügyi törvényjavaslatok ugyan nem kerültek szentesítésre, mégis rendkívül jelentős hatásuk volt a magyar büntetőjogi és börtönügyi gondolkodás fejlődésére; progresszív elveiket a bírói gyakorlat többé-kevésbé megvalósította.

A börtönügy területén jelentős változásokra csak az 1867-es kiegyezés után került sor. Az igazságszolgáltatás reformja ismét napirendre tűzte a büntetőjog kodifikációját, amely végül hosszas előkészítés után az 1878. évi V. törvénnyel elfogadott büntetőtörvénykönyvet, az ún. Csemegi-kódexet eredményezte. A kódex a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását illetően nem fogadta el az 1843-as börtönügyi javaslat álláspontját. A magánelzárás rendszere helyett az akkor Európában már általános fokozatos rendszert vezette be.

Az 1878. évi V. törvény megjelenését jelentős börtönépítési program követte. A meglevő fegyintézetek mellé a század végére újabb büntetésvégrehajtási intézetek létesültek, és a fokozatos rendszer szellemében kiépültek a közvetítő intézetek is. Elsőként 1883-ban Wágner Pál magánadományából létesült a Kishartai Közvetítő Intézet.

Wágner Pál szerelemfáltésből elkövetett emberölés miatt kiszabott hosszú szabadságvesztés-büntetését a váci és az illavai fegyházakban töltötte. Az akkori börtönviszonyokról és az intézetekben folyó munkáltatási körülményekről szerzett tapasztalatai minden bizonnyal nagymértékben befolyásolták abban, hogy szabadulása után röviddel bekövetkezett halálakor végrendeletében kishartai földbirtokát és annak felszerelését a magyar államra hagyományozta abból a célból, hogy azon az Igazságügyi Minisztérium intézetet létesítsen az elítéltek földműves munkával történő foglalkoztatására.

Míg a később (1884-ben Vácott, 1889-ben Lipótváron) megnyílt közvetítő intézetek a helybeli fegyházakkal közös igazgatás alá tartoztak, addig a kishartai közvetítő intézet teljesen önálló intézményként működött.

A kishartai intézet hárszabályai

A közvetítő intézetbe való áthelyezés, elszállítás stb. feltételeit jogszabályok rögzítették. Az akkori Btk. előírásai szerint azok a legalább háromévi fegyházra

vagy börtönre ítélték, akik büntetésük kétharmad részét kitöltötték és szorgalmuk, jó magaviseletük alapján „alapos reményt nyújtottak”, büntetésük hátralevő részének kitöltésére közvetítő intézetbe kerültek, „ahol szintén munkával foglalkoztatnak, de enyhébb bánásmódban részesülnek”.

Az életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítéltet büntetése tizedik évének eltelte után adott feltételek megléte esetén közvetítő intézetbe lehetett szállítani. Az elszállítás feltételeit egy 1884 márciusában kiadott igazságügy-miniszteri rendelet szabályozta, melyet minden börtönigazgató megkapott:

— A törvénynek erre a kedvezményére csakis olyan elítéltek voltak ajánlhatók, „akik megbízhatóságuknak, önuralmuknak már félreismerhetetlen jeleit adták”.

— Mivel jó magaviselet esetén az elítéltek a közvetítő intézetben büntetésüknek egytizenketted részét töltötték, ezért csak azoknak a fogvatartottnak az elszállítását javasolhatták, akik legalább hatévi szabadságvesztésre voltak ítéelve és előreláthatólag ugyanennyi hónapot töltöttek a közvetítő intézetben.

— A kishartai intézetben az elítéltek mezőgazdasági munkát végeztek, ezért csak olyan elítéltek átszállítására tehettek javaslatot, akik „előéletüknél fogva földművelésre alkalmasak vagy értenek oly iparnemekhez (bognárság, ács-, kovács mesterség), amelyek hasznosíthatók a mezőgazdaságban”.

— A közvetítő intézetbe való befogadásra egyénenként kellett javaslatot készíteni, és mellékelni kellett az ajánlott egyén tulajdonságait, hajlamait, indulatait kimerítő ismertetést, mert azok „a közvetítő intézet igazgatójának . . . az illető egyénnel való bánásmódra nézve irányt adóul fognak szolgálatni”.

A közvetítő intézetben ún. házszabályok voltak érvényben, melyeket fel kellett olvasni a letartóztatottak előtt, meg kellett nekik magyarázni és a megfelelő helyen ki kellett függeszteni. A házszabályok bevezetője hangsúlyozta, hogy a letartóztatottnak nem szabad megfélemleniük arról, hogy itt végeredményben a büntetésüket folytatják. Aki pedig az iránta megnyilvánuló bizalommal visszaél, az „újra fegyintézetbe szállítatik, hol minden további kedvezménytől elesve a feltételes szabadon bocsátás reménye nélkül fogja kiszervenni büntetésének hátralevő idejét”. A közvetítő intézet házszabálya szerint a fogoly köteles:

— a házirendhez, a kiadott rendeletekhez alkalmazkodni; az intézet igazgatója, tisztjei, a felügyelők és a munkavezetők iránt feltétlen engedelmességgel viselkedni;

— intézeti ruhában járni;

— a munkára, melyre kirendeltetik, föltétlen készséggel vállalkozni, munkaidő alatt odaadó szorgalommal, legjobb igyekezete szerint komolyan dolgozni.

Kérelmével, panaszával az igazgatóhoz fordulhatott a fogoly, de ezt a szándékát előbb jelentenie kellett a felügyelőnek. Csak a felügyelő által engedélyezett tárgyakat tarthatta magánál. Tilos volt készpénzt és más értékeket rejtegetni. Önkényesen semmit nem vásárolhatott. Tilos volt bármit kölcsönvenni vagy -adni, tilos volt ajándékozni, illetőleg ajándékot elfogadni és cserélni.

Az intézet területén megjelent idegenekkel, az intézet tagjainak családtagjaival az elítélt nem érintkezhetett, őket nem szólíhatta meg. Rokonával is csak az igazgató engedélyével beszélhetett. Levelet is csak az igazgató engedélyével kaphatott, küldhetett.

Köteles volt „testére, ruháira és egyéb holmijaira”, valamint az általa használt eszközökre, szerelvényekre kellő gondot fordítani. Az intézeti tárgyakban gondatlanságból, hanyagságból vagy szándékosan okozott kárt meg kellett térítenie. Társaival békekészségben kellett élnie: egymás ingerlésétől, háborgatásától, valamint az önbíráskodástól tartózkodnia kellett.

Munkadíja egyharmadát „amennyiben azt hasznosabb célra” nem óhajtotta megtakarítani, pipadohány, szivar, vasárnaponként és (ünnepnaponként) fél liter bor vásárlására fordíthatta. Tilos volt az intézetben mindennemű játék, „pálínka-ivás, dohányragás, bagózás”. Dohányzás csak szabadban, ahol tűzveszélytől tartani nem kellett, és csak mérsékelten volt megengedve.

A házszabályokban részletesen rögzítették hétköznapokra és a vasár-, illetőleg ünnepnapokra vonatkozó napirendet. Elgondolkodtató a közvetítő intézeti házszabályok utolsó pontjának néhány előírása is: „A közvetítő intézetben minden fogolynak feladata és kötelessége jó magaviselet által a javulásába helyezett bizalmat megerősíteni. Ugyanezért elváratik a foglyoktól is, hogy minden netaláni szökéstől, vagy szökési kísérlettől, úgyszintén újabb büntetésre méltó cselekmények jövődöbeli elkövetésére irányzott összebeszélésektől, s minden ilyen merényletek tervezetétől még gondolatban is tartózkodjanak. S ha netalán nem várva mégis akadnának közöttük oly rövidlátók s erkölcsileg annyira ingata-gok és gyarlók, kik ily merényleteket kivinni szándékoznának, ezeket merényletük kivitelében lebeszéléssel és minden tehető módon annál is inkább akadályoz-zák meg, mert mindazok, akikről kitudódik, hogy arról tudomással bírtak és azt megghiúsítani vagy idejekorán feljelenteni elmulasztották, ugyanazon sorban részesíttetnek, mint azok, akik a merényletet megkísérelték vagy elkövették.”

10 év alatt 100 hektáron 1000 fogoly

Az első foglyok szállítására az alapítás utáni évben, 1884 nyarán került sor. Lipótvárról 3, Szamosújvárról 4, Munkácsról 2 foglyot küldtek. Megjegyzendő, hogy a közvetítő intézetbe áthelyezett fegyenceket a szabályok szerint foglyoknak nevezték. Az intézet tisztviselője volt az igazgató, a tisztí írnok és a főfelügyelő, az őri feladatokat hat ember látta el.

A foglyok elhelyezésére három egyforma nagyságú épület szolgált, melyek-ben összesen 80 férőhely volt. Az első szállítás után viszonylag rövid idő alatt megtörtént a benépesítés. Az épületek nem voltak körülkerítve, berendezésük lényegesen különbözött a fegyház, a börtön, illetve a fogház szokott berendezésé-től. A hálótermekbe üvegajtó vezetett, a folyosó ablakain nem volt rács. A háló-terekben éjszaka csak a gyalogmunkát végző, közös brigádban dolgozó foglyok tartózkodtak, az állattenyésztésben dolgozók az állattartási épületek megfelelő helyiségeiben voltak elhelyezve. Az állatok gondozására, a béres munkákra be-osztott foglyokra sem terjedt ki az állandó őri felügyelet.

Az élelmezés a fegyintézeti étlapok és szabályok szerint történt azzal a kü-lönbséggel, hogy a nehezebb munka miatt naponként nem kétszer, hanem há-romszor volt étkezés és a kenyéradag nem 84 dkg, hanem 1 kg volt.

Az akkor hatályos Btk. szerint a közvetítő intézetben letartóztatott foglyokat jó magaviselet, szorgalom esetén kérelmükre, valamint a felügyelő bizottság ja-vaslatára az Igazságügyi Minisztérium feltételes szabadságra bocsáthatta, ha büntetésük háromnegyed részét, az életfogytiglanra ítélték pedig 15 évet már ki-töltöttek.

Az intézet fennállásának első tíz éve alatt 1066 foglyot fogadott be. 292 ma-gyar holdon, azaz 105 hektáron folyt a munka. Az intézet célja az volt, hogy na-gyobbrészt földműves és napszámos elítélteket újra hozzászoktassa a földműves munkához és szorgalmas gazdálkodásra oktassa. A téli időszakban viszont csak igen szűk keretek között lehetett mezőgazdasági jellegű ipari munkával foglal-koztatni a foglyokat. Ilyenkor részben saját szükségletre, részben eladásra vessző-kosarakat és szalmalábtörőket fontak.

Kisharta alapításától számítva több mint 35 éven keresztül működött közvetítő intézetként. A viszonylag hosszúnak mondható működés ellenére a börtönügyi szakemberek körében többen bírálták. Gedeon Emil például A szabadságvesztés végrehajtásának reformkérdései és az ezekből fakadó új büntetőrendszer című munkájában a következőket írja: „a kishartai közvetítő intézet még a kis magyar börtönügnél sem képez számottevő intézményt”. Mivel a letartóztatottak túlnyomó többsége a földműveléssel foglalkozók köréből kerül ki, az intézet kis területe miatt az alapvető cél — a földműves munkához való ismételt hozzászoktatás — szempontjából csak hézagpótlásul szolgálhat. Nagyobb befogadó képességű és nagyobb területtel rendelkező intézet létrehozására van szükség.

Noha az ezekben a sürgető észrevételekben megfogalmazottak figyelemre méltó problémákat, gondokat feszegettek, a századfordulót megelőző és követő években a magyar börtönügynek a rabmunkáltatás új alapra helyezése érdekében tett erőfeszítéseit mégis egy progresszív folyamat jó kezdetének kell minősíteni.

Kitérőként érdemes megemlíteni, hogy az 1885. évi római börtönügyi kongresszus kezdeményezte a földműves elítéltekre vonatkozóan a rabmunkáltatás átalakítását. Ezt követően több országban valósították meg a mezőgazdasági, illetve a szabadban végzett rabmunkának egyes nemeit (talajjavítás, útépités stb.). Ausztriában 1886-ban vizet szabályoztak, Németországban talajt javítottak, valamint erdei és mezőgazdasági munkát végeztek az elítéltek. Svájcban 1891-ben mezőgazdasági rabmunkatelep létesült.

Nálunk, összhangban az európai törekvésekkel, már jóval a római kongresszus előtt, az 1843-as büntetőjogi törvényjavaslat tárgyalásakor indítványozták ún. dolgozó gyarmatok felállítását — államilag kijelölendő pusztákon. 1871 óta a lipótvári, 1884 óta a váci és kishartai közvetítő intézetekben folytattak mezőgazdasági munkáltatást.

Az 1905-ös budapesti börtönügyi kongresszus határozata szerint szabadban folyó munkára olyan letartóztatottat lehet beosztani, akinek ítélete egy évnél hosszabb, de tíz évnél rövidebb, és aki legalább hat hónapot magánelzárásban töltött. A határozat szerint mezőgazdasági munkára azokat a foglyokat lehet beosztani:

Állampusztá egykor

Felülnézetből az Állampusztai Börtön

- akik elítélésük előtt földművesek voltak és jó magaviseletet tanúsítottak;
- akik a szabad életben ugyan csavargók, koldusok, iszákosak voltak, de a magánelzárás alatt reményt nyújtottak a javulásra;
- végezetül, akik gyöngye szervezetűek voltak, akiknek a tüdejük meg volt támadva.

Természetesen nem kevesen voltak azok, akik aggályukat fejezték ki az „elkerített területen kívül folytatott” rabmunkával szemben, mert az „gyöngíti a fegyelmet, provokálja a szökési kísérleteket, és az akadálytalan érintkezés folytán növeli a kölcsönös rontás veszélyét”. Ezt a véleményt tények is alátámasztják. Pl. az 1927 — 1929 között eltelt három év alatt Vácról, Szegedről, Hartáról 50 fegyenc szökött meg, ebből 40 külső munkából ment el. Nem minden indok nélkül egyre erősebb lett az az igény, hogy kellő szelekcióra van szükség, mielőtt a szabadban végzendő rabmunkát engedélyezik. Korántsem elég tehát általános irányelveket felállítani, szigorúan meghatározott feltételekhez kell kötni a mezőgazdasági munkavégzést.

A közvetítő intézetek elsorvadása

Az említett gondok, problémák ellenére a fokozatos rendszer egyik legpozitívabb eleme, a közvetítő intézet, a század elején kielégítően működött. A felmérések szerint a közvetítő intézetből szabadult elítéltek visszaesési aránya kb. 20% körül mozgott, míg az egyéb büntetésvégrehajtási intézetből szabadultak aránya elérte az 50%-ot. Ennek ellenére a húszas-harmincas években a közvetítő intézetek elsorvadtak. Egy részük az első világháborút követően került ki a magyar büntetésvégrehajtás rendszeréből. A legnagyobb közvetítő intézetet — a kisharta-ít — az igazságügyi kormányzat 1919-ben — a földműves munkára alkalmas elítéltek fegyház- és börtönbüntetésének végrehajtására — országos büntetőintézeté alakította át.

Az 1930-as években már csak a váci fegyház és a márianosztrai országos női letartóztatási intézet mellett működött közvetítő intézet. A mezőgazdasági munkának az elítéltek mind nagyobb körére való kiterjesztése ezt az intézményt állí-

tólag feleslegessé tette. Anélkül, hogy megszüntetésüket jogilag kimondták volna, a közvetítő intézetek gyakorlatilag elhaltak.

A mezőgazdasági rabmunka elterjedéséhez hozzájárult az a körülmény is, hogy munkaeszközök és vállalkozók hiányában ipari munka a fegyházakban csak korlátozott mértékben volt folytatható, ugyanakkor rendkívüli nehézségekbe ütközött a büntetőintézetek élelmezése, pontosabban ellátása a szükséges nyers termékekkel. 1919 után, amikor a hartai közvetítő intézetből országos büntetőintézet lett, a földműves rabmunkát fokozatosan több ezer holdra terjesztették ki. Hartán a kincstári tulajdonban levő ingatlan ekkor csak 233 kat. h. volt. 1920-ban bérbé vették Mikla-pusztát, 1926-ban a Bojár-pusztai birtokot, majd 1928-ban megvásárolták Börtelek-pusztát, 1931-ben Miklát; a rabgazdaság területe így 3679 kat. h., azaz 2117 hektár lett.

A terület növelésével párhuzamosan sor került az intézet működéséhez közvetlenül és közvetve szükséges létesítmények bővítésére. Rabmunkaerővel épült fel az emeletes iskola, meg két lakás — a tanító és a lelkész részére. A harmincas évek elején pedig új zárakát, munkatermeket, őri lakásokat emeltek. A bővítés eredményeként az intézet befogadóképessége 430 főre nőtt, ebből mintegy 400 ember végzett gazdasági munkát. Az intézet rabgazdaságában az akkori környezethez viszonyítva jó színvonalú gazdálkodás folyt, melynél a belső ellátás biztosítása mellett a rabmunka-jövedelem fokozására esett a fő hangsúly.

A második világháború idején az intézet munkájában, a gazdálkodásban egyre több nehézség jelentkezett. Az örök egy részét 1944 őszén behívták katonai szolgálatra, a szovjet csapatok közeledtével az intézet akkori vezetőjének utasítására Állampusztát kiürítették. Az örök és az elítéltek az állatállománnyal együtt Dunántúlra indultak, ahonnan folyamatosan megszöktek. Állampuszta 1944. november 2-án szabadult fel.

Az Állampusztai Országos Büntetőintézet

A felszabadulást követően a büntetésvégrehajtás tevékenysége a népi demokrácia jogelveivel összhangban fejlődve új tartalmat kapott. 1945—1950 között több jelentős intézkedés történt a demokratikus elvekkel összeférhetetlen végrehajtási szabályok megszüntetésére.

1944. december 23-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztása után megkezdődött az egyes minisztériumok, köztük az Igazságügyi Minisztérium szervezése. Az Igazságügyi Minisztériumon belül a büntetésvégrehajtási intézetek irányítására létrejött a Börtönügyi Osztály.

A büntetésvégrehajtási rendszer formájának viszonylagos változatlansága ellenére a végrehajtás jellege és tartalma alapvetően más lett. Meghatározták az elítélteknek adható kedvezményeket, kezdtek nagyobb figyelmet fordítani elhelyezésükre, az élelmezési normák meghatározására, az egészségügyi ellátásra. Az 1947-ben megjelent miniszteri rendelet kimondta, hogy „a letartóztatott bármilyen bántalmazása, vagy vele szemben testi fenyítés alkalmazása szigorúan tilos”.

A felszabadulás után az intézetben lassan indult meg az élet. 1945 tavaszán elkezdődtek a mezőgazdasági munkák, melyben részt vettek az őrseg hozzátartozói is. Elítéltek ekkor még nem voltak. Először internáltak érkeztek, azok végezték az aktuális mezőgazdasági munkákat. Csak 1946-ban kezdődött meg az elítéltek szállítása, köztük többen voltak olyanok, akik már a felszabadulás előtt is itt töltötték büntetésüket, és annak folytatására önként jelentkeztek.

A felszabadulást követő években a gazdaság területe átmenetileg csökkent. Ekkortájt a gazdaságban a növénytermesztésen belül búzát, kukoricát, cukorrépát, repcét, ricinust és dohányt termesztettek. Az állattenyésztésre — külterjes

körülmények között — a magyar szürke marha-, a sertés- és juhtartás volt a jellemző.

Az adott időszak új, nemcsak a munkáltatás szempontjából lényeges rendelkezései között kell megemlíteni a 12.780/1948. (XII. 21.) Korm. sz. rendeletet, amely az igazságügy-miniszter főfelügyelete alatt a letartóztató intézetek mellett működő ipari és mezőgazdasági üzemeket állami vállalatokká szervezte. Ennek nyomán 1948 májusában kezdődött meg a letartóztatottak szocialista jellegű munkáltatásának kialakítása. 1949 márciusában a büntetésvégrehajtási intézetek mellett működő termelő üzemeket két önálló — ipari és mezőgazdasági — vállalatba tömörítették. Állampuszta az Igazságügyi Mezőgazdasági Vállalat üzemegységeként a tervgazdálkodás általános szabályai szerint folytatta működését.

Később mind az intézetet, mind a gazdaságot érintően nagyarányú fejlesztés kezdődött. Elítéltszállások, a személyi állomány részére lakások, különböző rendeltetésű mezőgazdasági épületek létesültek, bővült az elektromos hálózat, kiépültek az akkori igényeknek megfelelő legfontosabb közművek (vízellátás, szennyvíztisztítás).

Az Állampusztai Országos Büntetőintézet befogadóképessége a korábbi időszakhoz viszonyítva jelentősen megnőtt; a férfiak mellett elítélt nők elhelyezésére is sor került.

A számottevő változások érintették a gazdaságot is. Az Igazságügyi Mezőgazdasági Vállalat megszűnése után 1951-ben Állampusztai Igazságügyi Gazdaság néven önálló vállalat alapították. A tagosítások eredményeként az ötvenes évek elején a gazdaság területe mintegy 3500 hektárra nőtt.

A szektás és dogmatikus szemlélet büntetőpolitikát eltorzító hatása az intézetet sem kerülte el. Előfordultak törvénysértések, eluralkodott az elítéltekkel szembeni durva, embertelen bánásmód. Emiatt az azokért alapvetően felelős személyek — köztük az intézet parancsnoka is — súlyos felelősségre vonásban részesültek.

Az intézet felszabadulás utáni történetében mindenképpen 1956 volt a legkedvezőtlenebb esztendő. Tavasszal a jeges ár hosszú időn keresztül veszélyeztetette az intézetet. A gazdaság területén hosszú védőgátat építettek, az állatállomány egy részét más mezőgazdasági intézetekbe szállították. Az 1956-os októberi ellenforradalom idején az elítéltek ebből az intézetből is eltávoztak. Súlyos gondot jelentett az állatállomány ellátása, a legszükségesebb munkák elvégzése. Ez utóbbiakat, valamint az állatok etetését az őrség, a polgári alkalmazottak, a hozzátartozók és a környékről bejáró polgári személyek végezték.

Ötvenhattól napjainkig

Az ellenforradalom leverése után fokozatosan megkezdődött az elítéltek szállítása, illetve a törvénytelenül szabadult elítéltek egy része büntetésének kitöltésére önként jelentkezett. 1957-ben megszűnt a női elítéltek befogadása, az intézetben büntetésüket töltő nőket Nagyfára szállították.

Az ellenforradalom utáni időszakban a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásával kapcsolatosan kiemelkedő jelentőségű volt az elítéltek kategorizálásáról szóló 103/1958. számú BM-IM Legfőbb Ügyészi közös utasítás, valamint a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról rendelkező 8/1959. számú BM-utasítás megjelenése. Ezt követően az intézetben is végrehajtották az elítéltek belső kategorizálását és a hivatkozott utasítás végrehajtására kiadott országos parancsnoki parancs alapján az elítéltek nevelésének, belső életének irányítására 1959-ben új szolgálati ág — a nevelési szolgálat — került felállításra.

Az azóta eltelt alig több mint negyedszázad az intézet történetében majd-csaknem az egyenes vonalú fejlődés időszaka volt. Az útkeresés, a szocialista büntetésvégrehajtás fejlődését elősegítő intézkedések gyakorlati bevezetése mellett az értetlenség köntösében még kísértett a „múlt”. A személyi állománynak döntő — a változásra fogékony — része nemcsak érezte, hanem értette is, hogy az 1966. évi 21. számú, majd az 1979. évi 11. számú tvr., valamint a végrehajtásukra kiadott — a büntetésvégrehajtás célját, fő tartalmát és rendszerét meghatározó — jogszabályok a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának jogi feltételeit, hatékony eszközt jelentik; következőképpen szorgalmas munkával, jó szolgálatellátással sokat fáradozott, s fáradozik ma is azok egyre magasabb színvonalú végrehajtásán.

Ebben az időszakban az intézet életének egyik jelentős állomása volt az elítéltek foglalkoztatásának új alapokra helyezése. Korábban az életmunkára alapozott hagyományos mezőgazdasági termelés idényszerűsége miatt az elítéltek nagy része több hónapon keresztül nem végzett munkát. Az akkor több alkalommal megkísérelt, úgynevezett „téli foglalkoztatás” sem jelentett megoldást. A hatvanas évek közepén megkezdődött ültetvény — (leginkább szőlő és gyümölcs) telepítés azt eredményezte, hogy az intézetben folyamatosabb, kiegyensúlyozottabb lett az elítéltek foglalkoztatása.

Az intézet fejlődését meghatározó másik fontos lépés a Solti Állami Gazdaság 1974. január 1-én történt átvétele volt. Ezzel a működési terület jelentősen bővült, a korábbiak közel háromszorosára nőtt, és ma meghaladja a 12 500 hektárt. Az Állampusztai Börtön — ami a működési területet illeti — a magyar büntetésvégrehajtás legnagyobb kiterjedésű intézménye. A Solti Állami Gazdaság átvétele nem csupán egyszerű átcsatolást, mérlegbeolvasztást és területnövekedést eredményezett, hanem olyan fejlődési szakasz kezdetét jelentette, melyben a megújulás 1974 óta — az egyre szigorodó gazdasági feltételek miatt változó dinamikával ugyan, de — folyamatosan tart. Központi forrásból biztosított pénzeszközök felhasználásával új szálláskörlet épült Solt-Nagymajorban. A minden szempontból elavult korhányi körlet megszűnte után megkezdődött a miklai szállások bővítése.

Folyamatban van Solton egy új szállás építése, Miklán a fürdő felújítása, valamint Állampusztán a vízellátás korszerűsítésének előkészítése. Várható, hogy 1985-ben a vezeték nélküli hírósszeköttesben is kedvező változás történik. Ugyanebben az időszakban két környező községben — Solton és Hartán — a korábbi nyomasztó lakás gondok megoldása érdekében több mint 50 szolgálati lakás építésére került sor.

A tárgyi feltételek javulása, párosulva egyéb feltételekkel, a büntetésvégrehajtási munka tartalmi színvonalának emelkedését eredményezte. Hosszabb-rövidebb ideig tartó kísérletezés és adaptáció után a hetvenes évek végétől mindhárom körleten — Állampusztán, Solton és Miklán — beindult az elítéltek jelenleg továbbfejlesztés alatt álló öntevékeny szervezete. A bevezetett új módszerek, az irányítás korszerűsítése kedvezőbb keretet ad a szakmai munkához.

Az Állampusztai Célgazdaság az elmúlt évtizedben nemcsak a közvetlen környezet, hanem Bács-Kiskun megye egyik legnagyobb gazdasága lett. A termelés szerkezete alkalmazkodott a foglalkoztatási feladatok megvalósításához. A jó technikai felszereltség, az adottságokhoz, illetve a célkitűzésekhez igazodó technológia alkalmazása azt jelenti, hogy az Állampusztai Célgazdaság nemcsak a termelés szerkezetét, hanem az elért eredményeket illetően is jó helyen áll a megyei mezőgazdasági nagyüzemeknek sorában. Az utóbbi négy év átlagában hektáronként elért 5,3 tonna búzát, 7,8 tonna kukoricát és közel 3 tonna napraforgót tisztes eredménnyel kell minősíteni. Nem kis erőfeszítést tesznek évről évre a gaz-

daság szakemberei a hústermelés, illetve a vágóállat-értékesítés növelése érdekében.

Azt nem lehet mondani, hogy az utóbbi három év időjárása — beleértve az elmúlt telet is — kegyes volt hozzánk. Sajnos ez — egyéb tényezőkkel párosulva — már évek óta nem kis nehézségeket jelent, főként a szőlő- és gyümölcsstermesztésben.

A jelenlegi körülmények, a fokozatosan szigorodó közgazdasági feltételek szükségessé teszik, hogy mind a foglalkoztatás szerkezetében, mind a mezőgazdasági alaptervekenységben megújulás következze be, és ez átlagos időjárás esetén az utóbbi évekenél magasabb nyereség elérésében realizálódjon.

Az utóbbi 25 év nemcsak a tárgyi feltételekben, a működési terület nagyságában, a szervezetben, a szakmai munkában, hanem a személyi állomány szolgálati és életkörülményeiben is jelentős változásokat hozott. A személyi állomány döntő részét kitevő órségnél és a célgazdasági termelésirányítóknál a szolgálatban töltött idő az év egy részében ugyan még meghaladja az előírt mértéket, de a 300 órát túlszárnyaló szolgálat, a kora reggeltől sötétedésig történő munkáltatás már a nyári időszakban is a múlté.

Az életkörülmények alakulásában az évenkénti rendszeres illetményemelésen felül igen nagy szerepe van az egyéb juttatásoknak (pl. illetményföld, szolgálati lakás) az állomány anyagi-erkölcsi megbecsülésében. Nem kis eredmény, hogy intézményünkhöz felvett új munkatársainknak, ha kéri, azonnal vagy rövid időn belül szolgálati lakást tudunk biztosítani. Az arra rászoruló és érdemes dolgozók magánérés lakásépítését úgy az intézet, mint a célgazdaság jelentős mértékben támogatja. A nálunk dolgozó 35 év alatti fiatalok közül minden ötödik magánérből épít lakást a környéken lévő községben, településen.

Sajátos helyzetünkkel függ össze, hogy az intézet működési területén lévő kis lélekszámú településeken lakók életkörülményeit befolyásoló infrastruktúra (vegyesboltok, különböző szolgáltatási egységek, gázcseretelep, tüzelőolaj-kiszolgálás, közlekedés stb.) alakítása közvetlenül is figyelmet érdemlő feladatunk. Szorosan vett szakmai tennivalók mellett munkánknak ez is — egy és nem is jelentéktelen — része.

*

Az intézet fennállása óta eltelt száz esztendő bővelkedett eseményekben. Többször kellett újrakezdeni, változtatni, másként csinálni. Intézetünk életében a legjelentősebb változás negyven évvel ezelőtt, hazánk felszabadulásával kezdődött. Annak ellenére, hogy az eltelt négy évtizednek is voltak nehéz időszakai, talán nem túlzás az a megállapítás, hogy az Állampusztai Börtön mint a magyar büntetésvégrehajtás intézményrendszerének egyik sajátos egysége, a felszabadulástól napjainkig, rendeltetéséhez híven segítette a szocialista büntetésvégrehajtást. Az elkövetkezendő időszakban Állampusztai feladata a fejlett szocialista társadalom büntetésvégrehajtásának növekvő színvonalú szolgálata.

Palotás Miklós

| A büntetés históriája

Az emberiség születése másnapjától küzd az önmagában szunnyadó, de önön fennmaradását fenyegető rossz ellen. Ha kell, kitepi testéből a férges részt az egész továbbélése érdekében. Önmagát védi önmaga ellen, és a természeti törvények mellé vagy fölé helyezett — a közösségi rendet oltalmazó — szabályaival kijelöli a bűn mindenkorai határait.

Ma sincs ez másképpen. Az egymást követő, egymás hagyományába belezülető nemzedékek oly természetesnek érzik a bűn és a büntetés együttes jelenlétét, hogy csak kevesen és nagy ritkán gondolkoznak el azon, hogy mire jó a büntetés, visszatart-e, elrettent-e a bűntől. Sokan ma is úgy képzelik, hogy az emberi faj egyedüli védelme a bűn ellen az elkövetett rosszért egy „másik rossz” okozása. De hogy mi ez a „másik rossz”, mi a büntetés, ez valójában kevésbé ragadja meg az emberek fantáziáját.

A büntetésről inkább csak különböző megjelenési formái jutnak eszünkbe. A bitó, a börtönrácsok által keretbe foglalt bezártság kilátástalansága, a különféle javaktól való megfosztottság, a kirekesztettség, a megbélyegzettség szégyene.

Történetéből is jobbára csak arra emlékszünk, ami kegyetlen és véres: a keresztre feszítésre, az elevenen megnyúzásra, a karóba húzásra, a lenyakazásra. Szinte érezzük a máglyák füstjét. Levágott fülek, orrok és végtagok, a megvesszőzött, pellengérré állított emberek látványa kísért. A gályára hurcolt, száműzött, vagy a nyirkos börtönökben lábukon súlyos vasgolyókat vonszoló rabok kínja idéződik fel.

Épp emiatt hirdetik büszkén a magukat fejlettnak tartó társadalmak, hogy napjaink büntetései mennyivel „emberibbek”, enyhébbek minden korábbinál. Könnyen hajlunk arra, hogy igazat adjunk Jehringnek, aki már a múlt század végén akként látta „a büntetés társadalomtörténetét, mint saját folyamatos eltörlődésének, megszüntetésének történetét”. Miért is ne, elvégre az őtársadalmak bosszúra alapozott és közösen viselt felelőssége, a hordák egymást pusztító magánháborúi után valóságos enyhülést jelentett az ókori és kora hűbéri államok kompenzációra¹, kompozícióra², valamint a tálío³ elvére fölépített köz-igazságszolgáltatása.

Csak azt felejtjük el, hogy a társadalom osztályokra szakadása megtöbbszörözte a büntetések rendszerét. Az uralkodó és az alávetett osztályok szerint elkülönülő és eltérő büntetések kettős világában a rabszolgák féken tartására például csak testi és halálbüntetések léteznek. A hűbériség évszázadai sem hoztak változást. A feudalizmus büntetési rendszere a rendiség és a privilégiumok által biztosított előjogok mentén még tovább tagolódott, de meghatározó büntetései a legkegyetlenebb módon végrehajtott — a közhitben élő sötét középkor képét igazoló — halál-, testcsontkító és testfenyítő büntetések voltak.

A polgári államok forradalmi újítása a feudális önkény tagadásaként — a meghirdetett jogegyenlőség jegyében — egységesítette a büntetési rendszert. Mindamellet az általános emberi szabadságjogok — a személyi szabadság és a magántulajdon sérthetlenségének — elismerése a büntetések körében csupán

annyi változást hozott, hogy az élettől való megfosztást kiegészítették a főbüntetésként bevezetett különböző mértékű szabadságvesztésekkel és a vagyonekobbzással.

Az azóta eltelt időszakban lényegi változtatás nem történt a büntetések rendszerében: a világ háromnegyed részén érvényben van a halálbüntetés, egyes (iszlám) országokban újra bevezették a testcsonkító és testi büntetéseket, mindenütt léteznek börtönök és vagyoni büntetések. Mégis van előrelépés, hiszen a jelenkor haladó polgári és szocialista büntetéstana azon szorgoskodik, hogy valamiképpen felszámolja a büntetési rendszeren belül a szabadságelvonás nyomasztó túlsúlyát. A börtönt helyettesítő szankciók kidolgozásával párhuzamosan keresik a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának minél emberibb és eredményesebb tartalmát.

Tehát összességében mintha mérséklődne az emberiség „büntető kedve”, kevesebb a vér, csak imitt-amott sújt le a pallos. Ezt látszik megerősíteni Durkheim gondolata is: „... a büntetések annál súlyosabbak, minél alacsonyabb típusú az adott társadalom és minél abszolútabb jellegű a központi hatalom.” E megállapítás számos — akár a közelmúltból vett — példával igazolható. Gondoljunk a végsőkig kiélezett belső politikai küzdelmekre, vagy a kívülről fenyegető háborúk történetére.

A múltba nézés azonban sokszor torzít. A későbbi korban fogant gondolkodásunkkal meg sem próbáljuk beleélni magunkat az évszázadokkal ezelőtti emberek észjárásába, és a visszanéző magabiztosságával nyilvánítjuk saját korunkat emberibbnek. Menthetetlenül hamis képet festünk a múlttól akkor is, ha az egyes nagy társadalmi-gazdasági formációk (a rabszolgatartó vagy a feudális társadalmak stb.) büntetési rendszereit az egész korszakban egyneműnek, változatlanak tekintjük. Így nemcsak a formáción belüli sokszínűség, de maga a büntetés lényege, az évszázadok óta állandó közös elem is elvész.

A büntetés, ahogy Marx írja, mindenkoron védekezés „a társadalom létfeltételei elleni támadásokkal szemben”. Kényszerű válasz a rosszra, ám tartalma örök és egyféle: megfosztás valamilyen emberi értéktől: az élettől, a testi épségtől, a szabadságtól, a vagyoni javaktól. Ez nem változott. Amire viszont Jehring, Durkheim és a nagy többség gondol, az nem más, mint a büntetés formaváltozása, a megfosztás mikéntjének módosulása.

A büntetés eszköztárának fejlődése valóban azt mutatja, hogy „emberibb” lett az emberiség. Ez azonban csak azért vált lehetővé, mert egyre bővült azon elismert értékek (a társadalmon belüli szabadság fokának) köre, amelyek megvonását fel lehet használni büntetésként. Ezek koronkénti változását pedig csak a büntetések — saját korukba ágyazott — fejlődéstörténetének felvázolásával lehet bemutatni. A szemléletesség kedvéért — a korszakonkénti jellemzést megelőzően — a napjainkig megtett út meghatározó ismérveinek áttekintéséhez az alábbi ábrával nyújtunk segítséget.

A „természeti egyenlőség” korának büntetései

A büntetés megszületése

A büntetés egyidős az emberi társadalommal. Egyetlen közösség sem engedheti meg magának, hogy ne értékelje az emberi magatartásokat, ne sorolja azokat helyes és helytelen kategóriákba. Az is természetes, hogy a pozitív és a negatív cselekedetekre reagál a társadalom — a nagyszámú, számára közömbös eset mellett — helyesli vagy rosszallja, jutalmazza vagy bünteti azokat, aszerint, hogy

SZOCIALISTA TÁRSADALOM	jogegyenlőség	egyéni	köz-igazság- szolgáltatás	megelőzés	egységes büntetési rendszer
POLGÁRI TÁRSADALOM	jogegyenlőt- lenség			közösségi és egyéni	
HÜBÉRI TÁRSADALOM		elrettentés, megtorlás	a büntetési rendszer megtöbbszö- röződése		
RABSZOLGA- TARTÓ TÁRSADALOM		tálibó kikény- szerítése, kompenzáció, kompozíció			
NEMZETSÉGI TÁRSADALOM	természetes egyenlőség	közösségi	magánigazság- szolgáltatás	bosszú	egységes büntetés
	JOEGEGYSÉG	FELELŐSSÉG JELLEGE	IGAZSÁG- SZOLGÁLTÁ- TÁS JELLEGE	IGAZSÁG- SZOLGÁLTÁ- TÁS CÉLJA	BÜNTETÉSI RENDSZER

mennyiben hasznosak avagy veszélyesek a közösség, illetve a fejlődés bizonyos fokán az uralkodó osztály szempontjából.

Így volt ez az állam és jog kialakulását megelőzően a nemzetségi társadal-
makban is. A nemzetségi igazságszolgáltatás a kommunisztikus jellegű társada-
lom legfőbb összetartó erején, az érdekközösségen nyugodott. A fejletlen gazda-
sági-társadalmi viszonyok következtében nap mint nap érvényesülő egymásra- és
közösségreutaltság mai ésszel szinte felfoghatatlanul szoros összetartást hozott
létre a nemzetségi tagjai között.

A közösségtudat, a közösségvédelem spontán kialakuló szabályrendszere ve-
tette meg az igazságszolgáltatás alapjait, határozta meg sajátosságait. Fő jellem-
zője, hogy az igazságszolgáltatási tevékenység zöme a közösségen kívülre helye-
ződött, ugyanis a nemzetségen belüli összetartozás érzése meggátolta a közösség-
ellenes magatartások közösségen belüli előfordulását. A magányosan és szórva-
nyosan előforduló közösségsértő cselekedetekkel való leszámolásra elegendőnek
bizonyult a kiközösítés intézménye.

A külső viszonyok rendezésének volt azonban egy jelentős akadály: a belső
önkormányzatra támaszkodó nemzetségi társadalom nem rendelkezett olyan kö-
zösségeken felül álló hatalmi szervvel, amely a közösségek egymás közötti viszá-
lyaiban ítélezhetett volna, így az egyetlen megoldás a nemzetség önmaga általi
bíráskodása maradt: a bosszú, a háború. A korai társadalmaknak ez az ösztön-
szerű, természetes reakciója hivatott helyettesíteni a büntető hatalom jelenlétét.
A bosszú igazságos és kötelező volt, végrehajtásában az egész nemzetség részt
vett, és megfordítva: a sértő egész nemzetsége állotta a bosszú következményeit.
A kollektív felelősségre vonás és felelősségvállalás ugyanazon töről fakadt, mint
a közösség belső igazságszolgáltatása: a csoportösszetartó erő terméke volt.
A jog kialakulásának hajnalán átmenetileg különös jelentőséggel bírt a bosszú
garanciális jellege. Egészen bizonyos volt, hogy a sértett nemzetség fegyverre kel,
tehát a megtorlás elkerülhetetlen.

Természetesen látnunk kell a bosszú korlátozhatatlan és brutális voltát is. Az
erőszak egész nemzetségeket, sőt törzseket pusztított el, ezért már az ősi közössé-

gek bomlásával egyidőben megjelentek a bosszú visszafogására irányuló törekvések. Kezdetben a nemzeti vezetőik tettek lépéseket a békekötésre, később a megjelenő állam lépett fel erőlyesen a vérbosszú megszüntetése vagy legalábbis ésszerű határok közé szorítása érdekében.

Ennél differenciáltabb büntetési rendszer létrehozására nem volt szükség. Hisz a csoport egymásrautaltság-tudata minimálisra csökkentette a belső sértések számát, ha pedig egy cselekmény közösségellenes volt, veszélyességétől (ahogyan ma mondanák: súlyától) függetlenül védekeztek ellene, kiközösítéssel büntették, ami egyenlő volt a halállal, hiszen a termelőerők fejlettségének ezen a kezdetleges fokán az oltalmazó és segítő közösségen kívül lehetetlen volt életben maradni. Ugyanakkor a bosszú a közösségek közötti viszonyban meglehetősen jól működő eszköznek bizonyult.

A nyílt jogegyenlőtlenség büntetési rendszere

A jogi büntetés megjelenése

Az állam megjelenése után lényeges változás következett be. A vérbosszú korlátozását, más eszközökkel történő sikeres fölváltását, valamint a büntetőjog (s vele együtt a büntetőjogi büntetés) kialakulását három tendencia tette lehetővé. *A nemzetségek* a folytonos háborúskodásban tűrőképességük végső határára jutottak, *gazdaságilag kimerítették egymást*, a népesség rohamosan pusztult. Alkalmanként már hajlandónak mutatkoztak más eszközökkel megoldani nézeteltéréseiket.

Erre az adott időszakban egyetlen lehetséges mód kínálkozott: a vagyoni vagy személyi kompenzáció.¹ Az okozott sértés súlyával, a keletkezett kárral arányban álló kiegyenlítés. A sértő nemzetség például a sértőt a megsértett nemzetség hatalma alá helyezte, vagy hasonló módon pótolta az ott mutatkozó hiányt (pl. elhalálozott nőért másik asszonyt adtak cserébe).

A második megoldás a kompozíció², a sértő által a sértettnek (vagy nemzetiségének) adott vagyoni elégtétel (azaz megváltás) a bosszú elmaradásaért. Ahhoz, hogy a megváltás háttérbe szorítsa a bosszút és lehetőséget adjon az államnak a béke megteremtésére, szükség volt a gazdasági viszonyok fejlődésére. Részben, hogy a vagyoni érték összevethető legyen a személyi sértéssel, részben, hogy a megváltáshoz szükséges javak rendelkezésre álljanak. (Szent István törvénykönyve szerint például egy szabad ember élete 110 tinót „ért”). De szükség van továbbá egy ez idő tájt kibontakozó társadalmi jelenségre, a nemzeti társadalom bomlásának belső folyamatára.

Az anyagi különbségek kialakultával, az önellátás javulásával, a kommunisztikus vonások fellazulásával erősen lecsökkent a közösség iránt érzett elkötele-

1. Kompenzáció: A latin *compensatio* szóból ered, és kiegyenlítést jelent. A korai büntetési rendszereket uráló elv. Egyfelől a magánharc, a bosszú visszaszorításának eszköze abban a folyamatban, melynek során a nemzeti igazságszolgáltatás intézményeit fölváltották az állami normák, másfelől ezek helyébe lépve a nemzeti intézmények „pótlására” szolgált. Kifejezte azt a követelményt, hogy a sértésre „visszasértés”, megtorlás következzen, a bűncselekménnyel megvalósított rossz valamiféle hátránnyal kiegyenlítődjen. A hátrány lehet anyagi vonatkozású (vö. kompozíció), de megvalósulhat a személyi felelősség érvényesítésével is (pl. a megöltért cserébe odaadják a sértőt).

2. Kompozíció: A latin *compositio* elrendezés, egyezkedés szóból. Az állami büntetőjog hatalomátvételét kísérő kompenzációs megoldás, mely a különböző sértéseket meghatározott vagyoni értékben fejezte ki. A sértő ezen „kiengesztelési díj” átadása ellenében szabadulhatott a felelősségtől. Kezdetben a felek szabadon állapíthatták meg a szóban forgó összeget, később már jogszabály határozta meg nagyságát, s ezzel egy időben természetesen kötelezővé tette elfogadását is. A fejlődés során a tisztán kártérítési funkciót betöltő kompozícióban a magánjogi jelleg mellett megjelentek a közjogi vonatkozások is: egy része az összegnek már pénzbüntetésként szerepelt.

zetség tudata is. *A közösségek egyre kevésbé voltak hajlandók viselni a sértő tettek következményeit*, vonakodtak megfelelni a kollektív fizikai helyzetállás követelményének. Hajlottak arra, hogy a közösségi felelősségvállalást az egyéni felelősség irányába tolják el, s azon belül is a fizikairól mindinkább áttérjenek a vagyoni kárpótlásra. Ha a sértőnek megfelelő vagyona volt, a közösség hozzájárulása korlátozódott.

A változásokat jelentős mértékben befolyásolta *az állam létérdeke*, a viszonylagos békeség megteremtése az általa igazgatott területen, a bosszú határainak beszűkítése, hiszen saját alattvalói (eltartói) pusztították egymást.

Az osztálytársadalmak kialakulásakor, az állam és a jog létrejöttékor a hatalom új szervezete alapvetően a nemzetségi hagyományokra támaszkodva építette ki büntetési rendszerét. A rabszolgatartó és (az ösközösség után nyomban feudális útra lépő) hűbéri államok büntetőjogi büntetése hosszú időn keresztül magukon viselték az ősi jegyeket. A használható, elfogadható intézményeket az államhatalom szinte változatlanul beépítette a büntetőjogi intézmények közé. Így például szinte változtatás nélkül került át a kiközösítés, a proskribálás³ az osztálytársadalmak jogába. Akad persze némi különbség: korábban a természet hajtotta végre a halálos ítéletet, amit most már a társadalomra bízta. A kiközösített embert bármikor bántatlanul meg lehetett gyilkolni, vagyonától meg lehetett fosztani.

A harmadik irány a tálío⁴, mely nem más, mint a nemzetségi bosszú modernebb változata. A gyakorlatban jó ideig élt még osztálytársadalmakban is a nemzetségi bosszúból kiterébélyesedő háború nyomán ez az államilag engedélyezett magánharc.

Az államnak magánharcot korlátozó tevékenysége akként ment végbe, hogy a régi nemzetségi megoldásokat helyettesítő, de azok eredeti alakját valami módon tükröző, alternatív ajánlásokat dolgoztak ki. Így a korlátozás eszköze volt a már említett kompozíció, mely a vagyoni büntetések csirájának tekinthető. Ebből az eredetileg megváltásnak, kártalanításnak szánt intézményből alakult ki a büntetés pénz, a kártérítés melletti vagyoni büntetés, a bírság, mely kezdeti formája később az államnak fizetendő büntetésnek.

A megszégyenítő büntetésekben könnyen fölismerhető a nemzetségi összetartozás ellen vétők kollektív erkölcsi elítélése, a kiközösítéshez ugyan nem vezető, de helytelenített magatartások iránti állami rosszallás. A testcsönkítő büntetések is a tálío korlátozott érvényesülési területének tekinthetők. Az állami igazságszolgáltatás és a büntetésvégrehajtás kialakultával a halálbüntetés végrehajtását sem bízzák a véletlenre. A kiközösítés, proskribálás mellett megjelenik a halálbüntetés állami foganatosítása.

Az állam kialakulásakor a büntetőjog előtt három olyan feladat állt, melynek megvalósítása tulajdonképpen meghaladta lehetőségeit. (Ennek köszönhető relatív hatástalansága az osztálytársadalmak kezdetén.) A megszűnt csoportösszetartozás-tudat helyébe, mely a társadalmon belül eddig többnyire megakadályozta a közösségre veszélyes cselekmények (ide sorolván még a személy elleni

3. Proskribálás: A latin *proscriptio* szóból ered. A földönfutók nevének közzététele, úgymond levelesítése. A feudális büntetőjog intézménye. Magyarországon a nádori közgyűlés ítélkező tevékenységéhez kötődött. A congregatió gonosztevőnek bélyegzett, de ott meg nem jelent (s ezért ott törvényes processus keretében felelősségre nem vonható) bűnelkövetőket a nádor levelesítette. A proskribált bárki megölhette, javaitól megfoszthatta. Így járt az is, aki rejtegetni próbálta, aki segítette a menekülésben. A korai germán jogokban (Friedlos, azaz közbékevesztés címen) szintén előfordult.

4. Tálío: Latinból átvett szó. Általában a szemet szemért, fogat fogért elv alkalmazásával azonosítják. Valójában és eredetileg a bűncselekménnyel azonos súlyú — de nem feltétlenül azonos nemű — büntetés végrehajtásának teóriája az ősi zsidó jogban. Tulajdonképpen a kompenzáció arányos megvalósításának megfelelője.

Kivégzések a feudalizmus korában

támadásokat is) elkövetését, valami mást kellett állítani. Ha eltekintünk a vallásos ideológia ugyan csöppet sem lényegtelen szerepétől, az államnak ehhez csupán büntetőjogi eszközök álltak rendelkezésére. Ezzel egy időben az igazságszolgáltatásnak idáig nem létező problémákat is meg kellett oldania. A magántulajdon kialakultával egyidejűleg központi feladattá vált a kizsákmányolás védelme. A fejlettebb gazdasági viszonyok pedig a sértések új körét nyitották meg: a vagyon elleni támadásokat.

Az állam tekintélyének speciális oltalma pedig első helyre került a büntetőjog értékrendjében. Az állam az uralkodó osztály erőszakszerve, mely a kizsákmányolást egész működésével biztosítja, a társadalmi rendet fenntartja, s egyben a termelés legfőbb szervezője. Kulcskérdéssé vált tehát szilárdságának, feltétlen tekintélyének bármilyen körülmények közötti fenntartása. Megsértőivel szemben a legkeményebb eszközökkel lépett fel. Ebben a helyzetben a büntetőjog óhatatlanul az egyre nagyobb számban alkalmazott és egyre súlyosabb büntetések irányába sodródott.

A büntetési rendszer megtöbbszöröződése

Az osztályokra szakadt társadalomban a büntetések is a kialakult kizsákmányolás védelmét, a kényszerű alá- és fölérendeltség tudatosítását szolgálták. Az eddig mindenkire egyformán lesújtó büntetés a társadalmi-gazdasági tagozódásnak megfelelően felbomlott. Ugyanezen bűncselekmény elkövetőjét más büntetéssel fenyegették például Rómában, ha az patricius volt, mintha plebejus, és megint mással, ha rabszolga. A hűbériség közel egy évezrede alatt — az utókor számára — szinte áttekinthetetlen módon többszöröződött meg a büntetési rendszer. Nemcsak a két alapvető osztálynak, a földesuraknak és a jobbágyoknak a büntetési tértek el egymástól, magán az uralkodó osztályon belül is elkülönült a papság, a főnemesség, a köznemesség és a városi polgárság büntetőjoga. Külön privilégiumok alapján tovább színezte ezt az egyes népcsoportok (pl. Magyarországon a kunok, jászok, székelyek stb.) egymásra sem hasonlító, önálló büntetési rendszere. Hosszadalmas magyarázat helyett inkább felidézzük a kora középkor frank szokásjogi gyűjteményének, a Lex Salicának egyik rendelkezését: „Ha valaki szabad frankot . . . öl meg és ez rábizonyul, 200 solidusra büntessék . . . Ha valaki király védelmében állót . . . öl meg, 600 solidusra büntessék . . . Ha valaki adófizető rómat . . . öl meg, 62 és fél solidusra büntessék.”

Amint már korábban megjegyeztük, igen nagy hibát követ el az, aki bármely társadalmi jelenséget az utókor szemével vizsgál, illetve értékkel. A büntetőjogot is a kor viszonyai szülik, tükrözve annak sajátosságait. Mit jelent például a feudalizmus állandó jelzője, a kegyetlen és véres? Mai értékrendünk szerint valóban háborzongató kint és gyötrelmet. Pedig ez akkor természetes volt, a territorialitásra⁵ épülő, partikuláris érdekekre támaszkodó anarchia korában tág teret biztosított az ököljog érvényesülésének. Ha a jogon kívüli életben mindennapos volt az erőszak, vajon milyen lehet az a jog, amelynek feladata a tomboló tartományúri hatalom, a bárói ligaharc, az anarchikus önkény megfékezése?

A kor fejlettsége önmagában is behatárolja a jogalkotás és jogérvényesítés lehetőségeit. A fogvatartásra alkalmas helyek hiánya következtében fel sem mérülhetett az a lehetőség, hogy a modern jogok által leginkább alkalmazott szankció, a szabadságvesztés jelen legyen a büntetési rendszerben. A kisebb, néhány hetes „árestumot”, a városi börtönt, a várak tömlőceit ismerte ugyan a feudális

5. Territorialitás: meghatározott földterületre vonatkozó, vele kapcsolatos elv: a feudalizmusban a tartományúri hatalom, a széttagoltság, a kiskirályság jelzője.

jog, ezek jelentősége azonban elenyésző volt. Főként az ítélethozatalig való fogvatartásra, illetve az uralkodó osztály ellenszegülő tagjainak fékentartására szolgáltak. A munkáltatást nem lehetett például büntetésként alkalmazni, hiszen a társadalom jelentős részének ez volt mindennapi életformája (lásd: rabszolgamunka, robot!), az uralkodó osztályt pedig előjogok védték alkalmazásával szemben.

A büntetés hatékonyságát mindig befolyásolja az az arány, amely a kilátásba helyezett hátrány és a bűncselekménynek nyilvánított magatartásból esetleg eredő előny között fennáll. A feudalizmus évszázadaiban a társadalom peremén élő jobbágy számára a tyúklopás feltehetően családja létfenntartásának eszköze volt, s ez meglehetősen hatástalanította a kilátásba helyezett halálbüntetést. Vagy milyen hatékony büntetést lehet azzal a rabszolgával szemben kiszabni, akit életén kívül mindentől megfosztottak. Egyetlen lehetőség a büntetésre az értékét nem csökkentő (hisz vagyontárgynak számított), életét el nem pusztító testi büntetés. A kor tehát adott esetben nem biztosít lehetőséget a ma humánusnak titulált büntetések alkalmazására, mert vagy érvényesítésének feltételei hiányoznak, vagy pedig a fennálló társadalmi viszonyok korlátozzák hatékonyságát. A rabszolgatartó és a hűbéri jog kegyetlensége így szinte adott volt, a büntetőjog mozgásteret a rendkívül embertelen és a kevésbé borzalmas büntetések körére szűkült. Ezen az úton jutottak el az osztályviszonyok kiéleződésének idején az emberi elme által ma már elképzelhetetlenül véres büntetésvégrehajtás gyakorlatához.

A polgári jogegyenlőség büntetési rendszere

A büntetési rendszer egységesítése

A burzsoá jog a feudális jogbizonytalanság, jogegyenlőtlenség és ökoljog ellenében alakult ki, akárcsak a burzsoá társadalom a feudális előjogok rendszerével szemben. A harc eredménye többek között a társadalom jelentős részét érintő személyi függés megszüntetése, a törvény előtti jogegyenlőség megteremtése, a jogi garanciák strukturájának kiépítése volt. Ez jelentős változásokat hozott a büntetőjog és a büntetések körében is.

Megváltozott a kizsákmányolás módja és megváltozott a kizsákmányoltak körének társadalmi állása. A nyílt erőszak helyét a gazdasági kényszer váltotta föl. A bűncselekménynek nyilvánított magatartások tanúsítóinak — szemben a rabszolgával és a jobbággal — már volt vesztenivalója. A „szerződési szabadság” és a „tulajdon szentsége” elvek értelmében rendelkezhetett vagyontárgyaival, a kapitalizmus munkaerőigénye pedig garantálta szabadságát. Lehetett vagyonbüntetéssel sújtani, és a korábbihoz képest jócskán megnőtt a szabadságvesztés-büntetés jelentősége is. E két büntetési nem visszaszorította a feudális önkény kínzó fenyítéseit és az emberi méltóságot megalázó úgynevezett becsületbüntetéseket. A halálbüntetést kiegészítve tulajdonképpen a büntetési rendszer túlnyomó részét kezdték uralni.

A szabadságvesztés-büntetés mai formája a feudális korszak végén, a kapitalista termelés csiráival egy időben alakult ki. A munkáskezeket igénylő tőkés gazdaság és az egykori várbörtönök hagyományait keresztezve alakították ki a szabadságelvonás alatti munkáltatást, a mai szabadságvesztés-büntetési fokozatok fajtáit. A száműzés utódként alakult ki a deportáció⁶, a relagáció⁷ és a transzportáció⁸.

6. Deportáció: A latin *deportatio* száműzést, életfogytiglani számkivetést jelent. Törvényi megfogalmazására 1791-ben került sor Franciaországban. Célja a politikai bűncselekmények elkövetőinek az

A halálbüntetés végrehajtási neveit kiiktatták a gyakorlatból. A XIX. századtól felerősödött az úgynevezett abolicionista mozgalom⁹, amely a halálbüntetés teljes eltörlését követelte, így a század végén számos tőkés államban megszűntek ezt a büntetési nemet.

A dualista büntetési rendszer kialakulása

A tőkés államokban a 19–20. század fordulóján a felvilágosodás kori indítatású törvényesség elve alapján megújított büntetési rendszerbe vetett hitet erőteljesen aláásták a társadalmon elhatalmasodott válságjelenségek. A bűnözés erőteljes növekedésével a klasszikus büntetőjogi irányzat büntetéstanai felfogása és különösen gyakorlata már nem elégítette ki a bűnözés elleni küzdelemhez fűződő társadalmi igényeket.

A reform, vagy az úgynevezett tettes-büntetőjogi irányzatok a bűnözés elleni harc eszköztárának teljes átalakítását követelték. Dolgozzon ki az állam olyan átfogó és ésszerű büntetőpolitikát, amelyben már nem dominál a büntetőjog, a büntetést pedig váltsa fel a személyi veszélyességre alapozott társadalmi (pedagógiai, orvosi, szociálpolitikai) és jogi intézkedések rendszere! Mint ismeretes, az irányzatok harca végül is kompromisszummal végződött.

A 20. század első harmadában a polgári államok újfajta gyakorlati büntetőpolitikát alakítottak ki, amelyben úgy tartották meg a büntetőjog törvényességi garanciáit, hogy beépítették a büntetési rendszerbe a személyi veszélyességre alapozott büntetőjogi intézkedéseket. A gyógyító jellegűeket az elmebeteg bűnelkövetőkkel, a javító-nevelő intézkedéseket a fiatalkorúakkal, és a biztonsági intézkedéseket a fokozottan veszélyes, megrögzött bűnözőkkel szemben.

A 20. század második felének útkeresései

A második világháború után tovább nőtt azoknak az országoknak a száma, amelyek büntetési rendszerükből kiiktatták a halálbüntetést és helyettesítésére széles körben az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést alkalmazták.

A haladó nyugati pönológusok¹⁰ figyelmének középpontjába a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása került. A börtönben eltöltött időt új tartalommal, a reszocializációval kívánták kitölteni. A legjobb példa erre az úgynevezett skandináv modell, melyet az egyéni és kiscsoportos kezelés, a nyílt és félszabad végrehajtási intézetek és a komplex átnevelés elvei jellemeznek. A büntetésvégrehajtás

anyaországból a gyarmatokra történő eltávolítása volt. Végrehajtása során a deportált nem volt köteles dolgozni, családját államköltségen magával vihette.

7. Relegáció: A latin *relegatio*, azaz kitiltás a francia büntetőjog terméke a visszaesők elleni küzdelemben. Életfogytiglani szabadságvesztést jelentett valamelyik gyarmaton. Jó magaviseletével azonban a bűnelkövető elérhette, hogy hazatérhetett az anyaországba. A határozatlan tartamú szabadságvesztés egyik alakja.

8. Transportáció: A latin *transportatio* szóból származik, átszállítást, elszállítást jelent. A száműzetésnek történetileg elsőként kialakult formája, a burzsoá büntetőjog 1682-ben honosította meg Angliában. Ekkor főként a bűnözők amerikai és ausztráliai gyarmatokra történő kiszállítását jelentette. Éle a súlyos, megrögzött bűnözők ellen irányult.

9. Abolicionizmus: A latin *abolitio*, azaz eltörlés, felfüggesztés szóból. Az Amerikai Egyesült Államokban a rabszolgaság eltörlését célzó XIX. századi mozgalom. Később valamely jogintézmény, illetve jogszabály eltörléséért, felfüggesztéséért küzdők mozgalma. Tanulmányainkban abolicionistának a halálbüntetés ellenzőit nevezzük.

10. Pönológusok: A latin *poena*, azaz büntetés, váltság szóból. A büntetéstannal foglalkozó büntetőjogászok közkeletű elnevezése.

szorán olyan nevelési eszközöket, illetve módszereket alkalmaznak, amelyek elősegítik az elítélt társadalomba való visszatérését.

A skandináv elképzelés teljesen átformálta a börtön képét, szanatóriumi körülményeket teremtett a reszocializáció számára. A hetvenes évek végén viszont a gazdasági körülmények romlása és a nevelési programok eredménytelensége miatt egyre többen beszélnek a skandináv modell kudarcáról.

Már a 19. század végén döntő fordulatot jelentett az a felismerés, hogy a büntetés célja nem valósul meg a szabadságvesztés letöltésével. A gyakorlati tapasztalatok világossá tették, hogy a szabadulást követő rövid időn belüli visszaesésnek egyik oka, hogy hiányzik a társadalomba visszatéréshez szükséges segítség. Így alakult ki az a felfogás, amely a büntetésvégrehajtás utolsó fázisának az utógondozást tekinti és különböző formákban (segélyező egyesületek, szociálisgondozó-egyesületek, átmeneti otthonok) a mai modern nyugati büntetésvégrehajtás mindennapi gyakorlatává teszi.

Napjaink elméletileg legnagyobb hatású, legátfogóbb kriminálpolitikai koncepciója a Marc Ancel által alapított új társadalomvédelem. A nemzetközivé szélesedett mozgalom elismeri a hagyományos büntetőjogi felelősség alapvető elemeit, a büntetés szükségességét, de nyomatékosan hangsúlyozza a büntetőjogi eszközök korszerűsítésének igényét, amelyet nem a büntetések szaporítása vagy éppen szigorítása révén képzel el.

Az erőket a büntetés helyett a megelőzésre kell koncentrálni, és minden olyan területről vissza kell vonni a büntetőjogi eszközöket, ahol azok eredménytelenek, feleslegesek. Az elítéltekkel való bánásmódban pedig mind nagyobb teret kell engedni a szociális gondoskodásnak, és ezt elsődlegesen társadalmi és nem pedig állami úton kell hozzácsatolni a büntetésvégrehajtás rendszeréhez.

A szocialista jogegyenlőség büntetési rendszere

A büntetés szocialista felfogásának újdonsága

A marxizmus klasszikusainak társadalomelmélete kimutatta, hogy a bűnözés mint tömegjelenség a kizsákmányoló társadalmak szükségszerű és megszűnethetetlen velejárója, hiszen az ősközösség természeti egymásrautaltságának felbomlását követően a társadalmi rend csak külső állami kényszerrel biztosítható. Az emberek közötti alapvető érdekazonosság, összhang csak az új közösségi elven felépülő kommunista társadalomban fog helyreállni, s ezzel meg is szűnik majd hagyományos értelemben a büntetés.

Lenin, az első szocialista állam vezetője gyakorlati államszervezőként azt tapasztalta, hogy ez a marxi törvényszerűség nem automatikusan érvényesül: a politikai hatalom megragadása, a kizsákmányolás felszámolása csak az első lépés a bűnözés társadalmi okainak megszüntetése felé. Hosszabb időn át számítani kell a „rosszra rosszal válaszoló” büntetés továbbélésével.

Természetesen a szocialista társadalomban alapvetően megváltozik a büntetés társadalmi szerepe és tartalma. A bűnözés egésze ellen elsődlegesen nem jogi, hanem gazdasági, társadalmi eszközökkel kell fellépni. Erre a gazdasági és politikai hatalom birtokában az államnak minden lehetősége megvan. Az egyedileg elkövetett társadalomellenes tettek felszámolásában viszont megmaradt a büntetés szerepe, de mint utolsó eszköz, amely tartalmában nem a megtorlást, hanem átnevelő jellege révén a megelőzést hordozza.

A sztálini időszak kiterője után a szocialista büntetőtan visszatért a lenini felismerés útjára és a bűnözés elleni több frontos küzdelem egyik elemeként határozza meg a büntetések rendszerét.

A büntetés lényegéről vallott hazai felfogás

A büntetés helyéről, szerepéről vallott honi elképzelés alapvetően nem tér el a szovjet — és általában az európai szocialista országok — büntetéstan elméleteitől. A büntetés tartalmáról szóló tanítás is csak némileg más. Amíg a szovjet irodalom a büntetés lényegének megragadásakor inkább annak nevelő szerepére helyezi a hangsúlyt, addig a magyar szerzők többsége a büntetés alapelvének a hátrányokozást, a „malum” (a rossz) okozását tartja, amely az elítélt számára szenvedés, korlátozás.

A büntetés fogalmát — épp ezért — az Állam- és Jogtudományi Enciklopédia úgy határozza meg, hogy az olyan „a büntető törvényben meghatározott joghátrány, amelyet bűncselekmény elkövetése miatt az elkövetővel szemben a bíróság a büntetés céljának elérése végett törvényben meghatározott eljárásban szab ki és amelyet kényszerrel is végrehajtanak, és amely kifejezi a társadalom rosszaló erkölcsi értékítéletét a bűncselekménnyel és elkövetőjével szemben”. Ugyanezt fejezi ki a hatályos büntető törvénykönyv is: „A büntetés a bűncselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrány.”

A hazai szakirodalom a nevelés eszközjellegét hangsúlyozza, nem a büntetés lényegét meghatározó voltát. Jóllehet a büntetés — a szó legtagabb értelmében — magatartás- és tudatformáló erő, vagyis maga is egyfajta nevelés. Hiszen semiféle nevelés nem nélkülözheti meghatározott hátrányoknak a nevelendő személy beleegyezésétől függetlenül történő alkalmazását. A nevelés és a büntetés tehát általában nem egymást kizáró fogalmak, de mégsem azonosíthatók egymással.

A büntetés lényege a hátrányokozás, mert ennek kilátásba helyezése, illetve kiszabása — visszatartó erejével — védi a társadalmat a bűnözéstől, míg végrehajtása neveli a bűnelkövetőt. Viszont a büntetés végrehajtásának folyamata sem egyenlő a neveléssel, ugyanis ha a büntetésvégrehajtás lényegét a nevelés adná, akkor a büntetésvégrehajtást nem kényszer-, hanem „nevelő” intézeteknek kellene megvalósítaniuk. A nevelés — az egyéni és társadalmi megelőzés — eltérő súllyal jelentkezik hatályos büntetési rendszerünkben, amelyet az alábbi ábra mutat be:

	SZANKCIÓRENDSZER	EGYÉNI MEGELŐZÉS	ÁLTALÁNOS MEGELŐZÉS
SZABADSÁGVESZTÉS	HALÁLBÜNTETÉS		
	életfogytig tartó		
	10 év feletti		
	5 év feletti		
	5—2 év közötti		
	1—2 évi végrehajtott		
1—2 évi felfüggesztett			
1 év alatti végrehajtott			
1 év alatti felfüggesztett			
	SZIGORÍTOTT JAVÍTÓ-NEVELŐ MUNKA		
	JAVÍTÓ-NEVELŐ MUNKA		
	PÉNZBÜNTETÉS		

Az ábrában a háromszögek által határolt területek szélességével jelezzük a Btk-ban meghatározott — törvényalkotói — büntetési célok érvényesülését. Ter-

mészeten az 1978-as kodifikáció óta a két évet meg nem haladó (illetve a kényszergyógyítás esetén a hat hónapot el nem érő) szabadságvesztés-büntetés helyettesítésére bevezetett, önállóan is alkalmazható mellékbüntetések és intézkedések a megfelelő helyre értendők¹¹. Mindezek ellenére a törvényhozói szándék szerint legyezőszerűen szétterülő, mindinkább gazdagodó — formájában megújított — szankciórendszer tartalmában nem hordoz semmi meghökkentően újat.

Véleményünk szerint sem a büntetés lényege — sem az intézkedések alapvető tartalma¹² — nem változott évezredek óta. A büntetés ma is — persze formájában vitathatatlanul humanizálódva, eszközeiben bővülve — az emberhez mint fizikai és társadalmi lényhez kapcsolódó értékek — az élet, a szabadság, a becsület, a vagyon és egyéb javak, illetve jogok — korlátozásából, megvonásából áll. Azt pedig, hogy ezek a különböző mértékű és jellegű korlátozások mit jelentettek a múltban és mivé alakultak napjainkra, az egyes büntetési nemek történetének áttekintésével a sorozat következő tanulmányaiban mutatjuk be.

Dr. Kabódi Csaba—dr. Mezey Barna

Felhasznált és ajánlott irodalom

Békés Imre—Földvári József—Gáspár Gyula—Tokaji Géza: Magyar büntetőjog. Általános rész. BM—Könyvkiadó, Budapest 1980.

Bónis György—Sarlós Márton: Egyetemes állam- és jogtörténet. Tankönyvkiadó, Budapest 1957.

Csizmádia Andor—Kovács Kálmán—Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Tankönyvkiadó, Budapest 1972.

Ferencz Zoltán: Az új társadalomvédelem néhány tendenciája. Jogtudományi Közlöny, 1983. 1. szám.

Földvári József: A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1970.

Gönczöl Katalin: A „rehabilitációs” ideológia „csődje” — börtönreformok az amerikai kontinensen. Jogtudományi Közlöny, 1977. 12. szám.

Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1984.

Hajnik Imre: Egyetemes európai jogtörténet. (A középkor kezdetétől a francia forradalomig.) Eggenberger-féle Könyvkereskedés, (Hoffmann Pál) Budapest 1896.

J. E. Williams Hall: A büntetésekre, a bűnözők kezelésére és megjavítására vonatkozó mítoszok. A büntetésvégrehajtási rendszerek — büntetésvégrehajtási jog című gyűjteményből. A Rendőrtisztítói Főiskola kiadványa, Budapest 1980.

Kádár Miklós—Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966.

Király János: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Grill Károly Könyvkiadóhivatala, Budapest 1908.

Pál László: Nevelés a büntetésvégrehajtásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1976.

J. Pinatel: A büntetésvégrehajtás válsága. A büntetésvégrehajtási rendszerek — büntetésvégrehajtási jog című gyűjteményből. A Rendőrtisztítói Főiskola kiadványa, Budapest 1980.

D. Szabó: Kriminológia és kriminálpolitika. Gondolat Kiadó, Budapest 1981.

Timon Ákos: Magyar alkotmány és jogtörténet, különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. Horánszky Könyvkiadóhivatala, Budapest 1910.

Wenzel Gusztáv: Egyetemes európai jogtörténet. Athenaeum Nyomdávalalat, Budapest 1873.

11. Az más kérdés, hogy a közvélemény szemében, ha például egy súlyos közúti balesetet okozó járművezetőt — önálló mellékbüntetésként — azzal sújtanak, hogy eltiltják a járművezetéstől, akkor ez az eltiltás nagyon enyhének tűnik. (Kicsi a generálpreventív hatása.) Az elítélt számára viszont komoly hátrányt jelent (a speciális prevenció teljes mérvű érvényesülést), főként, ha a gépkocsit munkájával összefüggésben használja. Így az önállóan alkalmazható mellékbüntetések beillesztése az ábra további finomítását igényelne.

12. Bár a jogalkotó nem szól az intézkedések céljáról, az intézkedések körében világosan elkülöníthetők az ún. felelősségi szankciók (pl. kényszergyógyítás, megrovás, próbára bocsátás), amelyek alkalmazásánál szintúgy az állam büntető igényének érvényesítéséről van szó.

Nemzetközi tapasztalatok

Euthanasia mint büntetőjogi probléma

Első ízben áll a bíróság előtt orvos az NSZK-ban páciense öngyilkosságához való segítségnyújtás miatt, amit nem aktív cselekménnyel, de az orvosi beavatkozás elmulasztásával követett el. Páciense egy 76 éves asszony, beteg és életunt, férje két évvel ezelőtt bekövetkezett halála miatt. Amikor orvosa egy este felkereste, ágyában öntudatlan állapotban találta, mert nagy adag altatószert és morfint vett be, kezében egy feljegyzést tartott: „Orvosomnak! Kérem ne vitessen kórházba — megváltás.” Mellette egy másik feljegyzés: „Péteremhez kívánkozom”. (Ez a két évvel ezelőtt meghalt férje.)

Az orvos ebben az időpontban mentésére nem látott már esélyt vagy legalábbis életmentés esetén súlyos és tartós következményektől kellett tartani. Ezért respektálta páciense kívánságát. Ágyánál virrasztott kora reggel bekövetkezett haláláig.

Büntetőeljárás indult az orvos ellen, ami — a közvélemény megalégedésére — első fokon a krefeldi tartományi bíróságon felmentéssel végződött. Az ügyész is elismerte vádbeszédében, hogy az orvos eljárása humanus volt.

Az ügyészség mégis fellebbezett az ítélet ellen, ennek következtében az ügy elbírálása a szövetségi törvényszékhez került. Az ügyészség fellebbezésében a Bundesgericht korábbi ítéleteire hivatkozott, amelyek egyébként azt tanúsítják, hogy milyen zavaros a jogi helyzet az élet és a halál között.

Az NSZK-ban az öngyilkosságra vonatkozó szabályozás nemzetközi össze-

hasonlításban toleránsnak mondható. Míg ugyanis az angolszász országokban és Ausztriában az öngyilkosságra csábítás és az ahhoz való segítségnyújtás büntetendő cselekmény, az NSZK-ban az öngyilkosság kísérlete és ahhoz való segítségnyújtás nem büntetendő. Nem vonatkozik a büntetés alóli mentesség, ha „garáns”-nak tekintendő az orvos.

Eddig az NSZK bíróságai előtt a garáns csak más alakban jelentkezett, pl. a házastárs vagy a jegyes alakjában. Szerepelt a bíróság előtt szerelmesek együttesen elkövetett öngyilkossága is, amely esetben az életben maradt öngyilkosjelölt büntetése az elhatározás és végrehajtás körülményeitől függött.

Ezeknek az ítéleteknek az alapját a szövetségi törvényszéknek egy 1954-ben tett elvi döntése képezte, amely szerint „minden öngyilkosság erkölcsi szabályokba ütközik”. Ennek az alapelvnek az alapján a bíróság megbüntetett egyes házastársakat, jegyeseket, amikor öngyilkossági kísérlet esetében tétlenek maradtak. Az öngyilkosság — a megfontoltan elkövetett is — balesetnek számít a szövetségi törvényszék felfogása szerint, ezért az öngyilkosságot megkísérlőnek segítséget kell nyújtani.

A könyörületesség és a büntetendőség közötti keskeny határon ingadozott az ismertett esetben az orvos, mint a páciens garánsa. A „halálban” való segítségnyújtás, vagyis a szenvedések csökkentése nemcsak joga, de kötelessége is az orvosnak, de a „halálhoz” való segítségnyújtás nem megengedett. Itt van a homályos határvonal jog és szánakozás között.

Felmerül az orvos, mint garáns esetében a kérdés, hogy helyzete nem érdemel-e enyhébb megítélést? Megköveteli-e a hivatása az orvostól, hogy a páciens — az öreget és gyógyíthatatlan beteget is — minden esetben visszavegye az életbe, amelynek az véget akart vetni? Vajon a büntetőjog az orvost élet és halál urává teszi, olyan értelemben, hogy nem szabad a meghalni akarót meghalni engednie? . . .

. . . Fiatalok öngyilkossága szerelmi bánat miatt vagy az iskolában meg nem felelés miatt, balesetnek tekinthető, mert az életkedv a tapasztalatok szerint gyorsan visszatér. Ilyen esetben az orvosnak valóban kötelessége az életmentés. De másképpen áll a helyzet, ha öreg és beteg személy, szellemi képességeinek teljes birtokában akar véget vetni életének. Aki az orvosi beavatkozást ilyen esetben az élet meghosszabbítása végett megköveteli, az az egyén önrendelkezési jogát és a méltó halálhoz való jogát sérti.

Érdeklődés előzi meg a szövetségi törvényszék ítéletét: vajon az ismertett esetben enyhít-e eddigi gyakorlatán?

Frankfurter Allgemeine Zeitung, 143. sz.

Az előzetes letartóztatás új szabályozása

Az Olaszországban 1984 augusztus 16-án hatályba lépett 398. sz. törvény lényegesen csökkentette az előzetes letartóztatás maximális tartamát, aminek következtében a túlszűfolt börtönök helyzete kétségtelenül jelentősen javulni fog (jelenleg 25 000 helyen 44 610 embert tartanak fogva). Félő azonban, hogy az előzetes letartóztatás maximális tartamának megrövidülése folytán olyan terroristákat, szervezett bűnözőket és emberrablókat is szabadlábra kell helyezni, akiket nem jogerősen súlyos börtönbüntetésre vagy életfogytiglani fegyházra ítélték, és akiknek a szabadlábra jutása súlyos veszélyt jelent a társadalomra.

A képviselőház belügyi bizottságának az elnöke, Luigi Preti nyilatkozatában hangsúlyozta, hogy sajnos nem először fordul elő, hogy jó törvényt fogadnak el Olaszországban anélkül, hogy módosítanák a megfelelő struktúrákat, illetve előzetesen rendelkezzenek azokról az eszközökről, amelyek útján el lehetne hárítani a törvény végrehajtásából eredő hátrányokat. (. . .)

Az új törvény szerint a letartóztatástól számított 15 napon belül a terheltet ki kell hallgatni. Ellenkező esetben szabadlábra kell helyezni. Súlyosabb bűncselekmények esetén a vizsgálati szakaszban az előzetes letartóztatás maximális tartama egy év hat hónap és ugyanennyi az elsőfokú ítéletig is, azután további egy év a fellebbezési bíróság ítéletéig. Az eljárási szakaszoktól függetlenül is meghatározza a törvény az előzetes letartóztatás maximális tartamát: járásbíró hatáskörébe tartozó ügyekben 5 hó, négy évet meghaladó szabadságvesztéssel büntethető bűncselekmények esetén két év, és az életfogytiglani fegyházzal büntethető bűncselekményeknél hat év.

A vizsgálati szakaszban a fogvatartás maximuma három hónap, ha a törvény a bűncselekményre négy évet meg nem haladó szabadságvesztést állapít meg, hat hónap ennél magasabb büntetési tétel esetén és egy év hat hónap, ha a törvény a bűncselekményre 20 évet vagy életfogytiglani fegyházat állapít meg. Egyharmaddal növekszik a vizsgálati szakaszban az előzetes letartóztatás maximális tartama emberrablás, terrorizmus vagy az alkotmányos rend megdöntésére irányuló bűncselekmény esetén.

Újszerű rendelkezés a háziőrizet szabályozása. Terhes vagy szoptató nővel, súlyos betegekkel és a 65. életévüket betöltött személyekkel szemben alkalmazható. A bíró elrendelheti, hogy a háziőrizetben levők nem érintkezhetnek kívülállókkal. Az előzetes letartóztatás tartamát az őrizetbevétel vagy a letartóztatás napjától kell számítani, és beleszámít a háziőrizet tartama is. 18 éven aluliakkal szemben az előzetes le-

tartóztatás maximális tartama felével, 16 éven aluliak tekintetében pedig kétharmaddal csökken. Az előzetesen le tartóztatottakat el kell különíteni a börtönbüntetésre ítéeltől, különösen, ha fiatalokóról vagy kábítószer-élvezőkről van szó. Az utóbbiak számára a kisebb bírósági kerületi börtönök kell felhasználni, amelyeket egyúttal terápiai intézetnek is kell tekinteni . . .

L'Osservatore Romano, 1984. 191. sz.

Terjed az ifjúkori bűnözés Spanyolországban

— *Interjú Miret Magdalenával, az Ifjúságvédelmi Tanács vezetőjével —*

— *A rendelkezésre álló statisztikai adatokból az derül ki, hogy a tervezett-nél több javító-nevelő munkát végeztek. Azt jelenti-e ez, hogy rosszabbodott a helyzet?*

— Nem, mert a bíróságok tevékenysége sokkal hatékonyabb, mint a múltban volt. 1981-ben és 1982-ben a bíróságon jószerével meg sem hallgatták az ifjú bűnelkövetőket, legfeljebb figyelmeztették, hogy viselkedjék tisztességesen. Míg az említett években a bíróságok 16 000 esetet tárgyaltak, 1983-ban ez a szám 7000-re esett vissza. Ez annak a jele, hogy a bíróságok jóval többet foglalkoztak az eléjük került fiatalokkal.

— *Milyen feladata van jelenleg az ifjúságvédelmi Tanácsnak?*

— Társadalmunk az utóbbi időben igen sokat változott és a tanácsnak alkalmazkodnia kell a megváltozott körülményekhez. Szembe kell néznie az ifjúkori bűnözéssel a fogyasztói társadalmon belül, amely sokkal többet ígér, mint amennyit ad, erősen frusztrálja a fiatalokat, és amelyben a fiatalok nem találnak munkalehetőségeket.

— *A tanács milyen esetekben lép közbe?*

— Kétféle gyermektípus van: akik még nem követtek el semmiféle bűncselekményt, egyszerűen csak a társadalom áldozatai, azé a társadalomé,

amelyet mi, felnőttek építettünk fel. (. . .) Másfelől vannak azok a fiatalok, akik különböző bűncselekményeket követtek már el. Van végül egy harmadik csoport is, akikkel foglalkoznunk kell: őket saját családjuk ellen kell megvédenünk, hiszen agresszióknak, kegyetlen bánásmódnak vannak kitéve. A bíróság ilyen esetekben a szülőket megfosztja a gyermek nevelésének jogától, és vagy intézetbe utalja a gyermekeket, vagy más családok gondjaira bízta, vagy pedig engedélyezi adoptálásukat.

— *Amennyiben a gyermek javító-nevelésre szorul, hogy járnak el?*

— Legszívesebben venném, ha ez a javító-nevelés a családon belül, a bíróság felügyelete mellett történék. Amennyiben erre nincs lehetőség, más családtagok segítségét igyekezünk igénybe venni. Csak a legvégső esetben utaljuk a fiatalokot intézetbe.

— *Ezek a javítóintézetek megfelelnek a célnak?*

— Az általam ismert intézetek igen negatív hatást gyakorolnak a fiatalokóra, nevelésük itt nem biztosított, pedagógiai orientálásuk hiányos. Arra törekszünk, hogy kisebb létszámú fiatalokot átnevelésére, oktatására, a társadalomba visszaillesztésére alkalmas intézeteket hozzunk létre. Komoly hiányossága a meglévő intézeteknek az is, hogy nem lehet elkülöníteni például a kábítószeres fiatal bűnözőket a többiekől.

A hatályos törvény, amely a fiatalok társadalomba való beilleszkedését hivatott elősegíteni, sok helyütt elavult, megújításra szorul. (. . .)

— *Kinek a feladata a megoldás kidolgozása?*

— A megoldáson egyaránt fáradozania kell a kormánynak, az ellenzéknek, az Ifjúságvédelmi Tanácsnak. Azt hiszem, előnyös lenne, ha a büntethetőségi életkort 16 évről 18 évre emelnénk. Éppen ez az az életkor, amikor a fiatalok kikerülnek az iskolából, többségük nem kap munkát, és emiatt sokan tévednek a bűn útjára.

— Nyilvánvaló, hogy ezeknek a fiataloknak a többsége alacsony társadalmi osztályból származik.

— Általában ez a helyzet. Sajnos, azt tapasztaljuk, hogy Spanyolországban a fiúk és lányok óriási többsége gazdaságilag gyenge osztályból származik. Ennek a helyzetnek a megoldása a társadalmi igazságosság megvalósításának függvénye.

A jelenlegi társadalom valósággal termeli az ifjúkori bűnözést a gazdaságilag jól álló osztályok gyermekei körében is. Példaként megemlíthetem, hogy a skandináv országokban, ahol gazdasági probléma gyakorlatilag nem létezik, szintén van ifjúkori bűnözés, mégpedig azért, mert az a társadalomtípus, amelyet építünk, nem megfelelő. Humanista szocialista társadalomra van szükség, mert az nyilvánvaló, hogy a jelenlegi társadalomban sem a szociális, sem a gazdasági problémákat, sem az ifjúkori bűnözés problémáját nem vagyunk képesek megoldani.

Mundo Obrero, 1984. aug. 9.

Az igazságügyi költségvetés növekedése Franciaországban

Az igazságügyi tárcának nincs oka panaszra: az 1985. évi költségvetése 8,1%-kal emelkedik az egész költségvetés 5,9%-os emelkedésével szemben. A költségvetési többlet különösen két területen érvényesül: a büntető intézetek területén, ahol a felügyelői létszámot több mint 300 fővel emelik, és a bírósági informatika területén, amelyet a terv szerint jelentős mértékben fejlesztenek.

A büntetőintézetek régiék és túlszűfoltak. A jelenlegi fogolylétszám 41 000 körül van, holott az igazságügy-minisztérium becslése szerint a büntetőintézetek befogadóképessége összesen körülbelül 31 000 fő.

Elfogadtak egy hároméves tervet büntetőintézetek renoválásáról és építéséről. Az 1985—1987 közötti három-

éves időszakban erre a célra mintegy másfél millió frankot fordítanak. Az 1985 évben 1051 új férőhelyet teremtenek. Új büntetőintézetek építését kezdi meg, illetőleg folytatják Strasbourgban, Perpignanban és Réunion szigetén. További új büntetőintézetek építése céljára több helyen telekvásárlás van előirányozva.

A büntetőintézetek humanizálása és a foglyok reszocializációja céljára fordítandó költségvetési hitel összege 14%-kal emelkedik 1985-ben. Egészségügyi berendezésekre és az oktatásra fordított összegek 30%-kal fognak emelkedni. A bűncselekmények áldozatait segítő intézmények támogatására az 1984. évi 2,5 millió frankkal szemben 1985-ben 4,25 millió frankot fordítanak.

A létesítendő új férőhelyek, amelyek a túlszűfoltáson hivatottak segíteni, a felügyelői állások számának növelését teszik szükségessé. A terv szerint 300-zal növekszik a felügyelők száma, és további 30 hely jut egészségügyi, oktatási célra és szociális segítségre.

A politikai baloldal győzelme óta a bírósági informatika fejlesztésére fordított költségvetési összeg 117%-kal nőtt. A bíróságok az automatizálásban és a szövegfeldolgozó gépekben látják az eljárás gyorsításának útját. Mini- és mikroszámítógépekre 1985-ben 19,9 millió frankot fordítanak.

A büntetőintézeti személyzetten kívül a vizsgálóbírók száma növekszik, mégpedig 14 fővel, a vizsgálóbírók mellé beosztott bírósági fogalmazók száma pedig 13-mal. Abban a reményben, hogy a letartóztatottak számát, ami jelenleg az összes fogoly 50%-át teszi ki, megfelelő vizsgálóbírói eljárással csökkenteni lehet, az igazságügy-miniszter javaslatot fogadtatott el a parlamenttel, amely 1985. január 1-én lép életbe. A vizsgálóbírói munka javítása és gyorsítása lehetővé teszi a letartóztatottak elleni bűnügyek gyorsabb befejezését . . .

Le Monde, 1984. szept. 15.

Válogatta: **Bánki Erika**

Susan Sontag:

A betegség mint metafora

(Európa Könyvkiadó, Budapest 1983.)

Az amerikai esszéista és kritikus e könyvében szociológiai és szociálpszichológiai oknyomozást folytat abban a bonyolult és szövedékes társadalmi tudatszférában, amelyben a betegség (általában és egy-egy betegség konkrétan) megjelenik, de nem mint az orvostudomány tárgya, hanem mítoszokkal, előítéletekkel, romantikával körüllegve.

A szerző így ajánlja munkáját: „Könyvem tárgya nem a betegség maga, hanem a betegség átvitt értelmű és metaforikus alkalmazása.” Nem könnyű vállalkozás feltárni azokat a valóságos tudattartalmakat, amelyek belevetődnek (projektálódnak) a betegségbe vagy egyes betegségekbe. Nem könnyű, hiszen itt olyan logikailag zárt, összefüggő érvrendszerekkel állunk szemben, amelyek mögött ritkán látható a valóságos probléma, de ha nem logikus, nem összefüggő, nem elmentmondásmentes az érvrendszer, akkor is mindenki hisz benne.

A betegség — különösen az, amelynek kórokozója, eredete ismeretlen, melyet nem lehet gyógyítani, s ezáltal a halál „előcsarnokának” minősül — kiváltképp alkalmas arra, hogy projekció tárgya legyen. Az a homály és félelem, amely ezekhez a betegségekhez kapcsolódik, mozgósítja az ember tudatlan és tudatos félelmeit és olyan dolgokat hoz ok-okozati összefüggésbe, amelyek racionálisan ilyen viszonylatba nem hozhatók.

Az író nő temérdek irodalmi és történelmi példával bizonyítja e mechanizmus működését. A példák többségét sokan ismerik, hiszen a XIX. és XX. századi irodalom remekeiről van szó, s olyan történelmi szituációkról, ame-

lyekkel már más megközelítésből találkozhatunk.

Alapvetően két betegséget emleget a szerző. Az egyik a tbc, amely a negyvenes évekig a gyógyíthatatlan betegségek közé tartozott, a másik a ma még gyógyíthatatlan rák.

A könyv először a betegség általános fogalmának metaforikus megjelenését követi nyomon az emberiség korai történelmében. Az ókorban és a középkorban a betegség a bűnért járó jogos büntetés volt. Ehhez, különösen a középkorban nem kellett valóban bűnösnek lenni, hiszen a katolikus vallás szerint az ember eredendően bűnös, Ádám és Éva bűnét minden földi halandó magán viseli. De gondolhatunk akár Sophokles ókori drámatrilógiájára, s abban Oidipusz király történetére, akinek bűne miatt a kolerajárvány pusztította az országot.

A középkor alkonyáig a betegség és a halál is a közösség problémájaként, a közösségre mért csapásként jelent meg. A XVII. század végétől vált a betegség az egyén problémájává. Az elkövetett bűnről, illetve külső bűnbakról áttevődött a figyelem az egyén mentalitására, erkölcsi magatartására, szenvedélyességére vagy visszafogottságára stb.

A betegség okát inkább az egyén pszichológiai, mintsem szomatikus működésében keresték. Ezért terjedtek el azok a nézetek, melyek szerint a betegséget elegendő erővel le lehet győzni, a jókedv és a boldogság a legsikeresebb gyógymód.

Így vált a tbc a túlzott szenvedélyesség izgalmas betegségévé, melyet környezetváltozással, nagy utazásokkal (sivatagba, hegyekbe, tengerpartra) lehet gyógyítani. A rák oka pedig — s ez már ma metaforáink körbonctana — a szeretetlenség, az érzelmi szétesettség, az elfojtás. Ajánlott gyógymódja —

Reich szerint — a nemi kielégülés. Az emberi tudatnak ebben a homályos szférájában mindkét betegség mint az indulatok betegsége jelenik meg.

A XIX. század vége, a XX. század eleje a tbc romantikus felfogásának kora. Felemelő, erőt megremesítő jellegét tulajdonítanak neki, amely szinte megszépíti a személyiséget. Nem véletlen, hogy a művészek betegségének tartották. Szinte divat lett a tüdőbajos kinézet — a szomorúság érdekessé varázsolja a beteget, a sovány, sápadt kinézés finomságot kölcsönöz az arcnak —, szinte a vágyakozás tárgyává vált bizonyos körökben, rétegekben. Hivatkozik itt a könyv Byronra, aki a hölgyek érdeklődését felkeltendő, vágyódik a tbc-re, de gondolhatunk Thomas Mann Varázshegyére, illetve a Traviatára is, ahol a betegség hatására a személyiség sosem látott, nagyszerű gesztusokra lesz képes.

Az író szerint az a metaforahalmaz, amely korábban a tbc-hez kapcsolódott, a XX. században két betegség között oszlik meg. Az egyik az elmebetegség, amely az átlagon felüli érzékenység, a mély érzelmek, és a kritikai elégedetlenség kifejezője, míg a tbc más jegyeit, „a romantizálatlan szenvedéseket” a rák örökli. A rák lemondás, visszavonulás az élettől, ahogyan ezt Tolsztoj az Ivan Iljics halálában ábrázolja, vagy ahogyan Reich magyarázni próbálja Freud rákját.

Ezek a példák akkor válnak igazán érdekessé, amikor kiderül, hogy mind a tbc-t, mind a rákot, noha más-más történelmi korban, ugyanazokkal az okokkal magyarázzák. Groddeck például a század húszas éveiben a rák magyarázatához igen közel eső módon értelmezi a tbc-t, amikor is azt mondja, hogy a vággyal együtt elpusztul a tüdő is.

A tbc kórokozójának felfedezésével és gyógyíthatóságával megszűntek a metaforák, lehámlottak a projekciók. Megszűnt a betegség annak az ismeretlen „félnivalónak” lenni, amibe az emberi büntudatot, a személyiség problé-

máit és a társadalmi bajokat bele lehetett vetíteni.

Érdekes mítoszok fűződtek a betegségek osztálykööttségéhez is. A tbc a szegénység, a kiszolgáltatottság betegsége. A vékony ruhák, a sovány testek, a fütetlen szobák, a nedvesség, a rossz életkörülmények, a nem kielégítő táplálkozás betegségeként láttatják. (Lásd Bohémélet Mimijét!) A rák viszont a jólét, a bőség, a zsírban, fehérjében gazdag táplálkozás és az ipar mérgező melléktermékeinek képét sugallja, a középosztály betegségeként jelenik meg. Hiába bizonyítják a tények, hogy a szegények is kaphatnak rákot és középosztálybeliek is tüdőbajt; ez a mitológia még ma is tartja magát.

A betegség metaforáját a társadalomkritika élesebbé tételére is felhasználták. Az organikus társadalomszemlélet a társadalom élő szervezethez hasonlítja, és a társadalom betegségeként fog föl egyes társadalmi folyamatokat (pl. bűnözés). A betegség az egyensúly megbomlásának következménye, valami idegen, amit a kezelés során kell eltávolítani. Mindennapi gondolkodásunkban sok esetben fellelhetők az organikus társadalomszemlélet maradványai.

De ezek az ártatlan mitológiák veszélyessé is válhatnak, mint ahogy váltak is az emberiség történelmében. A rákmetafora a politika nyelvén fasizmusra buzdít és minden szigorú intézkedést szentesít. Megerősíti azt a nézetet, hogy a betegség szükségszerű és végzetes. A náci Németország a zsidósággal kapcsolatban igen gyakran élt a rákos daganat hasonlattal.

Milyen furcsa, hogy az ismeretlen „félnivalóra” ma is ugyanúgy reagál az ember, mint valamikor százezer évvel ezelőtti elődje a villámra és a természet egyéb ismeretlen eredetű jelenségeire. Képtelen természetes módon viszonyulni ahhoz, amit nem ismer, amit nem tud megérteni. Az ismeretlennel szemben érzett félelmét azzal igyekszik csökkenteni, hogy megkísérli korának szintjén megmagyarázni. A magyarázat szükségszerűen irreális, hiszen célja a

félelem csökkentése. A valódi magyarázatot — mint eddig is — az orvostudomány fogja megadni, s akkor elavulnak majd a metaforák. Az író véleménye szerint előbb, mintsem megoldódnának azok a problémák, amelyeket tükröz.

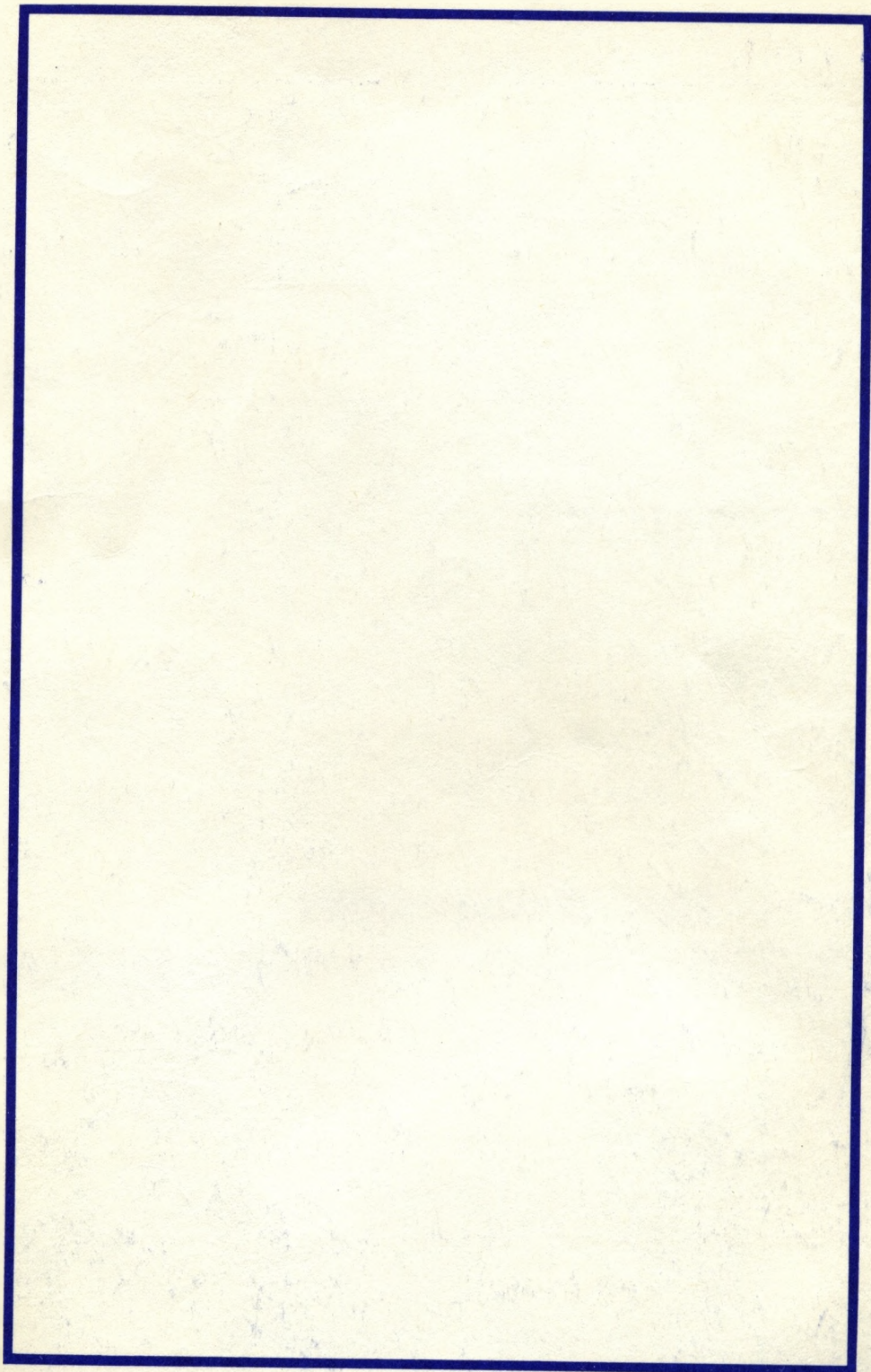
A rákról kialakított képünk, az erre épülő metaforák valójában kultúránk hiányosságát jelzik, a halál gondolatához való felszínes viszonyunkat. Goldbeck szerint a betegség nem külső csa-

pás, hanem magának az organizmusnak a felbomlása, mely pusztulás nélkül az életre sem lenne alkalmas. De a halál nálunk tabu. Hiába írja meg Örkény István a Rózsakiállítás, hiába próbálkozik a tömegkommunikáció (lásd Memento Mori) is e téma bevonásával a köztudatba, az élet védi magát a szorongásoktól, a félelemtől és termeli a mitológiákat.

Dr. Kövér Ágnes

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Boros János bv. százados, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának alosztályvezetője; **Dóra Béla** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának főelőadója; **Duschák Miklósné** bv. főhadnagy, a Központi Stúdió munkatársa; **Garami Lajos** bv. százados, a Fiatalok Börtöne és Fogháza pszichológiai laboratóriumának vezetője; **dr. Heylmann Katalin** bv. főhadnagy, az Országos Parancsnokság főorvosa; **dr. Kabódi Csaba** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, eljárásjogi tanszék; **dr. Kövér Ágnes** bv. hadnagy, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának főelőadója; **dr. Majzik Mátyás** bv. százados, a Szegedi Fegyház és Börtön gyógyító-nevelő csoportjának nevelője; **dr. Mezey Barna** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, állam- és jogtörténeti tanszék; **Palotás Miklós** bv. ezredes, az Állampusztai Börtön parancsnoka; **dr. Sereg Pál** bv. főhadnagy, az Országos Parancsnokság jogi és ellenőrzési alosztályának főelőadója.

ára: 10 Ft

